

ANTIMILITARISME OG FREDSARBEID

- EN UNDERSØKELSE AV

ANTIMILITARISTISKE HOLDNINGER I

NORGES FREDSLAGS TIDSSKRIFT

skrevet av Mari Therese Harang

Master i idéhistorie ved Humanistisk Fakultet

UNIVERSITETET I OSLO

Høst 2014

ANTIMILITARISME OG FRED SARBEID

- en undersøkelse av antimilitaristiske holdninger i

Norges Fredslags tidsskrift

Skrevet av Mari Therese Harang

Master i idéhistorie ved Humanistisk Fakultet

UNIVERSITETET I OSLO

2014

Copyright: Mari Therese Harang

År: 2014

Tittel: *Antimilitarisme og fredsarbeid: en undersøkelse av antimilitaristiske holdninger i Norges Fredslags tidsskrift*

Forfatter: Mari Therese Harang

Veileder: Jan Erik Ebbestad-Hansen

<http://www.duo.uio.no>

Trykk: Reprosentralen, Universitetet i Oslo

IV

Sammendrag

I denne masteroppgaven blir Norges Fredslags antimilitaristiske holdninger undersøkt. Det er denne fredsorganisasjonens tidsskrift som ligger til grunn for analysen av de antimilitaristiske holdningene. Jeg bruker tidsskriftets tekster om militærnekting og krigsmateriell som en tematisk avgrensning og innfallsvinkel for å spore uttrykk for antimilitarisme. Jeg tar utgangspunkt i en periodisk avgrensning som er lagt til organisasjonens reetableringsperioder i etterkant av første og andre verdenskrig, og tiden etter årtusenskiftet. Nordmennesenes erfaring med militarisme er svært ulik i henhold til de to verdenskrigene, og i vår egen samtid. Krigen har allikevel kommet nær på Norge i alle tre periodene. I disse tre periodene er krigen først opplevet som nøytral ikke-stridende, så okkupert og alliert, og så til sist som kriger på fremmed jord, da som del av NATOs utenlandsoperasjoner. Gjennom denne oppgaven søker jeg også å forstå hvordan erfaringene fra de ulike krigene påvirker Norges Fredslags antimilitaristiske holdninger, slik disse kommer til uttrykk i tidsskriftet.

Forord

Jeg har vært aktiv i og sett Norges Fredslag delvis utenfra, og delvis innenfra over noen år. Det som har interessert meg mest med organisasjonen er foredragene og debattene Fredslaget arrangerer. Der blir dagsaktuelle temaer belyst, som for eksempel de pågående dronekrigene som foregår ute i verden, og Norges rolle i produksjonen av militære droner. Andre arrangementer kaster lys over spørsmål som er nokså fremmede i den norske offentligheten, hvor man for eksempel diskuterer muligheten for å erstatte Norges militære forsvar med et ikke-voldelig forsvar. All den ødeleggelsen og nøden som krig volder får vi til stadighet beskrevet i mediene, og en militaristisk måte å tenke sikkerhet på presenteres gjerne som den eneste måten å trygge Norge og verden på. I Norges Fredslag finnes en forståelse av fred og trygghet fra krig som er en motsats til denne konvensjonelle måten å tenke sikkerhet på. Denne innsikten har fasinert meg og vekket en nysgjerrighet for fredsorganisasjonen. Jeg fikk derfor også lyst til å lære meg å kjenne den på et dypere nivå, og bli kjent med disse ideenes historie. Mitt utgangspunkt for denne oppgaven ble derfor å undersøke om Fredslagets antimilitaristiske holdninger har vært konsistente over tid, og hvordan ulike erfaringer med ulike kriger, som jeg vil anta gir en svært ulik kontekst for denne antimilitarismen, kommer til uttrykk i organisasjonens tidsskrift.

Det er mitt håp at denne oppgaven kan nyttes av de som kommer til i Norges Fredslag, og andre som jobber med praktisk fredsarbeid. Siden frigjøringsjubileet i 2005 har vi også erfart en økende akademisk interesse for den norske fredstradisjonen. I lys av dette håper jeg at også denne masteroppgaven kan bidra til økt forståelse for den norske fredstradisjonen, og at oppgaven vil forstås som et relevant supplement til forskningen på dette feltet.

Jeg vil takke veilederen min, Jan-Erik Ebbestad Hansen, for et godt samarbeid og en positiv innstilling. Jeg er også svært takknemlig for all hjelpen og tilretteleggingen som min kjære Mats Haraldsen har bidratt med, i tillegg til foreldrene mine og Ailo. Sist men ikke minst vil jeg rette en spesiell takk til min bror og nære venn, Alexander Harang, som har vært en viktig ressurs og støtte for meg i arbeidet med denne masteroppgaven. I tillegg til at Alexander er en sentral skikkelse i Norges Fredslag er han også en anerkjent fredsforsker, og diskusjonene vi har hatt om mastergradsprosjektet mitt og nærliggende tematikk har vært veldig nyttig og inspirerende. Takk!

Innholdsfortegnelse

Introduksjon.....	1
Problemstilling.....	2
Metode	2
Forskningshistorien.....	6
Noen sentrale begreper: fredspolitisk og fredskulturelt, antimilitarist, pasifist og fredsaktivist.....	9
Militærnekting og Krigsmateriell 1925-1929 – Radikal pasifisme og antimilitarisme	13
Militærnekting 1925-1929	15
Militærnekterne og loven	15
Siviltjenesten og ”den frivillige civiltjenesten”	18
Verneplikten.....	20
Ulike syn på militærnekting innad i fredsbevegelsen	22
Krigsmateriell 1925-1929.....	27
Avrusting og nedrusting.....	27
Våpen som er så grusomme at de må forbys	32
Nye våpen – nye måter å krige på.....	34
Investering i krigsmateriell som et hinder for utvikling.....	36
Krigsprofitering	39
Oppsummering 1925-1929	41
Militærnekting og krigsmateriell 1945-1949 – Antimilitarismens nederlag	43
Militærnekting 1945-1949	44
Militærnekternes forhold under og rett etter krigen	44
Økonomisk militærnekting og fredsskatt.....	47
Siviltjenesten og frivillig hjelpearbeid	49
Verneplikten.....	50
Heimevernet.....	53
Krigsmateriell 1945-1949.....	57
Rustningsspørsmålet.....	57
Atombomben.....	65
Oppsummering 1945-1949	66
Militærnekting og krigsmateriell 2006-2013 – Norge som krigførende våpeneksportør	68
Militærnekting 2006-2013	69
Siviltjenesten og sivile fredsstyrker.....	69
Verneplikt for kvinner.....	72
Økonomisk militærnekting og fredsskatt.....	75
Krigsmateriell 2006-2013.....	78
Våpenhandel.....	78
Investering i krigsmateriell som et hinder for utvikling.....	86
Krigsmateriellet som endrer måten vi kriger på, og krigsmateriell som må forbys.....	87
Oppsummering 2006-2013	92
Konklusjon	94
Litteraturliste.....	99

Introduksjon

Temaet for denne oppgaven er Norges Fredslags holdninger til militarisme slik dette kommer til uttrykk i organisasjonens tidsskrift. I arbeidet med å fremstille Norges Fredslags holdninger til militarisme kommer jeg til å analysere sentrale ideer i organisasjonens tidsskrift. Det er de antimilitaristiske holdningene som kommer til uttrykk gjennom innstillingene til militærnekt og krigsmateriell som er temaet for oppgaven. Jeg kommer til å analysere disse holdningene gjennom tre perioder, slik at jeg kan identifisere eventuelle holdningsendringer i sakene over tid, slik disse kommer til uttrykk i tidsskriftet. Hver av de tre periodene utgjør ett kapittel, og hvert kapittel har en innledning der den historiske konteksten blir skissert som et bakteppe for analysen av de antimilitaristiske holdningene.

Norges Fredslag er verdens nest eldste bestående fredsorganisasjon, og ble etablert i 1885. Blant de første medlemmene av foreningen var Bjørnstjerne Bjørnson, Arne Garborg og Halvdan Koht. Typisk for det frivillige fredsarbeidet i Norges Fredslag er at enkeltindividers sterke engasjement og overbevisning har vært avgjørende for formingen av organisasjonens kampsaker. Dette kommer tydelig frem i denne oppgavens kildemateriale. En del fredsaktivister i Norges Fredslag har også gjort betydelig innsats for kvinnesak, kampen for stemmeretten, fremme av frihandel, sosiale reformer og løsrivelsen fra Sverige i tiden opp mot 1905. I nyere tid har Fredslaget også satt saker som miljø og fattigdomsbekjempelse i sammenheng med fredsarbeidet.¹

Norges Fredslags medlemsblad het *Verden Venter* frem til 1982, da ble navnet endret til *Fredsviljen*. En stor andel av tekstene i *Verden Venter* og *Fredsviljen* er skrevet av sentrale personer i organisasjonen eller tidsskriftets redaksjon, og dette har det vært tradisjon for i hele tidsskriftets levetid. Bidragsyterne til Fredslagets tidsskrift har derfor ofte en betydelig nærhet til organisasjonens interne diskusjoner og bestemmelser. Tidsskriftet består ellers av en del tekster som er innsendt av mer perifere fredslagsmedlemmer og andre lesere. I de første tiårene inneholdt bladet også en del tekster som var hentet fra diverse norske og utenlandske aviser og tidsskrifter. Med unntak av krigsårene 1940-45, har bladet blitt regelmessig utgitt hele tiden siden O. F. Olden etablerte bladet i 1922 frem til 2014.

Alle redaktørene og bidragsyterne i Norges Fredslags tidsskrift har gjennom hele historien jobbet på frivillig, ulønnet basis. Det bidrar til at sammensetningen av folk som bidrar

¹ Mats Rønning, *Fredsfaar i gjentatt strid: historien om den folkelige fredsbevegelsen i Norge før 1914*, masteroppgave i historie, (Oslo: Universitetet i Oslo, 2005), s 10.

over tid kan virke mer tilfeldig. Dermed er også stoffmiksen i bladet varierende fra tid til annen. Norges Fredslags tidsskrift adresserer samfunnsproblem annerledes enn andre tidsskrift som ikke utgis av fredsbevegelsen. I ett enkelt nummer finner vi gjerne motstridende holdninger og meninger om fredspolitiske kjernesaker. Det at motstridene meninger ytres samtidig er typisk for Fredslagets tidsskrift. Motsetningene i fredsfolkenes holdninger brukes ofte konstruktivt til å utvikle innstillingene til aktuell problematikk, slik at man kommer frem til nye og bedre løsninger. Det er i disse meningsutvekslingene vi får belyst tidsaktuelle temaer, og det er dette som ligger i senter for min analyse av Norges Fredslags antimilitaristiske holdninger, slik disse kommer til uttrykk i organisasjonens tidsskrift.

Problemstilling

Temaet er Norges Fredslags holdninger til militarisme slik disse uttrykkes i organisasjonens tidsskrift. Oppgaven søker å analysere eventuelle endringer i Fredslagets antimilitaristiske holdninger på et idé-plan over tid i tidsskriftet, og analysere hvordan dette uttrykkes gjennom debatten om retten til å nekte militærtjeneste, og arbeidet for å begrense eller eliminere diverse krigsmidler.

Metode

Når det gjelder militærnektning kommer argumentene for å nekte militærtjeneste og forestillinger om hvilken fredspolitisk effekt militærnektningen vil ha til å stå sentralt. Militærnektning handler om enkeltmenneskets rett til å kunne leve sitt liv i tråd med en alvorlig overbevisning. Det dreier seg om retten til ikke å drepe og muligheten til å ikke bidra i krig. Militærnektning kan også være et uttrykk for, og et forsøk på, å redusere eller erstatte militærvesenet i sin helhet. I den sammenhengen er det ofte snakk om sivil ulydighet som fredspolitisk tilnærming for å endre det militære systemet. Et skarpt skille mellom militærnektning som søker å endre et system og militærnektning som søker å beskytte individets verdier og overbevisninger er imidlertid vanskelig å forestille seg. I Norge har vi nektning av militærtjeneste i minst fire varianter; våpennektning, siviltjeneste, totalnektning, og økonomisk militærnekt.

I denne oppgaven har jeg valgt å ikke fokusere på religiøs militærnektning spesifikt. Dette på tross av at mange militærnekttere i Fredslaget begrunner sin militærnekt ut fra kristent livssyn. Særlig kvekerne er bemerkelsesverdig i denne sammenheng. Kvekerne anerkjenner ikke statens rett til å innrullere dem militært, da de selv kun anser seg forpliktet ovenfor gud i

spørsmål om liv og død. Dermed kan heller ikke staten komme mellom kvekeren og gud i spørsmål om krig. Dette er grunnlaget for at kvekerne verken godtar militærtjenesten eller tilbudet om å frikjøpe seg fra den, hvilke har medført mye avstraffelse og forfølgelse opp igjennom historien.² I Norges Fredslags tidsskrift ser vi også at kristendommen er brukt til å propagandere både for og imot militær voldsmakt og krig. Særlig på 20-tallet, og til dels på 40-tallet, preges store deler av tekstene i tidsskriftet av religiøse referanser. Dette finner jeg altså mindre relevant i forhold til de fredspolitiske og fredskulturelle antimilitaristiske holdningene jeg undersøker her. Jeg velger altså å fokusere på den fredspolitikken religiøse bidragsytere i tidsskriftet gjør seg til talspersoner for, fremfor å analysere deres religiøse motivasjon i tekstene som behandles i denne oppgaven.

I analysen av Fredslagets holdninger til krigsmateriell slik disse kommer til uttrykk i organisasjonens tidsskrift vil jeg videre se på hva bidragsyterne mener om ulike typer krigsmateriell, og hvordan de argumenterer for at visse typer krigsmateriell bør begrenses eller forbys. Jeg tar også for meg de holdninger som uttrykkes i forhold til nedrustning og motstand mot produksjon og eksport av krigsmateriell.

Jeg gjør oppmerksom på at jeg konsekvent bruker det fredspolitiske begrepet ”krigsmateriell” i denne sammenheng. Dette fordi gjeldende eksportkontrolldiskurs ofte definerer ”våpen” som kun det som inkluderes i *A-materiell* kategorien i våpeneksporten. Dette vil i praksis si at kun våpen og ammunisjon inkluderes i termen, og ikke *B-materiell*, hvilke omfatter alt annet militært materiell som er underlagt tilsvarende lisensplikt som *A-materiell* ved eksport. *B-materiellet*, slik som militært kommunikasjonsutstyr og militær optikk, er også avgjørende materiell for å kunne utføre moderne krigføring. Å begrense eksporten av denne type militært materiell har også vært en fanesak for Norges Fredslag.

Alternativt kunne et begrep som ”forsvarsmateriell” vært benyttet synonymt med ”krigsmateriell” i denne oppgaven. Da forsvarsmateriell gir inntrykk av at det krigsmateriell som omfattes av begrepet er defensivt innrettet, hvilke sjeldent er tilfelle, forblir dermed ”krigsmateriell” en mer presis betegnelse på det materiell som omtales i oppgaven.

I undersøkelsen av synet på militærnektingen og krigsmateriellet slik dette kommer til uttrykk i organisasjonens tidsskrift, har jeg valgt ut tre perioder fra tidsskriftets historie å hente tekster fra, slik at jeg kan evaluere eventuelle endringer i de antimilitaristiske holdninger som kommer til uttrykk på idé-plan over tid. De tre tidsperiodene jeg forholder meg til er først en gjenoppbyggingsfase av organisasjonen som fant sted fra 1925 til og med 1929. Den andre

² Peter Brock, *Twentieth-Century Pacifism: New perspectives in political science*, (New York: Van Nostrand, 1970), s 5.

perioden jeg tar for meg er tiden umiddelbart etter andre verdenskrig, fra tidsskriftet er tilbake i trykken igjen i 1945, etter å ha vært midlertidig stoppet i krigsårene, til og med 1949. Den tredje perioden jeg vil se på er vår egen samtid, som jeg avgrenser fra 2006 til og med 2013. Norges Fredslag har vært partipolitisk uavhengig i alle disse tre periodene, selv om venstresiden og sentrumspartiene i størst grad har valgt å assosiere seg med Fredslaget.

Når det gjelder avgrensningen av perioden fra 1925 til 1929 støtter jeg meg til historikeren Jens Evangs hovedoppgave i historie fra 1938, som handler om Norges Fredsforening (i dag Norges Fredslag) fra 1894-1937. Her gjør Evang rede for en periode fra 1920 til og med 1924, som bærer preg av å være desillusjonert og mistroisk i forhold til fredssaken, noe som vises økonomisk ved at kirkeinnsamlinger, gaver og statsbidrag som foreningen hadde nytt godt av frem til 1920 da opphørte.³ 1924 tegner den dypeste dalen i denne kurven, før reetableringsperioden fra 1925 til 1929 starter, og medlemsmassen igjen vokser markant.⁴ Årene 1925 til og med 1929 er også perioden for Carl Emil Christian Bonnevie (1881-1972) sitt lederskap i Fredsforeningen. I tillegg til Bonnevie var Ole Fredrik Olden (1879-1963) den mest formende personen for foreningen i denne perioden, i sin posisjon som redaktør for foreningens medlemsblad, som på denne tiden heter *Verden Venter*. Bonnevie og Olden hadde sterke meninger om militærvesenet og opprusting, som de stadig ytret i Norges Fredsforenings tidsskrift. Oldens fredsprogram er mer radikalt i totalpasifistisk retning enn Bonnevies. Oldens radikale pasifisme vises blant annet ved at han starter norsk pasifistisk militærnektorforbund på 20-tallet, og at han blir del av det strengt pasifistiske kvekersamfunnet i 1935.⁵ Bonnevie inntok en mer samlende posisjon i foreningen. Han ville gjøre rom for flere ulike uttrykk for fredsengasjement i Norges Fredslag, ikke bare det strengt pasifistiske, men også de mer forsvarsvennlige. Men i Fredslagets reetableringsfase tok han et noe mer radikalt standpunkt, og talte for at foreningen ikke burde favne for bredt. Etter andre verdenskrig ser Bonnevie imidlertid ut til å ta mer avstand til den strengeste antimilitarisme, og skriver i *Verden Venter* et forsvar for at Norge må ha et militært forsvar og at verneplikten derfor ikke må avskaffes.

Olden, Bonnevie og andre sterke stemmer i foreningen utgjorde et meningsmangfold som skapte en vital diskusjon og dynamikk i foreningen og tidsskriftet i perioden fra 1925 til og med 1929. I 1929 tok Olden over ledervervet etter Bonnevie, hvilke han besatt til 1937. Fra 1929 av er dermed både ledervervet og redaktørstillingen besatt av Olden. Dette medførte også

³ Jens Evang, *Norges Fredsforening 1894-1937*, Hovedoppgave i historie, (Oslo: Universitetsforlaget, 1938), s 142, 143.

⁴ Evang, *Norges Fredsforening 1894-1937*, s 155.

⁵ Evang, *Norges Fredsforening 1894-1937*, s 169.

at både driften av organisasjonen og tidsskriftet ble flyttet fra Oslo til Stavanger.⁶ Fra 1930 av kan vi ikke lenger snakke om en gjenoppbyggingsfase, men snarere en godt etablert og anerkjent organisasjon og tidsskrift.

Den andre periodens avgrensning er satt til tiden fra tidsskriftet var oppe å gå igjen i 1945 etter en midlertidig stopp under andre verdenskrig, frem til Norge ble medlem av NATO i 1949. Fredsorganisasjonen måtte i denne perioden reorganiseres og bygges opp på nytt etter å ha ligget død siden krigen brøt ut. Medlemskapet i NATO i 1949 markerer også et skille mot den kalde krigen, med atomopprustning og umiddelbar fare for kjernefysisk krig. Som følge av dette dreide fredsengasjementet seg nokså ensrettet mot antiatomvåpenkampanjene på 50- og begynnelsen av 60-tallet.⁷

Disse to førstnevnte periodene kommer i kjølvannet av de to verdenskrigene, og er av særlig interesse både fordi de holdningene til militarisme som markerer seg her står i kontrast til hverandre, og fordi den første perioden til dels er avgjørende for oppfatningene om antimilitarisme i den andre perioden. Spenningen mellom de to tidsperiodene gir interessante perspektiv og observasjoner. Mens den første verdenskrigen ble oppfattet som en unødvendig krig, hvilke de fleste så galskapen i, ble den andre verdenskrigen i langt større grad forstått som en nødvendig krig, avgjørende for å stagge Hitlers galskap. Dermed ga også de to verdenskrigene vidt forskjellige utgangspunkt for å drive folkelig fredsarbeid.

Det tredje tidsrommet analysen forholder seg til er fra 2006 til og med 2013. perioden starter i 2006 fordi både tidsskriftet og organisasjonen da gjennomgår store endringer. Det andre nummeret av bladet som kom ut i 2006 markerer dette skillet ved at det er det første som kommer ut i magasinformat, og har en layout preget av farger, bilder og glanset papir. Dette nummeret er også det første med ny redaktør og nytt redaksjonsråd. Før dette skiftet utgjorde tidsskriftet en nokså tynn bunke A4-ark uten bilder, stiftet sammen i et hjørne. I 2006 formet dessuten styret i Norges Fredslag en ny organisasjonsmodell. Den nye modellen går ut på å samle Fredslagets aktive medlemmer i ulike temagrupper som jobber målrettet mot et mål eller innen et spesifikt område. Denne organisasjonsstrukturen har vist seg å gi økt handlekraft og formidable politiske resultat. Våpenhandelgruppa og Palestinagrappa var de to første av disse temagruppene som ble opprettet, og senere kom grupper for fredsundervisning, fredsskatt og flere andre.⁸ Denne perioden karakteriseres også av en ny vekstperiode for medlemsmassen. Alexander Harang har vært en nøkkelperson i Fredslaget gjennom denne perioden. Som

⁶ Evang, *Norges Fredsforening 1894-1937*, s 179, 157.

⁷ Rainer Santi, *100 years of peace making: A history of the international Peace Bureau and other international peace movement organisations and networks* (Göteborg: Pax förlag, 1991), s 7, 10-11.

⁸ Alexander Harang. "Lederen tar ordet", i *Fredsviljen*, nr. 2, årg. 80 (juni 2006), s 2. (ss 1-2)

styremedlem, styreleder, informasjonssjef og så daglig leder i Fredslaget var han med på forme fornyelsen av organisasjonen og dets tidsskrift fra 2004 av. I tillegg står han bak en rekke vitenskapelige artikler som har blitt produsert av eller for Fredslaget i perioden, og som hyppig omtales i medlemsbladet. 2013 utgjør også en naturlig avgrensning for studiet av Norges Fredslags tidsskrift, fordi utgivelsen av bladet ble stanset ved inngangen til 2014, som følge av økonomisk usikkerhet etter regjeringsskiftet. I løpet av året 2014, og da særlig høstens forhandlinger om statsbudsjett, klarte imidlertid Fredslaget å trygge sin statsstøtte, og dermed forventes *Fredsviljen* å bli utgitt igjen fra 2015 av.

Forskningshistorien

Min innfallsvinkel til temaet jeg har valgt å skrive om er inspirert av Nils Ivar Agøys hovedfagsoppgave ”Kampen mot vernetvangen: militærnekterspørsmålet i Norge 1885-1922” fra 1987. Dette var et banebrytende arbeide, og det første som redegjør samlet for militærnektingens historie i Norge i tiden før militærnekterloven ble innført i 1922. Agøys fremstilling er preget av en interesse for forholdet mellom individ og samfunn. Dette forholdet tydeliggjøres i militærnekternes konflikt med samfunnets krav. I sin redegjørelse er han interessert i å finne ut av hvordan militærnektingen utspilte seg i tiden før 1922, da militærnekting var strengt forbudt.⁹

I tillegg til bøker har jeg brukt masteroppgaver og hovedfagsoppgaver som kilder der jeg skisserer konteksten for mitt studie av Norges Fredslags tidsskrift. Det er forskjell på bruken av for eksempel Agøy, som er en aktiv akademiker og professor, og hans hovedfagsoppgave på om lag 400 sider, og andres masteroppgaver som ikke har den samme tyngden. Jeg har vurdert slike arbeider nøye, og evaluert innholdet opp mot andre kilder. I noen av disse masteroppgavene har jeg oppdaget fakta feil som gjør at jeg ikke har villet bruke disse videre i mine undersøkelser. Andre masteroppgaver, som for eksempel Mats Rønnings ”Fredsfaar i gjentatt strid: historien om den folkelige fredsbevegelse i Norge før 1914”, har vært svært nyttig, fordi den er pålitelig og tar for seg temaer som er relevante for mitt arbeid som ikke har vært like grundig gjennomgått i andre bøker. Rønnings masteroppgave undersøker den norske fredsbevegelsen i tiden fra etableringen på 1880-tallet, frem til første verdenskrig bryter ut. Norges Fredslag er den mest sentrale aktøren her, og de første, nokså kortlevde, tidsskriftene Norges Fredslag gav ut i denne perioden er primærkildene for

⁹ Nils Ivar Agøy, *Kampen mot vernetvangen: militærnekterspørsmålet i Norge 1885-1922*, hovedoppgave i historie, (Oslo: Universitetet i Oslo, 1987), s 1.

Rønnings undersøkelse av den norske fredsbevegelsen i perioden.¹⁰ Rønnings masteroppgave inngår også som del i et større forskningsprosjekt som heter ”Den norske fredstradisjonen”, hvilke er det viktigste forskningsprosjektet utført i Norge for de tema denne oppgaven omhandler.

Det er Helge Pharo som leder forskningsprosjektet ”Den norske fredstradisjonen”, hvilke ble startet opp i 2005. Med seg har han 9 doktorgradsstipendiater og 2 postdoktorstillinger. I tillegg er også mange masterstudenter og flere forskere fra både inn- og utland tilknyttet prosjektet. Den innsatsen som ligger i dette prosjektet, i form av sammensettingen av bidragsyttere, gjør dette til det største og mest dyptpløyende arbeidet som har blitt gjort i forskningen på den norske fredstradisjonen. Prosjektet er først og fremst en analyse av norsk utenrikspolitikk innenfor rammen av et fredsperspektiv. Det er de norske oppfatningene om årsakene til krig og betingelsene for fred, og hvordan disse endres gjennom det 20. århundret som legges under lupen. I beskrivelsen av prosjektet på dens hjemmeside, vektlegges nødvendigheten av å se disse oppfatningene i sammenheng med perioden etter 1905, som var svært formende for norsk utenrikspolitikk. Det er essensielt i forskningen på den norske fredstradisjonen å forsøke å svare på *hva* en fredstradisjon er, og om vi i Norge har hatt en oppfatning av å være del av en fredstradisjon gjennom det 20. århundret, eller om dette er et bilde som har blitt skapt i ettertiden på et mer eller mindre pålitelig grunnlag.¹¹ Det er fem hovedtemaer som blir studert i forhold til den norske fredstradisjonen i dette forskningsprosjektet. Det første handler om etableringen av en ny verdensorden, som er mer rettferdig og regelbundet, og som har et mål om å etablere et internasjonalt rettsbasert system. Her står Den Interparlamentariske Union, domstolen i Haag, Folkeforbundet og FN sentralt. Det andre hovedtema dreier seg om synspunktene på våpenkappløp, nedrusting, avrusting, opprusting og allianser. Allianser kan både være årsaker til krig og midler til å skape og bevare fred. NATO og FN står sentralt i diskusjonen om rustning og om allianser. Det tredje hovedtema for forskningsprosjektet handler om rivalisering mellom de store imperiene og avkolonialiseringens rolle i den internasjonale spenningen. Det fjerde hovedtema beskjeftiger seg med tradisjonen fra Nansen, og ser på ulike former for hjelpearbeid, som for eksempel det å gi humanitær hjelp til krigsrammede områder, eller utviklingshjelp for å bidra til sosial utjevning og økonomisk vekst. Det femte hovedtemaet for forskningsprosjektet handler om

¹⁰ Rønning, *Fredsfaar i gjentatt strid*, s 6-7.

¹¹ Universitetet i Oslo, ”Den norske fredstradisjonen” Publisert 16. jun. 2010, sist endret 25. jan. 2012, url: <http://www.hf.uio.no/iakh/forskning/prosjekter/fosam/delprosjekter/fredstradisjon/>

Norges engasjement for å løse konflikter ute i verden mellom stater eller innad i stater. I den sammenheng legges det vekt på at Norge ikke har en fortid som kolonimakt.¹²

Arbeidet med ”Den norske fredstradisjonen” startet opp i 2005, og tematikken for dette forskningsprosjektet var da særlig aktuelt i forbindelse med hundreårsmarkeringen for oppløsningen av unionen med Sverige. Dette ansporet en dyp og politisk debatt om Norges identitet. Politikere, som for eksempel Kjell Magne Bondevik, kom stadig med utsagn i media om at Norge er en fredsnasjon, og at Norge har en spesiell og lang tradisjon for fred. I forbindelse med hundreårsmarkeringen ble det gjort en bred spørreundersøkelse som viste at 92% av det norske folket ser på Norge som en nasjon ”som deler sine ressurser med andre gjennom humanitær aktivitet og fredsarbeid”, og at Norge er en ”fredsnasjon” der utenrikspolitikken preges av en fredstradisjon.¹³ Denne tendensen blir plukket opp og undersøkt i Pharos prosjekt. På en presentasjon av prosjektet i 2005 fortalte Pharo at utgangspunktet for prosjektet er ønsket om å undersøke den utbredte forestillingen om at Norge er en fredsnasjon som er spesielt opptatt av å fremme fredelig sameksistens mellom nasjoner, og et internasjonalt rettssystem som skal ivareta både staters og individers interesser og integritet.¹⁴ Pharos prosjekt sier noe om behovet for et historisk perspektiv på ”Norge som fredsnasjon”, og den politiske konteksten prosjektet startet opp i forklarer også dets betydelige politiske relevans i dag.

Forskningsprosjektet ”Den norske fredstradisjon” utgjør hovedvekten av den relevante forskningshistorien i forhold til min masteroppgave. Jeg har lest flere av de substansielle bidragene her, i tillegg til artikler som er beslektet prosjektet. Det er imidlertid ingen arbeider i forskningsprosjektet som befatter seg med akkurat det jeg skriver om i denne oppgaven.

Pharo argumenterer for at den norske fredstradisjonen i det 20. århundret ikke har blitt studert i sin helhet før dette prosjektet ble satt i gang. Litteraturen som befatter seg direkte med norsk fredstradisjon er heller ikke særlig omfangsfull. Den er for det meste produsert innenfor fredsbevegelsen, og er mest å regne som et utgangspunkt for å analysere en fredstradisjon og mangfoldet i fredsbevegelsen, og ikke som en analyse av selve fredstradisjonen.¹⁵ Helge Pharos prosjekt har som nevnt et utenrikspolitisk fokus på undersøkelsen av den norske fredstradisjonen. I min mastergradsoppgave fokuserer jeg ikke spesielt på det utenrikspolitiske,

¹² Helge Pharo, ”Den norske fredstradisjonen: et forskningsprosjekt”, Artikkel publisert i *Historisk tidsskrift*, bind 84 (Oslo: Universitetsforlaget: 2005), s 243-244. (ss 239-255)

¹³ Halvard Leira, ”Norge – alltid en fredsnasjon?”, Den Norske Atlanterhavskomiteé, 2006, Er tilgjengelig på nett: www.atlanterhavskomiteen.no/nettsider/dnak/publikasjoner/kortinfo (02.12.2014)

¹⁴ Guri Hjeltnes, ”Er Norge en Fredsnasjon”, kronikk i VG 20.06.2005, tilgjengelig på nett: <http://www.vg.no/nyheter/meninger/er-norge-en-fredsnasjon/a/281311/> (02.12.2014)

¹⁵ Pharo, Helge. *Den norske fredstradisjonen*, s 245.

men på de antimilitaristiske holdningene til militærnekting og krigsmateriell som kommer til uttrykk i Fredslaget's tidsskrift i de tre periodene jeg sammenligner.

Det er særlig bidragene fra Mats Rønning, Øyvind Eklund og Per Jostein Ringsby i Pharos prosjekt som undersøker Norges Fredslag, men ingen av disse bidragene deler altså mitt fokus. Ringsbys doktorgradsavhandling har tittelen ”40 års kamp for fred: tre fredsforeninger i Skandinavia 1882-1922”. Hovedmålsettingen her var å vise de skandinaviske fredsorganisasjonenes, deriblant Norges Fredslags, interne utvikling, betydning innenriks, og hvordan de samarbeidet over landegrensene. En slik kilde til informasjon om Fredslaget ville vært av stor interesse for mitt prosjekt, om ikke tidsspennet hvor Fredslaget analyseres var avgrenset fra 1882 til 1922.¹⁶ Øyvind Ekelunds doktorgradsavhandling ”Fredsbevegelsene i Norge og Danmark 1945-1990” ville også vært av interesse, men er dessverre ikke ferdigstilt enda. Det er i alt fire av de ni doktorgradsstipendiatene som ikke er ferdigstilt i skrivende stund.¹⁷ Helge Pharo opplyser at det er noe etterslep på prosjektet i skrivende stund, som følge av at han gikk av med pensjon i fjor. Planen er uansett å sammenstille en 250 siders oppsummering av prosjektet for utgivelse i 2015.¹⁸

Noen sentrale begreper: fredspolitisk og fredskulturelt, antimilitarist, pasifist og fredsaktivist

De antimilitaristiske holdningene i Norges Fredslags slik disse kommer til uttrykk i organisasjonens tidsskrift kan deles inn i to hoveddimensjoner; en politisk og en kulturell. Antimilitarisme i den politiske dimensjonen forstås her som et fredspolitisk handlingsprogram for å bekjempe militærets stilling i samfunnet, det militære forbruk og bekjempe krigsmakt som middel for konflikthåndtering. Antimilitarisme forstått i den kulturelle dimensjonen dreier seg mer om holdninger mot militærets utbredelse i samfunnet og dertil motstand mot militaristiske holdninger. Denne antimilitarismen må forstås som et ledd i det å etablere fredskultur. Den fredskulturelle antimilitarismen adresserer eksempelvis det militæres sosiale status, bruk av militær rangorden og militær symbolikk i samfunnet.

En *antimilitarist* er motstander av legitimering og styrking av det militæret, og konflikthåndtering ved hjelp av krigsmakt. Den antimilitaristiske tradisjonens utspring blir gjerne forbundet med anarkistiske og anarkosyndikalistiske strømninger i

¹⁶ Se informasjon om disputasen på Institutt for Arkeologi, konservering og historie sine sider, URL: <http://www.hf.uio.no/iakh/forskning/aktuelt/arrangementer/disputaser/2011/ringsby> (oppsøkt 15.11.2014)

¹⁷ Telefonsamtale med prosjektkoordinator for ”Den norske fredstradisjonen”, Ilze Gehe, 1. desember 2014.

¹⁸ Telefonsamtale med Helge Pharo, 27. november 2014.

arbeiderbevegelsen, hvor man ønsker å endre det politiske systemet, og som tar avstand fra å tjene statens militarisme og krigføring.¹⁹ Når det gjelder fremveksten av antimilitaristiske miljø i Norge, bør det fastslås at etableringen av Norges Fredslag i 1885 er et uttrykk for nettopp dette. Dermed kan man også si at norsk antimilitarisme springer ut av en radikal borgerlig fløy. Man fikk altså et borgerlig uttrykk for antimilitarismen i den borgerlige fredsbevegelsen på 1880-tallet før anarkosyndikalismen slår an på 1890-tallet. Antimilitarismen har til ulike tider blitt uttrykt i forskjellige retninger, som for eksempel i religiøs, sosialdemokratisk, kommunistisk eller anarkistisk retning. Dette gir naturligvis mange varianter av antimilitarisme, hvorav noen er mot *all* voldsbruk, mens andre ikke er det. Norges Fredslag har alltid jobbet for å fremme ikkevoldelig konflikthåndtering som alternativ til de militære virkemiddel, og erklærer gjennom dette sin støtte til antimilitarismen. Fredslaget anser opprusting og våpenkappløp som viktige årsaker til krig, og anser det også som et alvorlig problem at det opprustingen koster både stater og miljø dyrt. Derfor jobber Fredslaget for å redusere verdens militære forbruk, og å redistribuere midlene innspart til bærekraftig utvikling internasjonalt.²⁰ På Norges Fredslags høstseminar 2010 beskrev Fredslagets leder, Alexander Harang, fredsbevegelsen som en fremmer av ikkevold fremfor militære virkemiddel, og med fokus på både det fredskulturelle og det fredspolitiske presiserte han at:

Fredsbevegelsen ønsker derfor heller ikke at samfunn skal militariseres. Det er foreksempel viktig å jobbe for at det militæres innflytelse på utdanningssystemet, sivil kriseberedskap og utenrikspolitikken begrenses. På samme måte arbeider fredsbevegelsen for at industri og forskning ikke skal militariseres, eksempelvis ved at staten legger til rette for at sivil industri skal produsere våpen eller at forskerne våre skal bruke sin hjernekraft på våpenutvikling.²¹

Pasifismen er en filosofisk etisk grunnholdning om å ikke ville bruke vold. En pasifist forkaster helst utøvelse av vold og våpenbruk og opplæring i dette, og er en klar motstander av krig. Pasifister ser i utgangspunktet på mennesket som ukrenkelig, og følgelig at målet ikke heller midlet dersom det er snakk om å drepe eller skade mennesker for å vinne frem i sin sak. Hvor langt pasifismebegrepet strekker seg er allikevel omstridt. Noen mener at en sann tilhenger av pasifismen selv kan bruke vold i selvforsvar eller i forsvar av en annen person, mens andre anser dette for å bryte med pasifismens ikkevoldelige grunnprinsipp. (Pasifismens ikkevoldelige prinsipp er ikke det samme som *ikke-vold*, hvilke også er å anse som en konflikthåndteringsmetode, eksemplifisert av blant andre Gandhi).

¹⁹ Santi, *100 years of peace making*, s10.

²⁰ Alexander Harang, *Fredsideologi og bevegelse: NFLs Høstseminar 2010*. <http://fredslaget.no/om-oss/organisasjon/historikk> (opp søkt 15.07.2012)

²¹ Harang, *Fredsideologi og bevegelse*, URL: <http://fredslaget.no/om-oss/organisasjon/historikk> (opp søkt 15.07.2012)

Fredsorganisasjonene har mange ganger måttet revurdere eget pasifismebegrepet. Under den amerikanske borgerkrigen spurte man seg eksempelvis om en borgerkrig var et mindre onde enn slaveriet, og om støtte til borgerkrigen dermed kunne sies å være i tråd med den pasifistiske ideologien. *American Peace Society* stilte seg på denne bakgrunn bak Nordstatenes krigsinnsats, mens kvekernes *London Peace Society* tok side imot krigen, men for avskaffelse av slaveriet.²² Forfatteren av boken *100 years of peace making*, og tidligere generalsekretær i International Peace Bureau (IPB), Rainer Santi, forstår pasifismen som at den tolker fred som *fravær* av krig, og at den særlig retter seg mot å løse mellomstatlige konflikter med voldgift og forhandlinger i internasjonale spesialiserte institusjoner. Eksempler på slike institusjoner er *Den faste voldgiftsdomstolen* og *Den internasjonale domstolen* som begge ligger i Haag.²³

Historikeren Peter Brock har spesialisert seg på pasifismen, og han peker på hvor vanskelig den er å definere. Begrepets betydning i Europa innebærer ifølge Brock *alle* anstrengelser for å oppnå internasjonal fred og forsoning, mens begrepet i angloamerikansk sammenheng er mer begrenset, og dreier seg om at en personlig nekter å delta i krig eller hvilke som helst andre voldelige kamper, samtidig som man forsøker å finne ikke-voldelige løsninger. Brock hevder videre at ”*even inside these narrower limits, however, it is sometimes impossible to divide the pacifist from the non-pacifist*”²⁴. Når det gjelder pasifistiske *idealer*, kan disse variere mellom alt fra streng vegetarianisme til militærnekting.²⁵

Fredsforskeren Nigel Young har identifisert ni pasifistiske tradisjoner, her gjengitt i kronologisk rekkefølge. Før første verdenskrig synes Young å kunne peke ut fem varianter av pasifisme; en er religiøs pasifisme, en liberal internasjonalisme, en militærnektingspasifisme og en antimilitarisme forstått som sosialistisk internasjonalisme og sosialistisk motstand mot krig. I mellomkrigstiden oppstod i tillegg feministisk antimilitarisme og radikalpasifisme, inspirert av gandhistisk ikke-vold. De siste to variantene av pasifisme kom etter den andre verdenskrig, og er definert som kommunistisk internasjonalisme og anti-atomvåpen pasifisme av Young.²⁶ I det organiserte fredsarbeidet er det samtidig en tradisjon for å koble sammen fred og menneskerettigheter, fred og bærekraftig utvikling av den tredje verden, og fred og miljøproblematikk.²⁷ Dette kan igjen komplisere avgrensningen av dagens pasifisme.

²² Santi, *100 years of peace making*, s 13.

²³ Santi, *100 years of peace making*, s 9.

²⁴ Peter Brock, *Twentieth-century pacifism*, s V.

²⁵ Peter Brock, *Twentieth-century pacifism*, s V.

²⁶ Santi, *100 years of peace making*, s 9.

²⁷ Santi, *100 years of peace making*, s 9.

Alle *fredsaktivister* og medlemmer av fredsbevegelsen er ikke nødvendigvis pasifister, selv om det ofte er tilfellet. I Fredslaget deles fredsaktivismen inn i seks grupperinger, hvilke utgjør de som ikke vil drepe, de som er imot krigen, de som er imot militarismen, de som bruker ikke-vold som strategi, de som fremmer alternativer til krig og de som søker å gjøre vold unødvendig (gjennom for eksempel frihandel eller sosialismens krav om rettfærdig fordeling av goder).²⁸ Denne inndelingen synliggjør fredsaktivistenes ulike interessefelt, og hvilke områder aktivismen er innrettet mot. Det er heller ikke nødvendigvis noen motsetning mellom gruppene av aktivister. Noen av inndelingene bygger på en grunnleggende pasifisme, slik som den førstnevnte, i tillegg til de som bruker ikke-vold som strategi.

Gjennom 1800-tallet var det vanlig å betegne alle fredsaktivister i Norges Fredslag som pasifister. Dette er altså ikke gangbart i dag. Det har blant annet å gjøre med at hovedvekten av fredsaktivistene på 1800-tallet var totalpasifistiske kvekere, mens det gjennom 1900-tallet har strømmet til fredsaktivister med bakgrunn i ulike politiske og ideologiske overbevisninger. Særlig etter første verdenskrig var det et oppsving i utbredelsen av den pasifistiske ideologien generelt, både i det norske og andre europeiske folk, og i den sammenhengen dukket det opp en del ikke-religiøse totalpasifistiske fredsbevegelser, som for eksempel *Folkereisning mot Krig*, som ble opprettet i 1937.²⁹

²⁸Harang, *Fredsideologi og bevegelse*, URL: <http://fredslaget.no/om-oss/organisasjon/historikk> (oppført 15.07.2012)

²⁹Alexander Harang, *Fredsideologi og bevegelse*, URL: <http://fredslaget.no/om-oss/organisasjon/historikk> (oppført 15.07.12)

Militærneking og Krigsmateriell 1925-1929

– Radikal pasifisme og antimilitarisme

Første verdenskrigs enorme mannefall og voldsomme materielle ødeleggelser forferdet verdens folk. Krigen fremsto ikke bare som grusom, men også meningsløs. Dette vakte et sterkt antikrigsengasjement i overgangen til 1920-tallet. I denne perioden blomstret også den mer radikale absolutte pasifismen i fredsbevegelsen.³⁰

Etter første verdenskrig økte antallet militærnektere dramatisk. Dette kan sees i sammenheng med at denne krigen var den mest ødeleggende man til da hadde sett, mye takket være nye våpen som giftgass, maskingevær, bombefly og tanks. I Norges Fredsforenings³¹ tidsskrift, som på denne tiden heter *Verden Venter*, beskrives første verdenskrig som et massemyrderi der våpnene var barbariske. Krigen beskrives som en veldig tragedie og et menneskeslakteri det ikke fantes mening i. Men det var ikke bare i fredsfolkets rekker at motstanden mot krig blusset opp. En sterk antikrigs og antimilitaristisk bølge som var bredt representert i folket slo over Norge og mesteparten av vesten etter denne krigen.

Perioden 1925-1929 må forstås som en reetableringsperiode, preget av sterk vekst for Norges Fredsforening. Etter første verdenskrig antok fredsforeninger både nasjonalt og internasjonalt en hel del nye mål og strategier for fredsarbeidet.³² Norges Fredsforening hadde på denne tiden en medlemsmasse preget av arbeidere og antimilitaristiske sosialister, til forskjell fra det borgerlige utgangspunktet foreningen hadde i de første årene etter konstitueringen i 1885.³³ Sosialistenes fredsengasjement var særlig avgjørende i kampen for å få en juridisk åpning for å nekte å avtjene militærtjeneste på religiøst eller annet alvorlig overbevisningsgrunnlag. Etter unionsoppløsningen i 1905 falt militærnechtsaken ut av Norges Fredsforenings arbeidsprogram, og engasjementet for saken minket generelt blant fredsfolket. I den samme tiden gjorde den voksende arbeiderbevegelsen militærnekt til sin sak, og Arbeiderpartiet ble sakens fremste talsmann. Den økende tilslutningen til militærnekternes sak ble overveldende under første verdenskrig. Stortinget måtte til slutt gi etter for presset. I 1922

³⁰ Anette Cecilie Gulsett, *Reetablering og strid i etterkrigstidens fredsbevegelse: norsk og internasjonal fredsbevegelse 1945-1950*, masteroppgave i historie (Oslo: Universitetet i Oslo, 2005), s 6, 25.

³¹ Organisasjonen het Norges Fredsforening fra konstitusjonen i 1885 frem til 1946, da skiftet de navn til Norges Fredslag. I inneværende periode bruker jeg derfor navnet *Norges Fredsforening*.

³² Santi, *100 years of peace making*, s 7.

³³ Rønning, *Fredsfaar i gjentatt strid*, s 6, 7.

ble dermed tillegget til den militære straffeloven om fritak fra militærtjeneste innført, og med det ble Norge et av de første landene i verden som legaliserte militærnekting.³⁴

Norges Forening har fra første stund vært preget av en pasifistisk ideologi, men det har vært strid om hvor langt en skulle strekke dette idealet. I perioden 1925 til 1929 kan vi si at medlemsmassen kunne inndeles i to hovedretninger når det gjaldt pasifistisk innstilling. På den ene siden hadde man de absolutte fredsvenner, rene fredsvenner eller forsvarsnihilister. På den andre siden ble man kalt for relative eller betingede fredsvenner. Skillet ligger i at de absolutte fredsvennene var mer radikale og mente blant annet at man heller burde la seg drepe enn å ty til vold. De opplevde også et mer akutt behov for å fjerne militærvesenet enn de øvrige medlemmene. De absolutte fredsvennene så seg forpliktet til å nekte å avtjene militærtjeneste, selv om enkelte i denne gruppen ikke ville gå så langt som til å bryte loven på en slik måte. De relative fredsvennene var på sin side mer moderate. De anså det å ha et militært forsvar som både nødvendig og riktig. Militæret ble forstått som viktig for å kunne virke avskrekkende på fienden, og det å krige for å forsvare landet var ansett som riktig. Denne grupperingen i Norges Fredsforening så inntil videre ingen motsetning i det å ruste opp og det å ville fred. De hadde allikevel en sterk tro på at man på lengre sikt skulle kunne avvikle militærvesenet til fordel for institusjoner for internasjonal rett og voldgift.³⁵

Det alle fredsforeningens medlemmer imidlertid var enige om var voldgiftssaken. Voldgift og internasjonal rettsorden hadde vært hovedsaker for Norges Fredsforening fra første stund.³⁶ Denne sterke troen på voldgift kan sees i sammenheng med at fredsbevegelsen var preget av samtidens tilnærming til evolusjonismens ide om at alle ting utvikler seg fra noe laverestående til et stadig høyere nivå. I tillegg var det en sterk optimisme knyttet til den vestlige kultur og vitenskap. Voldgiftstanken baserer seg på å opprette et internasjonalt system av traktater og institusjoner hvor konflikter skal kunne løses på en fredelig måte slik at krig ikke bare blir unødvendig, men også umulig.³⁷

Verden Venter var ikke Norges Fredsforenings eget tidsskrift til å begynne med, men Ole Fredrik Oldens eget blad, som han utga på selvstendig initiativ. Etter at Norges Fredsforening måtte gi opp flere mislykkede forsøk på å etablere eget medlemsblad, ble det på foreningens landsmøte i 1924 enstemmig vedtatt at Oldens blad skulle bli deres nye medlemsblad. Olden hadde da utgitt bladet siden 1922, og da bladet nå ble organ for

³⁴ Alexander Harang, "Fredsbevegelsens bidrag til militærnekternes rettigheter i Norge" i *Fredsviljen*, nr. 3 årg. 80 (september 2006), s 11-12.

³⁵ Agøy, *Kampen mot vernetvangen*, s 99-100.

³⁶ Rønning, *Fredsfaar i gjentatt strid*, s 15.

³⁷ Agøy, *Kampen mot vernetvangen*, s 98.

foreningen ble det bestemt at foreningen skulle disponere en side i hvert nummer, og abonnere på 100 eksemplarer. Utover dette skulle ikke foreningen ha noe med det redaksjonelle å gjøre.³⁸ Oldens posisjon som redaktør ble dermed med på å prege foreningen. *Verden Venter* hadde blitt et betydelig tidsskrift innen det formelt ble overdratt til organisasjonen i 1931. Verken overgangen til medlemsblad eller oppkjøpet syv år senere medførte noen avgjørende endring i utformingen av bladet.³⁹ Olden beholdt dessuten sin stilling som redaktør hele veien fra oppstarten og frem til hans død i 1963.⁴⁰

Militærneking 1925-1929

I perioden 1925-29 er det 47 tekster i Norges Fredslags medlemsblad som handler om militærneking. 10 av disse tekstene forteller om militærnekingene og militærnekingeloven. 6 tar for seg siviltjenesten og ”den frivillige siviltjenesten”. 12 tekster kritiserer verneplikten. 18 tekster viser de absolutte fredsvennenes og de relative fredsvennenes ulike syn på militærneking. 1 tekst forteller om økonomisk militærneking.

Militærnekingene og loven

Frem til 1922 fantes det ingen lovbestemmelser om fritak fra militærtjeneste på grunnlag av en etisk eller moralsk overbevisning. Kun de som hadde nektet på et strengt religiøst grunnlag hadde hatt en viss mulighet for å bli overført til våpenfri tjeneste i militæret.⁴¹ Når vi ser på militærneking i perioden 1925-29, bør vi derfor være klar over at militærneking frem til nå hadde vært strengt ulovlig og strengt straffet. Det er altså helt nytt at vernepliktsmassen kan forholde seg til militærnekingelovens rammeverk. Det er med det også helt nytt at de står ovenfor muligheten til å søke om fritakelse fra militærtjenesten, uten å kriminaliseres, fordi siviltjenesten nå ble innført som et alternativ.

³⁸ Evang, *Norges Fredsforening 1894-1937*, s 149.

³⁹ Evang, *Norges Fredsforening 1894-1937*, s 160-161.

⁴⁰ Øyvind Eklund, *Ulike veier til fred: organisert fredsaktivisme i Norge 1953-1963*, master i historie, utgitt som bok (Oslo: Institutt for arkeologi, konservering og historie, Universitetet i Oslo, 2008) s 28-29.

⁴¹ Norges Høyesterett, 30 april 1996, Inr 44B/1996, nr 35/1995: Staten v/Justisdepartementet (regjeringsadvokaten v/advokat Frode Innjord) mot A (Advokat Øyvind Solberg). NOR-1996-R-003. URL: [http://www.codices.coe.int/NXT/gateway.dll/CODICES/full/eur/nor/nor/nor-1996-r-003?fn=document-frame.htm\\$f=templates\\$3.0](http://www.codices.coe.int/NXT/gateway.dll/CODICES/full/eur/nor/nor/nor-1996-r-003?fn=document-frame.htm$f=templates$3.0) (opp søkt 17.07.12)

Kvekerne, arbeiderbevegelsen, sosialistene og fredsbevegelsen var alle sammen viktige i kampen frem mot gjennomslaget i 1922 for fritak fra militærtjenesten.⁴² Den militære straffelovs § 35 fikk med det et femte ledd lagt til hvor det står at den vernepliktige ikke skal straffes for å nekte å avtjene militærtjeneste, dersom *”hans forhold finnes begrunnet i en alvorlig religiøs overbevisning eller i andre alvorlige samvittighetsgrunner”*.⁴³ Som følge av tillegget i den militære straffeloven av 1922 hvor samvittighetsnektene fritas fra straff, ble *Lov om vernepliktige civilarbeidere* innført samme dagen. Den sier blant annet at de som fritas fra militærtjeneste skal utføre sivilt arbeide for det offentlige i en tjenestetid som er en halv gang lengre enn for soldatene, og dersom krig bryter ut skal varigheten av siviltjenesten være dobbelt så lang som militærtjenesten. Det var altså en vesentlig forskjell i tjenestetiden for den sivile tjenesten og den militære tjenesten. Arbeidsoppgavene i siviltjenesten var som vi ser å utføre *”civilt arbeide for det offentlige”*, hvilket ofte betød tungt anleggsarbeid av ulikt slag.⁴⁴ Dersom militærnekteren motsatte seg siviltjeneste ble han igjen underkastet den militære straffelovs bestemmelser, og fritaket på overbevisningsgrunnlaget frafalt.⁴⁵

Loven om militærnekting fra 1922 var naturligvis en viktig seier for nekterne og fredsbevegelsen, men dette femte leddet som i 1922 ble tilført i den militære straffeloven av 22. mai 1902 § 35, ble allerede i juli 1925 modifisert i retning bort fra å måtte være religiøst betinget. For i 1922 heter det at vernepliktige som nekter militærtjeneste grunnet i en *”alvorlig religiøs overbevisning eller i andre alvorlige samvittighetsgrunner”* kunne fritas fra den militære tjenesten, og dette ble endret i 1925 til at fritaket skulle gjelde dem som begrunner det i *”at det strider mot hans alvorlige overbevisning å gjøre militær tjeneste av nogen som helst art”*.⁴⁶ Det kristne budskapet som grunnlag for militærnektelsen ble altså ikke lenger nevnt i lovendringen fra 1925, selv om det fremdeles gjorde seg gjeldende som en alvorlig overbevisning.

I *Verden Venter* var militærnektersaken og en lovgivning til beskyttelse av samvittighetsnekterne et viktig tema både før og etter at militærnekting ble legalisert i 1922.

⁴² Norges Høyesterett, 30 april 1996, Inr 44B/1996, nr 35/1995: Staten v/Justisdepartementet (regjeringsadvokaten v/advokat Frode Innjord) mot A (Advokat Øyvind Solberg). NOR-1996-R-003. URL: [http://www.codices.coe.int/NXT/gateway.dll/CODICES/full/eur/nor/nor/nor-1996-r-003?fn=document-frame.htm\\$f=templates\\$3.0](http://www.codices.coe.int/NXT/gateway.dll/CODICES/full/eur/nor/nor/nor-1996-r-003?fn=document-frame.htm$f=templates$3.0) (oppsøkt 17.07.12) og Agøy, *Kampen mot vernetvangen*, 1.

⁴³ Lov om forandring av §§ 35 og 96 i den militære straffelov av 22. mai 1902, datert 24. mars 1922, § 35 femte ledd.

⁴⁴ Lov om vernepliktige Civilarbeidere, datert 24. mars 1922, § 1 første og tredje ledd.

⁴⁵ Lov om forandring av §§ 35 og 96 i den militære straffelov av 22. mai 1902, datert 24. mars 1922, § 35 sjette ledd.

⁴⁶ LOV 1902-05-22 nr. 13: Militær straffelov, 4de kapittel, § 35 Ulovligt Fravær, Rømning og anden Unddragelse fra Krigstjeneste, femte ledd. Endret ved lover 24 mars 1922 nr. 3 og 10 juli 1925 nr 2. Fra 1926 utgave av Norges Lover, Paulsen P. L.

Det var et viktig poeng for samvittighetsnektene at siviltjenesten ikke skulle være en straff, men et lovlig alternativ. Men av mange ble arbeidet i siviltjenesten sammenlignet med fangenes straffarbeid, og tjenestelengden ble av mange oppfattet som en ekstra straff, fordi denne skulle være lengre enn i militærtjenesten. Eksempelvis har vi en beretning i *Verden Venter* fra 1928 som handler om avtjeningen av siviltjeneste på Onsrudfeltet. Den unge mannen som forteller herfra skriver blant annet at han opplever varigheten av siviltjenesten som en måte å straffe militærnektene på, på tross av at lovgivningen fritar nektene for straff:

Som vel dei fleste av lesarane åt «Verden Venter» veit, segjer den militære straffelov av 1922 at dei som nektar å gjera militærtjeneste av religiøse og andre alvorlege samvittsgrunnar skal sleppe straff, men i staden setjast i sivilt arbeid for staten. (...Men) For at siviltenesta skal ha litt av straffedåm yver seg, varar ho ei halv gong so lenge som den ordinære militærtjenesta.⁴⁷

I en annen interessant artikkel angående militærnekteloven, ”Loven og militærnektene” fra februar 1925, tar Christian Vibe opp myndighetenes vansker med den juridiske behandlingen av nektene, og gir to eksempler på dette. Det første eksempelet er en sak der en 24 år gammel mann ble dømt til ett års fengsel for militærnektelse ved Tinn sorenskivers forhørsrett, selv om retten anerkjente at mannen hadde ”*særlig alvorlige samvittighetsgrunner*”⁴⁸. Problemet med hans alvorlige samvittighetsgrunner var visst at ”*man kunde ikke se at disse grunner var av «almindelig religiøs art»*”⁴⁹. Mannen godtok dommen proforma for så å søke om benådning på grunnlag av en lengre utredning der han redegjør for det han mener er en misforståelse fra myndighetenes side av Jesu lære. Ett eksemplar av dette brevet ble sendt til kirke departementet, og ett ble sendt til regjeringen. Resultatet av dette ble at ”*Den dømte fikk kort tid etter beskjed fra øvrigheten på hjemstedet om at han var fri og kunne gå hvor han vilde*”⁵⁰. Vibe vektlegger at denne mannen verken fikk svar på brevet sitt eller fikk noen forklaring på avgjørelsen om at dommen hans var frafalt. Vibe skriver at mannen kort og godt ble avvist da han ville vite hvordan dette hadde foregått, for ”*Der skulde ikke gis noen forklaring*”⁵¹.

Det andre eksempelet Christian Vibe tar for seg er hans egne erfaringer som militærnektet. Han hadde selv nektet å avtjene militærtjeneste av noen som helt art i ti år, og etter at siviltjenesten ble innført ble han anmodet om å avtjene denne. Om dette skriver han:

⁴⁷ Olav Grimdal, ”Frå statens arbeidsplass for militærnektarar” i *Verden Venter*, nr. 10, årg. 7 (desember 1928), s 80.

⁴⁸ Christian Vibe, ”Loven og militærnektene” i *Verden Venter*, nr. 1, årg. 4 (februar 1925), s 18 (ss. 18-19)

⁴⁹ Vibe, ”Loven og militærnektene”, s 18.

⁵⁰ Vibe, ”Loven og militærnektene”, s 18-19.

⁵¹ Vibe, ”Loven og militærnektene”, s 19.

Dertil svarte jeg nei og redegjorde skriftlig for mine motiver, som bl. a. gikk ut på, at jeg ikke godvillig kunde ta imot nogen som helst straff for en handling som det efter min mening er hver kristen manns rett og plikt å begå. En annen sak var det dersom jeg blev dømt av en domstol til tvangsarbeid for den «forbrytelse» jeg hadde gjort meg skyldig i. 14 dager efter mottok jeg en kort meddelelse om at statsadvokatene i Oslo «på grunn av bevisets stilling» ikke hadde funnet grunn til å treffe videre forfølgning i anledning av min forbrytelse mod den militære straffelovs § 35.⁵²

Det Vibe vektlegger her er at både han selv og nekteren i Tinn verken måtte avtjene militærtjeneste eller siviltjeneste, og heller ikke ble satt i fengsel, på tross av at loven tydelig sier at *”den som også nekter å gjøre civilt tvangsarbeid, blir å tilbakeføre til sin militære avdeling, og konsekvensen herav er fengselsstraff”*⁵³. Myndighetene velger altså å bøye unna avstraffelsen på tross av at de har lovens strenge bokstav på sin side, og når myndighetene bøyer seg slik, *”må det skrive seg fra en følelse av, at her står krefter imot, som – når de engang kommer til utfoldelse – vil knekke militarismen”*⁵⁴, skriver Vibe. Vibe tar til orde for at militærnekting ikke må anses som kriminelt og straffbart, og mener å se at velviljen til å anerkjenne militærnekterne kan ha vokst forbi selve lovformuleringen.⁵⁵

Å opplyse om militærnekterloven er viktig for Norges Fredsforening i perioden 1925-29. Fredsforeningen markerte seg i debatten om militærnektersaken, og hele eller deler av militærnekterloven trykkes flere ganger i *Verden Venter*, og det refereres også til lovgivningen mange steder i tidsskriftet.⁵⁶ I tillegg er det en utførlig oversikt over siviltjenestens ordning i Norge, Sverige, Danmark og Holland.

Siviltjenesten og ”den frivillige siviltjenesten”

Som vi allerede har vært inne på ble det ytret en sterk skepsis mot siviltjenesten og dens arbeidsoppgaver blant nekterne. Utøvelsen av siviltjenesten har blitt sammenlignet med straffarbeid, og en del av fredsforkjemperne har oppfattet siviltjenesten som en avstraffelse av nekterne snarere enn et likeverdig alternativ til militærtjenesten. Men samtidig som denne sterke skepsisen uttrykkes på den ene siden, hadde man på den andre siden av fredsleiren sterke forkjempere for siviltjenesten som malte et veldig annerledes bilde av dette. I tråd med dette

⁵² Vibe, ”Loven og militærnekterne”, s 19.

⁵³ Vibe, ”Loven og militærnekterne”, s 19.

⁵⁴ Vibe, ”Loven og militærnekterne”, s 19.

⁵⁵ Vibe, ”Loven og militærnekterne”, s 19.

⁵⁶ Ukjent forfatter, ”Lov av 24. Mars 1922 om forandringer i den militære straffelov av 22. Mai 1902” i *Verden Venter*, nr. 2, årg. 4, (februar 1925) s 10, og Ukjent forfatter, ”Lov av 24. Mars 1922 om vernepliktige civilarbeidere”, i *Verden Venter*, nr. 3, årg. 4 (mars 1925) s 27, og ”Civiltjenestens ordning i de enkelte land”, i *Verden Venter*, nr. 9, årg. 5 (oktober 1926), s 79,

valgte man på militærnekternes internasjonale kongress i 1925 å ikke vedta noen resolusjoner om siviltjenesten, eller ”alternativtjenesten” som de kaller den, fordi de tilsluttede organisasjonene hadde så alt for sprikende meninger om den.⁵⁷

Den ”frivillige siviltjenesten” kan sies å være en internasjonal aksjon som forsøker å rette søkelyset mot et alternativ til militærtjenesten, og ved å gjøre denne aksjonen så omfattende som mulig forsøker man å legge et press på nasjonale myndigheter om å innføre siviltjeneste i de enkelte land. Sekretær L. O. M. Braaseth forklarer i *Verden Venter* at den frivillige siviltjenesten skal vise et eksempel på at ”der eksisterer metoder til nasjonalt og internasjonalt forsvar som er grunnforskjellige fra de militære metoder”⁵⁸. Denne frivillige siviltjenesten skal ”bidra til å skape en forbindelse av gjensidig hjelp mellom folkene, som – om den blev utviklet, vilde gjøre det moralsk umulig at et folk blev angrepet av sine naboer, som vil bli dets opriktige venner”⁵⁹. Dette internasjonale frivillige hjelpearbeidet skal virke fredsforebyggende i kraft av å bygge fredskultur internasjonalt og nasjonalt. Samtidig fungerer den frivillige siviltjenesten som en fredspolitisk protest mot militærtjenesten, i det den demonstrerer nytten av siviltjenesten som en kontrast til det som utrettes i militærtjenesten, ved at man bygger opp det militærvesenet har brutt ned.

I *Verden Venter* skrives det gjentatte ganger om en ”frivillig civiltjeneste” som var igangsatt i Europa. I dette internasjonale hjelpearbeid engasjeres menn og kvinner på frivillig basis for å bygge opp det som første verdenskrig hadde revet ned, og på denne måten demonstrerer de mot militærets ødeleggelser. Leirer for den frivillige siviltjenesten ble satt opp i utvalgte områder for å hjelpe lokalbefolkningen med å gjenreise hus, reparere veier og lignende, og kvinnene stod gjerne for matlaging og annet stell i leiren.⁶⁰ I et brev som står gjengitt i *Verden Venter*, skrevet av Pierre Ceresole, beskrives frivillig hjelpearbeid på to steder i Sveits. Her forteller han blant annet at gruppen av frivillige arbeidere er sammensatt av folk med ganske ulik bakgrunn, for her nevnes for eksempel en oberst, diverse politikere, tømmermenn, smeder, grubearbeidere, og sosialister, i tillegg til en del arbeidsløse som bidrog for å få kost og losji. Til og med alkoholikere fikk delta, og de viste seg å både være til nytte og å ha nytte av oppholdet, så på den måten er det kanskje en ekstra bonus ved den frivillige siviltjenesten at den også kan være en slags sosial hjelp, skriver Ceresole som et lite apropos. I

⁵⁷ Ukjent forfatter, ”Militærnekternes internasjonale kongress”, i *Verden Venter*, nr. 9, årg. 4 (oktober 1925), s 73.

⁵⁸ L. O. M. Braseth, ”Mellomfolkelig hjelpearbeid” i *Verden Venter*, nr. 10, årg. 7, (desember 1928), s 76. (ss. 76-77) (todelt artikkel over to nummere av tidsskriftet, del 1/2)

⁵⁹ L. O. M. Braseth, ”Mellomfolkelig hjelpearbeid” i *Verden Venter*, nr. 10, årg. 7, desember 1928), s 76. (todelt artikkel over to nummere av tidsskriftet, del 1/2)

⁶⁰ L. O. M. Braseth, ”Mellempfolkelig hjelpearbeid” i *Verden Venter*, nr. 1, årg. 8 (januar 1929), s 3-4. (ss. 3-4) (todelt artikkel over to nummere av tidsskriftet, del 2/2)

tillegg til de frivillige sivilarbeiderne var det også en liten gruppe profesjonelle murere og grubearbeidere som ble betalt av kommunen.⁶¹

I et annet nummer av *Verden Venter* taler Ceresole for at Norge, Sverige, Danmark og Holland burde sende sine vernepliktige sivilarbeidere til Lichtenstein for å delta i det frivillige sivilarbeidet der. Med litt advokathjelp kunne man kanskje finne en juridisk åpning for en slik internasjonal utveksling av militærnektene, siden soldatene jo blir kalt ut over landets grenser, skriver Ceresole. Han mener at dette kunne bane vei for at også andre land ville følge eksempelet og delta i dette internasjonale hjelpearbeidet. I tillegg kunne kanskje en slik stor demonstrasjon for den frivillige siviltjenesten påvirke de sveitsiske og andre myndigheter til å erstatte fengselsstraff med siviltjeneste for militærnektene i deres land.⁶²

Verneplikten

Som vi har sett stod antimilitarismen sterkt i den norske fredsbevegelsen, og i kirken fantes det også antimilitaristiske fredsfolk. Prost T. Castberg fra Trondheim har skrevet en oppfordring i *Verden Venter* til sine embedsbrødre om å slutte seg til en internasjonal komité av antimilitaristiske prester som nylig hadde holdt konferanse i Geneve. Han skriver innledningsvis om et krav om å avskaffe den alminnelige verneplikten, som er formulert i et manifest som er undertegnet av blant andre Einstein og Gandhi. Dette manifestet ble sendt til Folkeforbundet. Begrunnelsen for at disse ønsker verneplikten avskaffet er at ”*armeen er en fare for freden, undergraver respekten for menneskers liv og personlighet, og skaper et aggressivt sinnelag*”⁶³. Derfor arbeider de for å ”*reise en opinion i alle land som skal tvinge regjeringer og Nasjonenes forbund til å ta avgjørende skritt til å befri verden fra militarismens ånd*”⁶⁴. Prost T. Castberg har latt seg inspirere av dette og oppfordrer norske prester til å slutte seg til den antimilitaristiske internasjonale komiteen av prester slik at de sammen kan bidra i kampen mot verneplikten og folkenes rustninger. Fredslagetets tidsskrift fungerer i denne sammenhengen som et medium for denne saken slik at relevante lesere kan nå hverandre. Castberg anmoder avslutningsvis alle prester om å abonnere på tidsskriftet, og legger til at ”*Dette blad gjør et utmerket arbeid for internasjonal og sosial fred.*”⁶⁵

I en artikkel i *Verden Venter* som er skrevet av I. Areklett, siteres Nobels fredsprisvinneren Christian L. Lange, som sier om verneplikten at:

⁶¹ Pierre Ceresole, ”Rydningsarbeid istedetfor krigsforberedelse” i *Verden Venter*, nr. 1, årg. 4 (januar 1925), s 6.

⁶² Pierre Ceresole, ”Mellemfølgelig hjelpearbeid” i *Verden Venter*, nr. 1, årg. 7 (januar 1928), s 1-2.

⁶³ Prost T. Castberg, ”Kampen mot militærvesenet” i *Verden Venter* årgang 5, nr. 9 (oktober 1926), s 77. (ss. 77)

⁶⁴ Castberg, ”Kampen mot militærvesenet”, s 77.

⁶⁵ Castberg, ”Kampen mot militærvesenet”, s 77.

Den er det alvorligste inngrep i personlig samvittighetsfrihet. Ti ingen ung mann bør tvinges mot sin overbevisning til å gå inn i en tjeneste som sikter på å drepe medmennesker.⁶⁶

I denne artikkelen fremholder Areklett at han ser det som en plikt som medmenneske og som kristen å forsøke å holde tilbake de soldatene som ”under krigstyraniets herredømme «hentes til døden»”⁶⁷. Areklett gjør med dette det klart at han ønsker å beskytte både samvittighetsnekternes rettigheter og soldatenes liv og helse. Han hevder at bredden av folket ikke ønsker krig, og at ”Dersom det blev folkeavstemning for eller mot krig, så kan det ikke være tvil om, at det blev aldri mer krig, blev folkeviljen respektert.”⁶⁸ Videre spekulerer han i hvordan det da kan ha seg at vi allikevel har kriger i verden, og han skriver: ”Hvem er det så der vil krig og hvorledes kan den forsvares? De der vil krig, er vel de der har personlig vinning av den – og disse viser sig også å ha makten”⁶⁹. Uttrykket i denne teksten er opphisset og vitner om en akutt fortvilelse over militarismen og verneplikten. Krigen synes å være et overgrep mot alle innblandede. Forfatteren er svært maktkritisk i det han stiller de som har mest makt i samfunnet og verden til ansvar for krigen, og motivet deres antas å være en stygg form for opportunisme.

Folkeviljen er også temaet i M. Mauritzen sin tekst ”Den neste Folkeavstemning”, der han oppdaterer leserne på situasjonen i Danmark angående verneplikten. Mauritzen er del av redaksjonen i *Verden Venter*, og han starter med å si at de gjentatte ganger har diskutert vernepliktsspørsmålet i bladet, men ”Det er jo et spørsmål av en så almen rekkevidde at det har krav på en særlig opmerksomhet”⁷⁰. Mauritzen trekker frem Danmark som et foregangsland når det gjelder kampen mot verneplikten, og forteller at ”de danske fredsvenner har satt op den almindelige verneplikts avskaffelse som det første og mest nærliggende mål”⁷¹. Danmark fikk innført siviltjeneste i 1917, men dette tilfredsstillte ikke fredsbevegelsen så lenge staten opprettholder den tvungne militærtjenesten, skriver Mauritzen. Den radikale venstresiden i Danmark la frem et forslag om folkeavstemning om det danske hærvæsenes omdannelse til et vaktvern, og i forbindelse hermed avskaffelse av den tvungne militærtjenesten. En dr. Axel Dam kom i denne sammenhengen opp med et forslag om å heller stemme direkte over opphevelse av verneplikten, og dersom folket vil oppheve den, kunne

⁶⁶ I. Areklett, ”Fredstanker” i *Verden Venter*, nr. 4, årg. 5, (april 1926), s 36. (ss. 35-36)

⁶⁷ Areklett, ”Fredstanker”, s 35.

⁶⁸ Areklett, ”Fredstanker”, s 35.

⁶⁹ Areklett, ”Fredstanker”, s 35.

⁷⁰ M. Mauritzen, ”Den neste folkeavstemning” i *Verden Venter*, nr. 9, årg. 6 (oktober 1927), s 66.

⁷¹ Mauritzen, ”Den neste folkeavstemning”, s 66.

regjeringen foreslå redusering av hævesenet. Dam er en sterk motstander av verneplikten, og mener at den er en ”grov rettskrenkelse mot individet”, og at når statsmakten ”tiltar sig rett til å råde over mitt liv, da er der overhodet ingen respekt for den personlige selvbestemmelsesrett eller noen grense for hvor langt statsmakten kan gå i sine overgrep”⁷².

Oscar Pedersen, som også er del av redaksjonen i *Verden Venter*, har en lang artikkel i bladet der han tar for seg sammenhengen mellom opprusting og krig. Med ”opprusting” mener han både krigsmateriell og soldater. Han peker på to spesielt negative sider ved å ruste seg for krig. Først hevder han at ”de nasjoner som har hatt de beste rustninger, har alltid hatt mest av krig”⁷³. For det andre virker verneplikten svært negativt på nasjonen, fordi en stor andel av den mannlige befolkning dermed preges på en militaristisk måte tidlig i sitt voksenliv, og dette gjør det vanskeligere for en fredskultur å blomstre. Han mener at man må se på spørsmålene om krig og rustninger i sammenheng, og skriver at ”Er krigen et onde og en synd, så er også rustning og krigsopplæring det”⁷⁴. Pedersen oppsummerer hvorfor det er så viktig å bygge fredskultur, og forklarer militærtjenestens rolle i dette slik:

Krigen må bekjempes i menneskenes sinn. Det må være fredsbevegelsens første og stadig vedvarende oppgave. Men en vesentlig hindring for denne sinnets avrustninger de militære rustninger og den militære verneplikt og det umoralske påtrykk som utgår fra alt dette. Krig og rustninger må sees i sammenheng. Det nytter lite å bekjempe krigen så lenge man vil holde på krigsopplæring. Den sviktning av et folks moralske dømmekraft som finner sted under krigsutbrudd, vilde vanskelig finne sted om den ikke var forberedt i lengre tid gjennom militærøvelser og forsvarsbegeistring i fredstid.⁷⁵

Ulike syn på militærnekting innad i fredsbevegelsen

Militærnektersaken tegner et skille mellom det de i samtiden betegnet som radikale absolutte fredsvenner og relative fredsvenner. Med de to betegnelsene forsøker man å skille mellom de som grunner sitt fredsengasjement i en totalpasifistisk holdning, og de som har et sterkt fredsengasjement, men som ikke er totalpasifistiske eller mener at det norske forsvaret bør avskaffes.

I *Verden Venter* er det flere eksempler på ordskifter mellom de radikale og de relative fredsvennene. For eksempel er det et stykke, skrevet av domprost Magelssen, som taler for et mindre radikalt fredsarbeid, med fokus på å etablere fredskultur. I praksis ønsker han for eksempel å fokusere på barneoppdragelsen, og å endre fokuset i historieundervisningen bort fra

⁷² Mauritzen, ”Den neste folkeavstemning”, s 66.

⁷³ Oscar Pedersen, ”Krig og rustninger” i *Verden Venter*, nr 10, årg. 7, (desember 1928), s 78.

⁷⁴ Pedersen, ”Krig og rustninger”, s 78.

⁷⁵ Pedersen, ”Krig og rustninger”, s 80.

å dyrke krigshandlinger og krigere som heltedåder og helter.⁷⁶ Både de absolutte og de relative fredsvennene er enige om viktigheten av å skape fredskultur, men i utbroderingen av sine argumenter for at etableringen av fredskultur er veien til varig fred, skyter Magelssen uten sammenheng inn at ”*Militærnektelse er neppe veien til fred*”⁷⁷. Poenget med det er muligens å skissere en kontrast til eget standpunkt.

Denne kommentaren får et irettesettende motsvar allerede i neste nummer av *Verden Venter*. Svaret kommer fra Christian Vibe som først og fremst argumenterer for at militærnekting er nødvendig for å få staten til å endre standpunkt i forhold til militærvesenet. Dessuten hevder Vibe at alle kristne burde føle seg forpliktet til å nekte militærtjeneste på grunnlag av sin samvittighet, og at kirken er en høyst nødvendig støttespiller i denne saken fordi den er en stemme som blir hørt i statens øre.⁷⁸

På den 24. internasjonale fredskongressen i Paris var militærnekting ett av temaene som ble diskutert. Ansvarlig utgiver av *Verden Venter*, Ole Fredrik Olden, forteller at det både på denne kongressen og i fredsbevegelsen i alle land er et hovedskille i oppfatningen om hvordan man skal unngå krig. På den ene siden mener man at veien til fred går gjennom å først etablere en internasjonal avtale, så sikre denne med tvangsmidler, for deretter la alle land avruste på samme tid. Og inntil dette er oppnådd skal hver borger adlyde loven og avtjene militærtjenesten, og hvis det befales skal de også gå i krig.⁷⁹ På den andre siden mener man at det avgjørende for å unngå krig er:

å skape en folkemening som ikke vil ha noe med krig og krigsforberedelser å gjøre, en folkemening så sterkt rotfestet i de enkeltes samvittighet at de tar konsekvensene herav uten hensyn til statsmaktenes regler. Derved vil statene måtte slå av på sin nasjonalistiske politikk og oppgi rustningene.⁸⁰

Dette mer radikale ståstedet hevder at man bør være rede til å nekte militærtjeneste, selv om det innebærer å bryte loven. Man anser også militærnekting som et effektivt fredspolitisk middel i kampen for å tvinge bort rustningene og på den måten gjøre krig umulig. Olden fremstiller valget mellom disse radikale og relative standpunktene som å velge mellom å oppfylle eksisterende borgerplikter og først og fremst være borger av et samfunn, eller å ta ansvar for egne handlinger og lytte til samvittigheten, og på den måten vektlegge sin rolle som individ. Disse to standpunktene til militærnektersaken ble representert ved to resolusjonsforslag på den nevnte fredskongressen i Paris, og de gjenspeiler tydelig Oldens

⁷⁶ Wilhelm C. Magelssen, ”Freden” i *Verden Venter*, nr. 2, årg. 5 (februar 1926), s 11.

⁷⁷ Magelssen, ”Freden”, s 11.

⁷⁸ Christian Vibe, ”Militærnektelse” i *Verden Venter*, nr. 3 årg. 5 (mars 1926), s 27.

⁷⁹ O. F. Olden, ”Samvittighetsnektere” i *Verden Venter*, nr. 10, årg. 4, (november 1925), s 82-83.

⁸⁰ Olden, ”Samvittighetsnektere”, s 82-83.

resonnement av splittelsen. Det ble stemt over disse to resolusjonsforslagene, og det mer radikalt pasifistiske forslaget om å ta i bruk sivil ulydighet og støtte opp om militærnekting ble nedstemt med 144 mot 194 stemmer, noe Olden synes å være ganske skuffet over.⁸¹

Diverse internasjonale fredskongresser, komiteer og fredsorganisasjoner, i tillegg til nasjonale foreninger og forbund nevnes ofte i *Verden Venter* og ser ut til å stå sentralt i arbeidet for fred på 1920-tallet. For eksempel ble det presentert et forslag i bladet i juli 1925 om å forsøke å samle nekterne i et militærnekteforbund. Dette forslaget blir presentert av pasifisten og militærnekteren Halvard Lange, som er sønn av Christian Lange. Halvard Lange stiller seg spørrende til om det er mulig, eller i det hele tatt riktig, å forene *alle* militærnekterne i ett forbund, med tanke på at nektingsgrunnlaget er svært ulikt hos nekterne. Han skriver at ”*Mellem kommunistenes antimilitarisme og den pacifisme, som ikke vil ta del i noen krig, er avstanden sikkert for stor*”⁸². Som en begynnelse ber han derfor bare om at folk skal sende inn navnene på seg selv eller andre de vet om som har nektet, slik at de i alle fall skulle få vite om hverandre.⁸³

Allerede i september samme år ble Norsk Pasifistisk Militærnekteforbund konstituert, og Halvard Lange ble medlem av styret. Det ble bestemt at ”*Forbundet har til formål å samle alle som nekter militærtjeneste ut fra den overbevisning at all krig og forberedelse til krig mellom klasser så vel som mellom folk er forkastelig*”⁸⁴. Sosialister og radikale deler av arbeiderbevegelsen var invitert på konstitusjonsmøtet og kom med forslag om å danne et militærnekteforbund som kunne omfatte *alle* militærnekterne i landet, uten hensyn til motivet for nektelsen. Det fikk de klar beskjed om at var uaktuelt, og det ble presisert at ”*alle socialistiske militærnekttere vilde bli utestengt fra et passifistisk forbund, da disse så langt fra var passifister*”⁸⁵. Det nye forbundet fant det nødvendig å holde på pasifismen som avgrensning for å kunne være mer handlekraftige og sterkere i et unisont fellesskap. På tross av ulike meninger og utestengning, ønsket de ikke-pasifistiske nekterne forbundet velkommen.⁸⁶

Det er også gjengitt en diskusjon om militærnekting i *Verden Venter* fra bladet *Norges Kvinner* som ser ut til å ha nådd en nokså høy temperatur. Formannen i Pax Eterna

⁸¹ O. F. Olden, ”Samvittighetsnekttere”, s 82-83.

⁸² Halvard Lange, ”Militærnekteforbund i Norge” i *Verden Venter*, nr. 7, årg. 4 (juli 1925), s 57.

⁸³ Lange, ”Militærnekteforbund i Norge”, s 57.

⁸⁴ T. Aa., ”Norsk Pacifistisk Militærnekteforbund” i *Revolt*, nr. 6, årg. 12, (oktober 1925), s 7.

⁸⁵ T. Aa., ”Norsk Pacifistisk Militærnekteforbund”, s 7.

⁸⁶ T. Aa., ”Norsk Pacifistisk Militærnekteforbund”, s 7.

Fredsforening, Elisabeth Fleischer, skriver at ”vi har ikke noe bevis for at det er til gagn for freden at være militærnekter”⁸⁷. Fru Fleischer mener at militærnektingen –

hører ikke til de effektive midler som kan motarbeide krigens årsaker, men er av mange fredsvenner ansett for å være et farlig eksperiment å drive med. Følgelig kan en militærnekter bare sies å være en radikal forsvarsfiende og ikke en radikal fredsvenn.⁸⁸

Fru Fleicher mener altså at militæret ikke er en trussel som bør motarbeides, fordi det er vårt eneste forsvar. Derimot er problemet i verden at menneskene har blitt degenerert, men om vi bare får rensket opp i dette vil verden også kunne bli trygg og fredelig skriver hun:

Menneskene er for en stor del blitt utviklet i retning av villdyrnaturen ved å følge barbariske leveregler, særlig kjøttspising, jakt og drukkenskap. Hvis man vilde arbeide for en racehygiene og forædling av menneskeslekten vilde man høste utmerkete resultater. Likeså ved en human rettspleie og en rettferdig samfundsordning. Villdyrinstinket vilde etterhånden fjernes fra den menneskelige natur, og når der ikke lenger fins krigerske elementer, vil der heller ikke bli tale om en krig.⁸⁹

Fredsforeningsformannen fru Fleischer skrev dette som et svar til en sak som ble skrevet i Dagbladet om fredspolitikk av Bjarne Børde. Han gir etter dette et motsvar til Fleischer, der han starter med å skrive at ”Hennes opfatning av dette spørsmål er så tåket og livsfjern at den egentlig ikke danner noe diskusjonsgrunnlag”⁹⁰. Men han vil allikevel forsøke å formidle sitt standpunkt, og adresserer kvinnene, i håp om å få deres støtte i kampen mot militarismen. Børde skriver at ”Positiv fredspolitikk går ut på to ting: avvæpning og rettslige avgjørelser av alle tvister”⁹¹. Han mener at rettens forsvarsevne vil styrkes i takt med at det ”krigsmæssige forsvar” nedlegges, for ”Det krigsmæssige forsvar er i seg selv en krigsfare”⁹². Børde anmoder derfor mødre om å oppfordre sine sønner til å nekte militæret, for det er ingen logikk i at en sann fredsvenn vil være med på ”at staten lærer barna inntil de er 15-20 år at de skal slå ihjel, lærer dem bajonettfeking, hvorledes de skal støte for å ramme de og de viktige organer, lære dem kanonbruk osv., osv.”⁹³

Mer enn 10 offentliggjorte fredsbrev, opprop, appeller, underskriftskampanjer og lignende med antimilitaristiske krav relatert til militærnekting er gjengitt eller omtalt i fredsforeningens tidsskrift i perioden 1925-29. Det er eksempelvis gjengitt et brev adressert til statsministeren i England, med en erklæring om at de undertegnede ”nekte å gjøre

⁸⁷ Elisabeth Fleischer, ”Radikal fredspolitikk: En diskusjon i «Norges Kvinner»”, i *Verden Venter*, nr. 7, årg. 6 (juli-august 1927), s 55. (ss. 55)

⁸⁸ Fleischer, ”Radikal fredspolitikk: En diskusjon i «Norges Kvinner»”, s 55.

⁸⁹ Fleischer, ”Radikal fredspolitikk”, s 55.

⁹⁰ Bjarne Børde, ”Radikal fredspolitikk: En diskusjon i «Norges Kvinner»” i *Verden Venter*, nr. 7, årg. 6 (juli-august 1927), s 55. (ss. 55)

⁹¹ Børde, ”Radikal fredspolitikk”, s 55.

⁹² Børde, ”Radikal fredspolitikk”, s 55.

⁹³ Børde, ”Radikal fredspolitikk”, s 55.

krigstjeneste eller støtte noensomhelst regjering som griper til våpen”⁹⁴. Dette begrunner de i at de er ”overbevist om at alle tvistigheter mellom folkene kan avgjøres enten ved diplomatiske forhandlinger eller ved annen form for mellomfolkelig voldgift”.⁹⁵ Det var den engelske politikeren Arthur Ponsonby som tok initiativet til dette brevet, og det ble levert til den engelske statsministeren med 128.770 underskrifter.⁹⁶ Ponsonby hevder at militærtjenesten gjør folket til krigens ofre og håndlangere på samme tid. For ”Uten deres villige medvirken kan krig ikke føres”, og dersom mange nok hadde nektet ville makttrusselen bli fjernet og mellomfolkelige tvister måtte bli løst uten krig.⁹⁷ I Tyskland ble et lignende brev sendt til styresmaktene med nesten 300.000 underskrifter. Argumentasjonen i disse to brevene for å nekte militærtjeneste blir oppsummert i fem punkter i en artikkel av Devel Alren i *The World Tomorrow*, som er gjengitt i *Verden Venter*. De fem argumentene går ut på at: 1) uten soldater kan ingen våpen gjøre skade og ingen krig kan føres, for ”Militærnektingen rører ved mannemakten som er uundværlig i enhver krigsførsel (...for) uten folk lar ingen krig seg føre”⁹⁸. 2) krig er unødvendig. 3) militærnekting kan dempe frykt mellom folkene og frykten for krig. 4) militærnekting kan drive statsmaktene til fred. 5) militærnekting skaper en moralsk erstatning for krig, fordi det innebærer kamp, offer, fare og heltemot.⁹⁹ Til sist minner Alren om den makten som ligger i samvittighetens rett, og at den som vil fjerne årsakene til krig ikke må glemme ”den viktige krigsårsak som ligger i at folk er villig – efter regjeringens ordre – å drepe for fedrelandet”.¹⁰⁰

I en artikkel i *Verden Venter* som rapporterer fra militærnekternes internasjonale kongress i 1925, står det at uansett hvor ulike motiver man har for å nekte, så har nekterne det til felles at de ikke vil drepe sine medmennesker, og ”de mener at krigen kun kan avskaffes når soldaten nekter å delta i myrderiene”¹⁰¹. På militærnekternes egen kongress får militærnektersaken naturligvis full støtte, og i artikkelen i *Verden Venter* skrytes det av militærnekteren:

Tale om freden kan alle – fra de mest varmhjertede pasifister til de heteste militarister; fred vil jo alle. Men ett er klart: de som virkelig setter noe mer enn ord inn for å få krigen bort og bane vei for freden, er militærnekterne. De er fredssakens praktikere, dens pionerer, dens martyrer.¹⁰²

⁹⁴ Ukjent forfatter, ”Fredsbrev til den engelske førsteminister” i *Verden Venter*, nr. 1, årg. 5 (januar 1926), s 8. (ss 8)

⁹⁵ Ukjent forfatter, ”Fredsbrev til den engelske førsteminister”, s 8.

⁹⁶ Arthur Ponsby, ”Det engelske fredsbrev”, i *Verden Venter*, nr. 5, årg. 7 (mai 1928), s 37. (ss. 37)

⁹⁷ Ponsby, ”Det engelske fredsbrev”, s 37.

⁹⁸ Ukjent forfatter, ”Militærnekting i kampen mot krig” i *Verden Venter*, nr. 2, årg.8 (februar 1929), s 12. (ss. 12)

⁹⁹ Ukjent forfatter, ”Militærnekting i kampen mot krig”, s 12.

¹⁰⁰ Ukjent forfatter, ”Militærnekting i kampen mot krig”, s 12.

¹⁰¹ Ukjent forfatter, ”Militærnekternes internasjonale kongress”, i *Verden Venter*, nr. 9, årg. 4 (oktober 1925), s 73.

¹⁰² Ukjent forfatter, ”Militærnekternes internasjonale kongress”, s 73.

Som vi har sett over er det noen fredsfolk i *Verden Venter* som er imot militærneking, men disse tekstene er få sammenlignet med antallet tekster i bladet som støtter militærneking og militærnektes rettigheter. I de tekstene som støtter opp om militærnekingen blir gjerne ulike formuleringer av de samme argumentene gjentatt. De mest sentrale argumentene handler om individets rett til samvittighetsfrihet, og militærneking som en fredspolitisk strategi for å begrense rustningene, og et fredskulturelt argument om at militærtjenesten fører til en militarisering av samfunnet.

En form for militærneking som bare presenteres en gang i Norges Fredslags tidsskrift i denne perioden, er økonomisk militærnekt. Økonomisk militærneking vil si at man nekter å betale den delen av skatten som antas å gå til militære formål. Dette er en utvidelse av samvittighetsargumentet for militærneking, der man påberoper seg samvittighetsfrihet til å heller ikke skulle bidra med økonomisk støtte til soldater, krigsmateriell og krig. Den ene gangen som økonomisk militærneking blir tatt opp i denne perioden blir leseren presentert for en kampanje for å i fellesskap protestere mot å betale skatt til militære formål. Denne kampanjen gikk ut på å få produsert merker med innskriften: ”Undertegnede betaler ikke uten under tvang den del av skatten som tjener militære formål og protesterer mot denne skattlegging”¹⁰³. Disse merkene kunne man kjøpe, for så å undertegne dem og feste dem til skatteseddelen hver gang man betalte sin skatt.

Krigsmateriell 1925-1929

Hele 60 tekster handler om krigsmateriell i denne perioden. 31 av disse diskuterer hvordan man kan oppnå internasjonal enighet om avrusting eller nedrusting. 4 tekster tar for seg våpen som er så grusomme at de må forbys, og 7 tekster ser på nye våpen som endrer måten vi kriger på. 14 artikler og notiser kritiserer investering i krigsmateriell, på grunnlag av at en slik økonomisk prioritering er et hinder for utvikling. 4 tekster handler om krigsprofitering.

Avrusting og nedrusting

I perioden 1925-29 stod et krav om avrusting sentralt i strategien for å bygge opp Norges Fredsforening. I oktober 1926 meddeler foreningens formann, Carl Bonnevie, at Norges

¹⁰³ Ukjent forfatter, ”Også en krigsprotest” i *Verden venter*, nr. 4, årg. 5 (april 1926), s 39-40. (ss. 39-40)

Fredsforening i de foregående årene kanskje hadde havnet i skyggen av ”sosialdemokratiets utpregede antimilitarisme”¹⁰⁴, og at det derfor hadde vært mindre behov for foreningen. Dessuten kritiserer han foreningens program for å ha vært ”lite samlende nettop fordi det var så rummelig, at det nesten kunne samle alle”¹⁰⁵. Men dette har nå endret seg skriver han, for: ”Vårt program er klarere og mer radikalt enn før: «Foreningen er for avrustning og for, at alle mellemfølkelige tvistemål får sin endelige avgjørelse med forlik, dom eller voldgift»”¹⁰⁶.

I en artikkel i *Verden Venter* fra 1927 opplyser Ole Fredrik Olden om at det har kommet et forslag fra høyere politisk hold om at Norge bør lede an og starte avrustningen av verden, uten å vente på andre. Dette forslaget kom fra fylkesmann Aarrestad, og er ”Det viktigste som er hendt i norsk fredsbevegelse på lange tider”¹⁰⁷, skriver Olden. Olden undersøker dette avrustingsforslaget, og konstaterer at begrunnelsene ikke egentlig skiller seg fra fredsbevegelsens mest brukte argumenter for avrusting. Han finner to rent økonomiske argumenter, som sier at vi ikke kan prioritere å bruke penger på militæret, og at vi i vårt lille land uansett ikke har så store midler at militæret kan oppnå en avgjørende slagkraft. Ett argument peker på at noen må være den første til å avvæpne, og denne første kan like gjerne være oss. Det mest dramatiske argumentet er det som går på at avrusting er tvingende nødvendig for at den vestlige sivilisasjon i det hele tatt skal overleve.¹⁰⁸

Det at man opplever å stå ovenfor valget mellom å enten avruste, eller å la krigsmateriellet og militæret ødelegge sivilisasjonen, kommer tydelig frem i flere artikler i *Verden Venter* i denne perioden. ”Er en avvepnet verden mulig?” er tittelen på et stykke i *Verden Venter* som ble skrevet av Oliver Dryer på nyåret i 1925. Her forklarer han hvorfor han mener at verden må avvæpnes, og hvorfor en væpnet verden ikke lenger er mulig. Han er spesielt bekymret fordi måten man kriger på i hans samtid er mer katastrofal enn noen gang tidligere, på grunn av krigsmateriellets ødeleggelsesevne, og fordi krigen rammer de sivile, hele samfunn og nasjoner mye hardere. Om det skriver han at:

Vårt herredømme over krigsmidlene er vokset enormt. Tenk på giftgassene. Vi kan vanskelig forestille oss hvad en giftgasskrig vilde bety. (...) I en moderne krig faller også skillet mellom stridende og ikke-stridende. Alle sammen, menn, kvinner og barn vil i en eller annen form bli nødt til å ta del i kampen, og noen beskyttelse for de svake kjenner den moderne krigførsel ikke. Og det er ikke bare enkelte folk som trekkes inn. Hele allianser av folk står mot hverandre. Derfor står hele den sivilisasjon vi har bygd op, og som vi er stolte av, på spill. Det ser ut som om menneskeheten i det korte spenn av år

¹⁰⁴ Carl Bonnevie, ”Fra Norges Fredsforening” i *Verden Venter*, nr. 9, årgang 5 (oktober 1926), s 77. (ss. 77-78)

¹⁰⁵ Bonnevie, ”Fra Norges Fredsforening”, s 77.

¹⁰⁶ Bonnevie, ”Fra Norges Fredsforening”, s 77.

¹⁰⁷ Ole Fredrik Olden, ”Aarrestads avvepningsforslag” i *Verden Venter*, nr. (desember 1927), s 84.

¹⁰⁸ Olden, ”Aarrestads avvepningsforslag”, s 84.

som krigstrettheten efter den siste krig utgjør, har fått valget mellom de to veier: enten en avvepning eller selvtilintetgjørelsen.¹⁰⁹

Videre i artikkelen peker Dryer på viktigheten av å jobbe preventivt i forhold til å bygge og å bevare fredelige forhold. Han understreker at de mellomfolkelige forhold må bygges på tillit og velvilje. Dryer trekker frem flere eksempler der avrusting og styrking av mellomfolkelige forhold har vært vellykket. Unionsoppløsningen og forholdet mellom Norge og Sverige er ett eksempel på dette. Han beskriver et behov for å bygge fredskultur, og forsøker å finne ut hvordan forståelsen og tilliten som gjør en avvæpnet verden mulig kan vokse frem. Han mener at *Folkeforbundet* er et skritt i riktig retning, men at fredsarbeidet ikke kan overlates fullstendig til statsmenn og diplomater, for dette angår folket, og det er folket som lider i tilfelle av krig. En sentral del av arbeidet med å bygge en kultur for fredfylte mellomfolkelige forhold, er å drive folkeopplysning. Dryer anser det som svært viktig at man gjennom skolegangen og folkeopplysning ellers, får kjennskap til historie og kultur i naboland og andre deler av verden, og at denne kunnskapen er upartisk, fri for diskriminering og sann.¹¹⁰

I anledning *Nordisk Fredsforbunds* kongress i Stockholm, i juli 1928, holdt Carl Bonnevie en tale om avrusting. Han hevder at vi *må* avruste om vi vil beskytte nasjonen. I arbeidet for å få til en avrustning av nasjonen, står bevisstgjøringen av de enkelte individer sentralt, for det er de som setter folket som helhet i bevegelse, og på den måten kan gjøre krav på ikke-militaristisk trygging av freden.¹¹¹ Bonnevie mener også at den enkeltes ansvarfølelse ovenfor krigen må styrkes. Man må gjøres bevist på at stemmeretten kan påvirke bevilgningene til det militære forsvar, fredssaken, og folkeforbundsarbeidet. Folket må gjøres bevist den handlekraft man har, og føle et ansvar for selv å bidra til at freden sikres. Folket kan nekte å føre krig, og folket kan stå sammen om å kreve en fredelig rettslig avgjørelse av tvistemålene.¹¹² Folket må ta ansvar for sitt lands fredelighet eller krigerskhet, for:

Vi kan jo ikke i demokratiets tidsalder legge all skyld på diplomater og generaler. Vi har selv ansvar for de skudd vi fyrer av, for de mennesker vi dreper, for den krigsammunisjonen vi fabrikkerer.¹¹³

Bonnevie legger til at det ikke er mangel på heltemot eller innsatsvilje som ligger bak målet om å fjerne rustningene, ”*Men efter vårt syn på krigen er avrustning bedre skikket til å sikre nasjonenes liv enn alle de innbyrdes kjempende nasjonale «forsvar»*”¹¹⁴. Med den nye

¹⁰⁹ Oliver Dryer, ”Er en avvæpnet verden mulig?”, i *Verden Venter* nr. 2, årg. 4 (februar 1925), s 14. (ss. 14-15)

¹¹⁰ Dryer, ”Er en avvæpnet verden mulig?”, s 14.

¹¹¹ Carl Bonnevie, ”Den folkelige fredsbevegelse” (Tale holdt på Skansen, Stockholm, 29. Juli 1928) i *Verden Venter* nr. 7, årgang 7 (september 1928), s 51. (ss. 51-52)

¹¹² Bonnevie, ”Den folkelige fredsbevegelse”, s 52.

¹¹³ Bonnevie, ”Den folkelige fredsbevegelse”, s 52.

¹¹⁴ Bonnevie, ”Den folkelige fredsbevegelse”, s 51.

våpenteknologien er det militære forsvaret dessuten endret på en slik måte at man ikke lenger kan stenge en angriper utenfor de nasjonale grensene. For ”*selv luftfartøyene med sine sprenggranater, gassbomber og brannbomber er jo etter sakkyndiges mening mer et angrepsvåpen enn et forsvarsvåpen*”¹¹⁵. Utviklingen av krigsmateriellet går generelt mot at man ikke kan klare å forsvare seg mot dem, men bare gjengjelde skadene. Det som trygger menneskene derimot, er avrustning, frihandel og et internasjonalt rettssystem fremholder Bonnevie.¹¹⁶

I anledning 10-årsdagen for opphøret av første verdenskrig, søndag den 11. November 1928, oppfordrer Norges Fredsforenings arbeidsutvalg leserne av *Verden Venter* til å være med på å gjøre dette til en stor fredsdemonstrasjonsdag. Målet med markeringen er ”å minne om de herjinger og de redsler verdenskrigen førte med sig, for å advare mot det en ny krig kan bringe”¹¹⁷, og å få en bredere støtte i folket for Norges Fredsforenings krav om at krig skal opphøre, rustninger skal fjernes, og at alle tvistemål skal løses i en rettsavgjørelse.¹¹⁸ I dette oppropet forsøker man å øke bevisstheten om den unge generasjons ansvar for krig og fred. Man mener at den unge generasjonen må gripe sjansen til å få gjennomslag for et antikrigs og antirustningsarbeid, nettopp nå som de lever i en tid preget av krigstretthet og de økonomiske vanskeligheter som krigen har ført med seg. Dessuten haster det å med å få til en avrusting og rettssikret fred, fordi de rustningene som finnes i verden vitner om at en ny krig vil bli enda mer forferdelig enn første verdenskrig. Den store frykten for den neste krigen er at også ubefestede byer, med kvinner, barn og andre sivile kommer til å tilintetgjøres. Dette oppropet er signert av 37 personer, og blant disse finner vi Knut Hamsund, Hulda Garborg, flere høyesteretts dommere, prester, en biskop, og andre innflytelsesrike borgere, sammen med sentrale personer fra fredsbevegelsen.¹¹⁹

I artikkelen ”Avvæbning eller verdenserobring?”, som er skrevet av Wilhelm Lund, kan vi lese hans argumenter for at alle verdens land må frasi seg sin egen militærmakt, og la verden ha kun ett internasjonalt voldsmonopol. Modellen for denne ideen er måten den enkelte nasjon er organisert på, der hver enkelt borger ikke har lov til å bruke våpen og vold mot verken personer, selskaper, staten eller noen annen enhet. Volden i nasjonen holdes under kontroll fordi det kun er ett voldsmonopol, i form av statens kontroll over politi og militære. Det er spesielt på grunn av de nye våpnene og den nye måten å krige på, at forfatteren av

¹¹⁵ Bonnevie, ”Den folkelige fredsbevegelse”, s 51.

¹¹⁶ Bonnevie, ”Den folkelige fredsbevegelse”, s 51.

¹¹⁷ Ukjent forfatter, ”10 årsdagen for krigens ophør – en fredsdemonstrasjonsdag” i *Verden Venter*, nr. 8, årg. 7 (oktober 1928), s 61. (ss 61)

¹¹⁸ Ukjent forfatter, ”10 årsdagen for krigens ophør – en fredsdemonstrasjonsdag”, s 61.

¹¹⁹ Ukjent forfatter, ”10 årsdagen for krigens ophør – en fredsdemonstrasjonsdag”, s 61.

artikkelen mener at verdens land må avrustes. Det er særlig luftvåpenet han frykter, for når krigen føres i luften kan ikke forsvaret holde de territoriale grensene intakte, og sivilbefolkningen settes i fare. Nasjonalforsvaret kan ikke hindre at landet blir angrepet fra luften, det eneste de kan gjøre er å gjengjelde et angrep på fiendens territorium. Og fordi rustningene på denne måten gir et falskt forsvar, mener han at ”våre tanker om krig og rustninger må opptas til en grundig revisjon”¹²⁰. Lund anser det som en selvfølge at verdens nasjoner bør forholde seg innbyrdes til én øvrighet, i likhet med måten borgerne i en nasjon er organisert under én stat. Og hans samtid er den rette tid å gjøre dette på, fordi ”først nu har de moderne våpen gjort det påtrengende nødvendig, hvis man ikke vil risikere hele vår kulturs undergang i en sky av giftige gasser”¹²¹. Dessuten har de moderne kommunikasjonsmidlene først nå gjør det mulig å samordne verdens folk. Veien å gå for å danne denne verdensøvrigheten, går enten gjennom avrusting og forhandlinger, eller gjennom krigen om verdensherredømmet, og selvfølgelig er avvæpningen den anbefalte veien å gå. Lund tar til slutt forbehold om at en slik organisering av verden i én voldsom avhenger av ”om det er mulig å hevde seg overfor en ondartet voldsom, uten selv å ty til vold”¹²². Og dette er mulig, skriver Lund, for mot voldsomheten kan man sette åndsmakten, og om åndsmakten skriver han at den:

beror på, at man ikke kan hindre en mann fra å tenke, som han vil, ikke kan tvinge ham til å gjøre det, han ikke vil, den nødvendige offervilje forutsatt. Dette kan synes lite, men er dog det vesentligste. For tanken er roten til alt. Som folk tenker, slik blir det til slutt. Og ingen kan til syvende og sist utrette noget, uten folks villige tilslutning. Mot den frie tanke og den frie vilje formår derfor alverdens voldsom i virkeligheten intet.¹²³

Som eksempler på at åndsmakten kan overvinne voldsomheten, trekker Lund blant annet frem den første kristne kirkens kamp mot romerstaten, og arbeidernes kamp for bedre kår i hans samtid, der hovedvåpenet er streiken.¹²⁴ Slik skisserer altså Wilhelm Lund hvorfor alle land må avrustes, og verdens voldsomhet må ordnes i én enhet, og hvordan vi kan sikre oss mot at denne overmakten handler ondartet. Og den som vil ha lov og orden innad i nasjonen, må også kunne ønske det samme for nasjonenes innbyrdes forhold. For ”Vi kan ikke (...) preke lov og orden innad og samtidig optre som anarkister utad, hvilket forsvarsvennene i virkeligheten gjør. For forsvar er anarki, da det umuliggjør en verdensøvrighet”.¹²⁵

¹²⁰ Wilhelm Lund, ”Avvæbning eller verdenserobring?” i *Verden Venter*, nr. 2, årg. 8 (februar 1929), s 9. (ss 9-10). (Artikkelen ble først publisert i *Telemark Arbeiderblad*, 17. November 1928)

¹²¹ Lund, ”Avvæbning eller verdenserobring?”, s 10.

¹²² Lund, ”Avvæbning eller verdenserobring?”, s 10.

¹²³ Lund, ”Avvæbning eller verdenserobring?”, s 10.

¹²⁴ Lund, ”Avvæbning eller verdenserobring?”, s 10.

¹²⁵ Lund, ”Avvæbning eller verdenserobring?”, s 10.

Våpen som er så grusomme at de må forbys

Giftgass er nevnt flere ganger i tekstene som handler om avrustning. I denne sammenhengen har ordet ”giftgass” nærmest fått stå som et bilde som taler for seg selv. Ordet trengs bare å nevnes for å minne om hvor forferdelig slike våpen rammer sivile og militære. På den måten har giftgass blitt brukt til å forklare behovet for total avrustning.

I *Verden Venter* er det to stykker som handler om giftgassenes virkning på mennesker. Disse stykkene baserer seg på hver sin bok: ”Peace or War”, av Commander Kenworthy, og ”Medisinsk Håndbok for Gasskrigen”, utgitt av det engelske krigsdepartement. I boken ”Peace or War” opplyses det om at den giftige gassen Difenyyl-klor-arsen irriterer luftveiene, fører til kvalme og oppkast, og gjør soldater kampudyktige etter få minutter i svært uttynnet gass. Vi får vite at hensikten med at gassen har denne effekten, er at den skal sette offeret ute av stand til å bruke gassmaske, og på den måten bli helt forsvarsløs.¹²⁶ I boken ”Medisinsk Håndbok for Gasskrigen” beskrives diverse giftgasser, og denne boken er spesielt rettet mot å informere sanitetspersonell om beskyttelsesmidler mot giftgass. I boka kan man blant annet lese at Fosgen og klograss dreper etter to timer, og at man mener at ”*Sennepsgass vil i den neste krig spille en særlig rolle, da den selv i en fortykning på 1:5 000 000 enda timevis i hele landskapet fremkaller sykdom*”¹²⁷.

Det Internasjonale Fagforbundet og Det Internasjonale Socialistparti holdt en felles avrustningskonferanse i Brussel på nyåret i 1925. Ved denne anledningen sendte Krigsmotstandernes Internasjonal dem et dokument der de advarer mot ”*de utenkelig redde følger av giftgasskrigen*”¹²⁸. I dokumentet gjøres det først rede for de vitenskapelige kildene til de faktaene som blir servert. Med utgangspunkt i disse oppgis det i tre punkter hvordan man kan vente seg at den neste krig blir, som følger av de nye krigsmidlene. I det første punktet står det at:

Aeroplaner som styres trådløst, altså uten levende fører, vil kaste bomber over fiendens byer, særlig over industricentre. 12 slike bomber, fylt med giftgass, vil være nok til å ødelegge alt menneskelig, dyreliv og planteliv i byer som Paris eller Berlin i løpet av noen minutter.¹²⁹

I det andre punktet står det at giftgasskrigen ansees som en trussel for de sivile, og at man regner med at kvinner og barn vil bli spesielt hardt rammet fordi de er mer ømfintlige.

¹²⁶ Ukjent forfatter, ”Giftgassens virkning” i *Verden Venter*, nr. 10, årg. 6 (November 1927), s 80. (ss. 80)

¹²⁷ Ukjent forfatter, ”Gasskrigen forberedes” i *Verden Venter*, nr. 5, årg. 6 (mai 1927), s 35. (ss. 35)

¹²⁸ Krigsmotstandernes Internasjonal, ”Giftgasskrigen”, i *Verden Venter*, nr. 4, årg. 4 (april 1925), s 30. (ss. 30)

¹²⁹ Krigsmotstandernes Internasjonal, ”Giftgasskrigen”, s 30.

Virkingen av giftgassen er at de ”ødelegger åndedrettsorganene og fremkaller blindhet, galskap, kvelningsplager og til slutt døden”¹³⁰. I det tredje punktet står det at: ”Det innrømmes at der ikke finnes noen virkningsfull beskyttelse mot disse gassene”¹³¹. For selv om det ble produsert tusenvis av gassmasker og gasstette klær, beskytter disse ikke det livsnødvendige vannet, plantene og dyrene. Fordi folkene ville være sjanseløse under et utbrudd av en giftgasskrig, må man satse alt på å gjøre en slik krig umulig. Krigsmotstandernes Internasjonale tar derfor til orde for umiddelbart å stanse produksjonen av gassmasker og andre beskyttelsesmidler mot giftgass, fordi slikt ”bare fremkaller den illusjon at beskyttelse er mulig”¹³². Alle moralske, økonomiske og politiske midler må settes inn for å stanse forberedelsene til en giftgasskrig, og på fabrikkene må arbeiderne få vite hva slags kjemiske stoffer de lager. Arbeiderne må få vite om kjemikaliene som produseres skal brukes til medisiner eller til giftgass, slik at de kan velge å støtte giftgasskrigen eller ikke. Strategien for å få stanset produksjonen av giftgass er å rette et massivt opplysningsarbeid mot fabrikkarbeidere. Dette skal bidra til at arbeiderne skal stå sammen mot produksjonen av giftgassvåpen, og samlet skal de presse fabrikkeierne til å legge om produksjonen, gjerne ved bruk av streik som pressmiddel. I tillegg forsøker man å nærme seg problematikken på et høyere politisk nivå, og foreslår å la regjeringen legge frem forslag i Folkeforbundet om å legge press på medlemslandene for å forby utvikling og fremstilling av giftgasser, samt å gå i forhandlinger med land som ikke er tilknyttet Folkeforbundet. Kjernen i problematikken her er at det er umulig å beskytte folket mot en giftgasskrig, og at statene derfor ”må velge mellom hel avrustning eller hel tilintetgjørelse”¹³³.

Det er også en artikkel i *Verden Venter* som handler om *Genève Protokollen* og forbudet mot kjemiske og biologiske våpen. Denne artikkelen er skrevet av Norges Fredsforenings leder, Carl Bonnevie, og viser hvilken stilling han mener at Fredsforeningen bør ta til denne avtalen. *Genève Protokollen* forbyr bruk av kjemiske og biologiske våpen, og kom som følger av at Tyskland, Storbritannia og Frankrike tok i bruk kjemiske våpen under første verdenskrig, og fordi Russland, Storbritannia, Østerrike-Ungarn, Italia og USA inngikk i et våpenkappløp med slike våpen i tiden som fulgte. Avtalen ble signert i Genève 17. Juni 1925, og var effektiv fra 8. Februar 1928. Denne avtalen blir diskutert under Nordisk Fredsforbunds kongress i 1925. Her uttalte Carl Bonnevie at han støtter Genèveprotokollens bærende prinsipper, men at han ikke kan støtte en praksis om å bare forby enkelte typer våpen,

¹³⁰ Krigsmotstandernes Internasjonale, ”Giftgasskrigen”, s 30.

¹³¹ Krigsmotstandernes Internasjonale, ”Giftgasskrigen”, s 30.

¹³² Krigsmotstandernes Internasjonale, ”Giftgasskrigen”, s 30.

¹³³ Krigsmotstandernes Internasjonale, ”Giftgasskrigen”, s 30.

fordi dette undergraver fredsforeningens kompromissløse krav om total avrusting, ved at den legitimerer de våpnene som den ikke omfatter.¹³⁴ Ved denne anledningen fremla Bonnevie forslag om at Norges Fredsforening skulle vedta en resolusjon om å ikke støtte *Genève Protokollen*. I diskusjonen som fulgte støttet et stort antall av de fremmøtte Bonnevis resolusjonsforslag.¹³⁵

Nye våpen – nye måter å krige på

Som vi har vært inne på, står giftgassen frem som et nytt våpen som endret krigen. Det sentrale i denne sammenhengen er at giftgassen er ikke-diskriminerende, den skiller ikke mellom et uskyldig barn og en væpnet soldat fra motstandernes side. De nye ”flyvemaskinene” blir også ofte omtalt, særlig i sammenheng med at flyene så lett kunne krysse det nasjonale forsvarets grenser, og dermed gjøre forsvaret av landegrensene maktesløst. Dessuten bar flyene giftgassbomber og andre bomber som også rammer sivile.

I en fagartikkel om det svenske krigsmateriellverkstedet *Bofors*, som er gjengitt i *Verden Venter*, listes det opp en mengde fakta om utviklingen av nytt krigsmateriell. Man er i en avrustningsperiode fortelles det, og fordi man er pålagt å begrense rustningene som følger av blant annet *Washingtonavtalen*, presser man på for å kunne erstatte en stor mengde krigsmateriell med mindre krigsmateriell som er tilsvarende mer effektivt. På den måten omgår rustningsindustrien nedrustningen. Vi får blant annet beskrevet kanoner som er revolusjonerende når det gjelder kraft, skuddvidde og pris, og i utviklingen av krigsmateriell fokuserer man spesielt på mobilitet. Denne utviklingen av mer effektive våpen erstatter både soldater og en stor mengde krigsmateriell, og slik lager man smutthull i avrustingsavtalene.¹³⁶

Ole Fredrik Olden har i en artikkel i *Verden Venter* analysert to tekster som diskuterer det nye krigsmateriellet. Den ene er i form av et foredrag som ble holdt av rektor Eskeland i anledning den norske hærens 300-års jubileum i 1928. Den andre er en artikkel med overskriften ”*Det europeiska krigets nya skepnad*”, som er hentet fra et svensk tidsskrift og er skrevet av major K. A. Bratt. Fra Eskelands foredrag om hærens 300-års jubileum, har Olden trukket frem sitater der Eskeland forsvarer det å krige, i et forsvarsperspektiv, og der Eskeland gir et motsvar til fredsbevegelsen og det han kaller ”*fredstullet som set fedreland og framtid i*

¹³⁴ M. Mauritzen, ”Nordisk Fredsforbunds kongress”, i *Verden Venter* nr. 7, årg. 4 (juli 1925), s 60. (ss. 59-60)

¹³⁵ Mauritzen, ”Nordisk Fredsforbunds kongress”, s 60.

¹³⁶ Ukjent forfatter, ”Fra et moderne krigsmateriellverksted”, i *Verden Venter*, nr. 9, årg. 5 (oktober 1929), s 80. (ss. 80)

*fåre*¹³⁷. Det viktigste poenget Olden trekker frem fra Eskelands foredrag handler om Eskelands formaning om at de nye våpnene, som miner, undervannsbåter, fly og gass, kan trygge Norge, dersom bare vi også følger med i utviklingen og får skaffet oss slike.¹³⁸

I Major K. A. Bratts artikkel ”*Det europeiska krigets nya skepnad*”, diskuterer han hvilken rolle luftkrigen kommer til å spille i den neste krig. Bratt skriver at man ikke klarer å forsvare et lands luftgrenser, og at luftangrepenes viktigste mål blir storbyer, industristeder og jernbanenettet. Disse strategiske målene vil raskt kunne paralisere militærets innsatsevne, fordi mobiliseringen i stor grad er avhengig av jernbanenettet, og fordi folket havner i en meget presset situasjon når byer og industri bombes. Bratt kaller flyvåpenet og dets ulike typer av bomber for ”*det forferdeligste angrepsmiddel som utviklingen kjenner*”. Major Bratt stiller spørsmål ved om et nasjonalforsvar lenger er mulig med de krigsmidler som har kommet for dagen, og skriver at man i alle fall må revurdere alle de militære forsvarsmidler og strategier. Med utgangspunkt i denne erkjennelsen om krigens nye karakter, kommer denne majoren frem til at et hvert fornuftig menneske må se at krigen er fullstendig urasjonell, for:

De grunner som tidligere har kunnet anføres til fordel for den eller hat noen bærekraft faller helt til jorden. Den nimbus og den heroiske glans som unektelig har knyttet seg til «sverdet» og dets «klang» ned gjennom tidene er ikke mer. Krigen er nu den vemmeligste forbrytelse. (...) et fornuftig tenkende menneske kan bare trekke én slutning som demrer gjennom fremtidens slør, at krig – først og fremst mellom kulturfolkene – må bekriges, beseires og dødes.¹³⁹

Det Internasjonale Kvinneforbund for Fred og Frihet (IKFF), holdt en stor konferanse i Tyskland på nyåret i 1929, og i *Verden Venter* er det en utførlig artikkel om denne. Det er IKFF som har sendt artikkelen til bladet, og de har ikke oppgitt en bestemt forfatter. I artikkelen legges det vekt på at konferansens diskusjoner og en trepunkts resolusjon er understøttet av foredrag som ble holdt for anledningen av ”*sakkyndige, videnskapsmenn og teknikere, hvis autoritet og ærlighet er hevet over enhver tvil*”¹⁴⁰. IKFF kom på denne konferansen frem til at de er overbevist om at det nye krigsmateriellet bare er effektivt i angrepskrig, imens enhver som blir angrepet er nokså forsvarsløs. Og så lenge statene tillater produksjonen av visse typer krigsmateriell, er faren stor for at det blir brukt i en krig. IKFF er også overbevist om at en ny krig, der forsvar er umulig, vil bety at de innblandede partene

¹³⁷ Ole Fredrik Olden, ”En norsk rektor og en svensk major om forsvar og fred”, i *Verden Venter*, nr. 4, årg. 7 (april 1928), s 26. (ss. 26-27)

¹³⁸ Olden, ”En norsk rektor og en svensk major om forsvar og fred”, s 26.

¹³⁹ Olden, ”En norsk rektor og en svensk major om forsvar og fred”, s 27.

¹⁴⁰ Internasjonalt Kvinneforbund for Fred og Frihet, ”Fra Antikrigskonferansen i Frankfurt a. M.”, i *Verden Venter*, nr. 4, årg. 8 (april 1929), s 29. (ss. 29)

langt på vei vil kunne tilintetgjøre hverandres folk og sivilisasjon. En slik krigføring setter alle mennesker og nasjoner i fare. I tillegg er nasjonenes kapprusting økonomisk ruinerende. IKFF slår fast at ”I alle land ruster man åpent eller hemmelig for gass- og luftkrigen”, og at ”den neste krig (vil) først og fremst bli et angrep på storbyer, industricentrer og rettet mot den fredelige, vergeløse befolkning”¹⁴¹. Hvis vi får en ny krig har sivilbefolkningen i praksis ingen beskyttelsesmidler, for på grunn av økonomiske og organisatoriske årsaker kan ikke behovet for bomberom og gassmasker dekkes. IKFF finner det også problematisk at det ikke finnes noen ”effektiv, offentlig eller mellemfølkkelig kontroll med eller forbud mot fabrikasjon av giftgassammunisjon, og det fins i våre dager ingen grense mellom særlig krigsindustri og fredsindustri”¹⁴².

På grunnlag av dette ser IKFF det som sin plikt å motvirke krigen ved å drive folkeopplysning, og aktivere interessen for forskning på de politiske og økonomiske årsakene til krig. De skriver også at de vil påminne regjeringene om *Parispakten* og dens løfte om å forby krig. IKFF oppfordrer på grunnlag av dette alle personer og organisasjoner til å arbeide sammen mot krigsrustningene, og en spesiell oppfordring rettes mot arbeiderne, fordi ”de mer enn noen kan utøve et virksomt trykk på regjeringene”¹⁴³. Maksimal innsats må settes inn for å bekjempe utbruddet av en ny krig, og man må lytte til ekspertene som uten å være pasifister, men ”av fornuftsgrunner advarer mot en fremtidig krig som et Europas selvmord”¹⁴⁴.

Investering i krigsmateriell som et hinder for utvikling

Prisen på våpen og ammunisjon, og hva pengeverdien tilsvarer i for eksempel mat, klær og skolegang blir eksemplifisert i seks såkalte ”antimilitære regnestykker” i *Verden Venter* i perioden 1925-29. Disse seks antimilitære regnestykkene er hentet ut av en brosjyre som er skrevet av en fransk lærer, Maurice Wulles, og heter ”*La Guerre*”. For eksempel er det et regnestykke som viser forholdet mellom kostnaden av ett kanonskudd og brød:

En arbeider trenger 750 gram brød om dagen. Ett kanonskudd koster forskjellig alt etter kanonens kaliber. For det som ett eneste skudd koster kunde der skaffes en brødmengde hver dag gjennom nedennevnte tider etter kanonens kaliber:¹⁴⁵

75 mm	155 mm	305 mm	540 mm
1 måned	1 år	15 år	30 år

¹⁴¹ Internasjonalt Kvinneforbund for Fred og Frihet, ”Fra Antikrigskonferansen i Frankfurt a. M.”, s 29.

¹⁴² Internasjonalt Kvinneforbund for Fred og Frihet, ”Fra Antikrigskonferansen i Frankfurt a. M.”, s 29.

¹⁴³ Internasjonalt Kvinneforbund for Fred og Frihet, ”Fra Antikrigskonferansen i Frankfurt a. M.”, s 29.

¹⁴⁴ Internasjonalt Kvinneforbund for Fred og Frihet, ”Fra Antikrigskonferansen i Frankfurt a. M.”, s 29.

¹⁴⁵ Ukjent forfatter, ”Fredsundervisning”, i *Verden Venter*, nr. 4, årg. 4 (april 1925), s 33. (ss. 33)

Som vi ser her kunne prisen for ett eneste kanonskudd med et kaliber på 540 mm altså i teorien ha holdt en arbeidskar med brød hver dag i tretti år fremover. I de andre nevnte regnestykkene sammenlignes blant annet prisen for artilleriprosjektilene som Frankrike brukte under første verdenskrig, med at tre millioner barn kunne blitt ernært i fire år for pengeverdien av disse. Vi får også eksempler på hva krigens militære utgifter ville tilsvart i mat og klær til den franske befolkningen, eller hva utgiftene til flåten tilsvarer i jordbruksmaskiner. Et annet antimilitært regnestykke illustrerer hvor mange liv som gikk tapt under første verdenskrig, ved å regne ut at *”De 1 500 000 døde som Frankrike hadde i den siste krig vilde danne en rekke så lang som fra Paris til Marseille, og det vilde ta 6 dager og 6 netter om de skulde defilere forbi”*¹⁴⁶. Poenget med en slik bok er å vekke motstand mot krig i folket, og i *Verden Venter* kan vi lese at *”en slik liten bok som vekker barnas avsky for krigen burde være i hendene på alle lærere og andre som har med barns oppdragelse å gjøre”*¹⁴⁷.

Matematikken tas også i bruk i en annen tekst som gir en oversikt over hvordan de britiske statsutgiftene fordeles. Her oppgis det at rustninger og tidligere krig får 59 % av statsutgiftene, imens postvesenet får 6,4%, skolevesen 6%, aldersomsorg 3%, Sundhetsvesen 2,7%, arbeidsledighet 0,4%, og Folkeforbundet får 0,001%.¹⁴⁸ I denne notisen har man latt tallene tale for seg selv, men kritikken mot at landets ressurser har blitt fordelt med en enorm skjevhet som nærer militarismen og tærer på nødvendige samfunnsinstitusjoner er åpenlys.

Angående fordelingen av nasjonenes statsbudsjett, har en amerikansk fredsaktivist, Kirby Page, foreslått å opprette et fredsdepartement i USA, og la det få et budsjett på hundre millioner dollar. Han legger til at det *”kan høres nokså stort, men når en erindrer at De Forenede Stater hvert år bruker 500 millioner dollars på sin hær og flåte (heri ikke innbefattet pensjoner o.l. eller renter av krigsgjelden), blir det jo ikke så overveldende likevel.”*¹⁴⁹ Dette fredsdepartementet skulle ha som sin fremste oppgave å *”skape den mellempolkelige velvilje som skulde gi den trygghet som rustningene, når alt kommer til alt, ikke har vist sig å kunne skape”*¹⁵⁰. Fredsdepartementet skulle være sidestilt det militarisererte forsvarsdepartementet, og det skulle ha ti godt bemannede underavdelinger i USA, og førti fredskontorer ute i resten av verden. Nettverket av fredskontorer i utlandet og i de nasjonale avdelingene skal *”dyrke de venskapelige forbindelser med de andre land, (og) samle materiale om andre folk til bruk ved*

¹⁴⁶ Ukjent forfatter, ”Fredsundervisning”, s 33.

¹⁴⁷ Ukjent forfatter, ”Fredsundervisning”, s 33.

¹⁴⁸ Ukjent forfatter, ”Militærutgifter”, i *Verden Venter*, nr. 7, årg. 4 (juli 1925), s 55. (ss. 55)

¹⁴⁹ Ole Fredrik Olden, ”Et fredsdepartement”, i *Verden Venter*, nr. 7, årg. 5 (august 1926), s 59. (ss. 59-60)

¹⁵⁰ Olden, ”Et fredsdepartement”, s 59.

fredsoppdragelsen i De Forenede Stater".¹⁵¹ Det er oppgitt ni punkter i en plan for fredsarbeidet. Disse dreier seg i veldig stor grad om folkeopplysning og holdningskampanjer, internasjonal utveksling av studenter og professorer, hjelpearbeid, og diverse arrangementer som skal knytte vennskapsbånd nasjonalt og internasjonalt.¹⁵²

Det er Ole Fredrik Olden som gjengir Kirby Pages plan for et fredsdepartement i *Verden Venter*. Olden kommenterer forslaget, og sier seg enig i at forsvarets forsøk på å trygge folket er mislykket, og at man heller burde jobbe for at land og folk skal få mer kjennskap til og forståelse for hverandre, slik at man har bedre mulighet for å løse konflikter i fellesskap. Olden foreslår i tillegg at man kunne opprette institusjoner nasjonalt for håndtering av mindre konflikter, og legger til at institusjoner som skal håndtere slike konflikter må være konstant tilstede, og rettleidende, og ikke bare opprettes ved et eventuelt utbrudd av konflikt.¹⁵³

Militærbudsjettets størrelse settes i perspektiv gjentatte ganger i fredsforeningens tidsskrift. Blant annet har en lektor skrevet en kort artikkel hvor han sammenligner skolens budsjett med militærbudsjettet. Han skriver at "*Rentene alene av et å to års militærutgifter vilde kunne dekke statens utgifter til den høiere skole i evig tid*"¹⁵⁴. Samtidig som lærerne i "*den høiere skole*" blir pålagt å jobbe ekstra for å hjelpe staten gjennom denne økonomisk vanskelige tiden etter krigen, blir budsjettet til flyvesenet øket fra 2,5 millioner til 4,5 millioner kroner. Denne lektoren forteller også at tall fra *den civile forsvarskommisjon* viser at utdanningen av én underoffiser koster like mye som det koster å føre en hel klasse i den høyere skole frem til middelskoleeksamen, selv om underoffiserskolene har blitt karakterisert som kamuflerte middelskoler.¹⁵⁵

I et par notiser i *verden Venter* fortellers det om at politikere i både Canada og England har foreslått å fjerne bevilgningene til militæret. I England hadde *The Independent Labour Party*, med 160 mot 125 stemmer, vedtatt å stemme mot militærbevilgningene.¹⁵⁶ I Canada har det eneste kvinnelige medlemmet av parlamentet, Agnes Macphail, hvert år foreslått å stryke militærbevilgningene, og i 1926 fikk hun støtte av en arbeiderrepresentant, som foreslo at Canada skulle "*være fri for enhver forpliktelse til å delta i krig som den britiske utenrikspolitikk måtte fremkalle*"¹⁵⁷.

¹⁵¹ Olden, "Et fredsdepartement", s 59.

¹⁵² Olden, "Et fredsdepartement", s 59-60.

¹⁵³ Olden, "Et fredsdepartement", s 60.

¹⁵⁴ V. Gjøsteen, "Skolen og militærbudgettet", i *Verden Venter*, nr. 10, årg. 5 (desember 1926), s 91. (ss. 91)

¹⁵⁵ Gjøsteen, "Skolen og militærbudgettet", s 91.

¹⁵⁶ Ukjent forfatter, "I. L. P. mot militærbevilgninger", i *Verden Venter*, nr. 7, årg. 8 (september 1929), s 55. (ss.

55)

¹⁵⁷ Ukjent forfatter, "Fra andre land: Kanada", i *Verden Venter*, nr. 7, årg. 5 (august 1926), s 62. (ss. 62)

I en annen liten notis kan vi lese om en tale som ble holdt i Londons handelskammer, av generalstabssjefen for hele det britiske riket 1915-1918. Denne generalstabssjefen talte ikke for å styrke militærets slagkraft, men konsentrerte seg derimot om hva krigen koster av menneskeliv, lidelse og materielle verdier:

Bare slaget ved Arras kostet englenderne 240 millioner kroner i ammunisjon.

Og slaget ved Messine kostet dem 320 millioner kroner i ammunisjon.

Til å skape liv og helse og kulturverdier kan menneskene ikke finne midler, men til å ødelegge det som er der, det ødsler man enorme beløp på.

«Det er bare én slutning jeg kan trekke etterat jeg i hele 50 år har vært militær», sluttet generalen, «og det er at hver mann og kvinne energisk må støtte alle bestrebelser som tenkes kan for å finne en fornuftigere og mer menneskelig måte å løse mellomfolkelig meningsforskjell på enn de ødeleggende og tåpelige som man hittil har stolt på – uten hell.»¹⁵⁸

Krigsprofitering

Ole Fredrik Olden forteller at *Raufoss våpenfabrikk* har skrevet kontrakt med regjeringen i Angola om levering av ammunisjon for 5-6 millioner kroner. Og han fremhever at: ”*det er selve den norske stats egen fabrikk som påtar sig denne leveranse – efterat fabrikkens har hatt en mann nede i Angola i flere måneder for å få kontrakten istand*”¹⁵⁹. Den norske stat profiterer altså på kriger i andre land. ”*Er slikt den norske stat verdig?*”, spør Olden, og minner om at det er den norske stat som har fått i oppdrag å dele ut Nobels Fredspris. Han stiller også spørsmål til om dette ammunisjonssalget er i overensstemmelse med Folkeforbundets bestemmelser om salg av våpen og ammunisjon. Videre påpeker Olden andre staters noe tvilsomme forretninger. For like etter første verdenskrig solgte Frankrike betydelige mengder av ”*sitt overflødige krigsmateriell*”¹⁶⁰ til Tyrkia, imens engelske våpenfabrikker tjente godt på å forsyne Hellas med våpen. Dermed ble begge parter utrustet til den gresk-tyrkiske krigen (1919-1922), og ”*da de to stater førte en blodig krig hadde de hver for sig våpen og ammunisjon fra Folkeforbundets to største makter*”¹⁶¹. Olden skjuler ikke sin skuffelse over at medlemmer av Folkeforbundet produserer og selger ammunisjon til stater som ikke er medlemmer, men enda verre er det å forsyne *begge* parter i en konflikt med krigsmateriell, slik at krigen bare blir hetere. Men når man allerede har forsynt *begge* parter i en krig, ”*da kan vi jo, når krigen bryter ut, med hånden på hjertet erklære oss «nøitrale»*”, legger Olden ironisk til.¹⁶² Og til sist minner

¹⁵⁸ Ukjent forfatter, ”En krigers ord om fred”, i *Verden Venter*, nr. 2, årg. 7 (februar 1928), s 11. (ss. 11)

¹⁵⁹ Ole Fredrik Olden, ”Ammunisjon til Tyrkiet”, i *Verden Venter*, nr. 7, årg. 5 (august 1926), s 57 (ss. 57)

¹⁶⁰ Olden, ”Ammunisjon til Tyrkiet”, s 57.

¹⁶¹ Olden, ”Ammunisjon til Tyrkiet”, s 57.

¹⁶² Olden, ”Ammunisjon til Tyrkiet”, s 57.

han om at ”nøytrale”, ”var også de norske kvelstoff-fabrikker da de under krigen leverte ammoniumnitrat både til Tyskland og de allierte”¹⁶³.

I en artikkel i *Verden Venter* gjengis et stykke om profitering på giftgasskrigen fra avisene *Dagen* og *Politiken*. Her får vi innledningsvis vite at flere norske og utenlandske ”forsvarsvennlige blader”¹⁶⁴ har hevdet at faren for at de sivile kommer til å bli utsatt for giftgass ved et utbrudd av krig er overhengende, og at sivilbefolkningen derfor må skaffe det nødvendige beskyttelsesutstyr – i tide.¹⁶⁵ Det dreier seg om at man må kjøpe gassmasker til hvert barn, hver kvinne, mann og olding, for at de skal overleve den neste krigen. Men i *Verden Venter* forsøker man å advare mot denne oppfordringen til å kjøpe beskyttelsesutstyr mot gassangrep, som ”er ledemotivet i en strøm av artikler, som i den senere tid stadig tilgår pressen – fra rustningsindustriens agenter”¹⁶⁶. Rustningsindustrien forsøker altså å overbevise om at det er livsnødvendig å kjøpe gassmasker, og på den måten søker de å tjene store penger. Som et motsvar til dette refereres det til en omfattende artikkel i *Frankfurter Zeitung* om luft- og gasskrigen, som sier at det å skaffe gassmasker til den sivile befolkningen ikke kommer til å gi annet enn illusjonen av beskyttelse. For gassmaskene må være nøyaktig tilpasset den enkeltes ansiktsform og størrelse. Det er også nødvendig med opplæring og øvelse i bruken av dem, og de må oppbevares med omhu, for ”det minste hull mellom maske og ansiktshud gjør beskyttelsen illusorisk”¹⁶⁷. Dessuten beskytter ikke disse gassmaskene mot alle gassartene, og om man så eide flere, hvordan vet man da hvilken man skal ta på? Rustningskapitalen forsøker altså å spre frykt for giftgasskrigen, for å profitere på beskyttelsesutstyr mot giftgass. Men på den andre siden av saken står en annen krets av rustningsagitorer som ønsker å ruste opp, og som derfor ikke vil spre for mye frykt og motstand mot giftgassen.¹⁶⁸

Og så finner jo den profittjagende rustningskapital og den avrustningsskremte militarisme allikevel hinanden i et kompromissstandpunkt: Giftgasskrigen er *stor nok* til, at civilbefolkningen bør «selvbeskytte» sig – men *langt fra så stor*, at folket behøver helt å fornekte krigen og dens romantikk.¹⁶⁹

I artiklene om krigsprofitering som vi har sett på til nå kritiseres staters eller store selskapers profitering på krig. Men også flere enkeltpersoner som har utnyttet krigen for å skaffe seg

¹⁶³ Olden, ”Ammunisjon til Tyrkiet”, 57.

¹⁶⁴ Ukjent forfatter, ”Kan civilbefolkningen vernes mot giftgassangrep? – rustningskapitalen i arbeid” i *Verden Venter*, nr. 2, årg. 8 (februar 1929), s 12. (ss. 12-13)

¹⁶⁵ Ukjent forfatter, ”Kan civilbefolkningen vernes mot giftgassangrep? – rustningskapitalen i arbeid”, s 12.

¹⁶⁶ Ukjent forfatter, ”Kan civilbefolkningen vernes mot giftgassangrep? – rustningskapitalen i arbeid”, s 12.

¹⁶⁷ Ukjent forfatter, ”Kan civilbefolkningen vernes mot giftgassangrep? – rustningskapitalen i arbeid”, s 13.

¹⁶⁸ Ukjent forfatter, ”Kan civilbefolkningen vernes mot giftgassangrep? – rustningskapitalen i arbeid”, s 13.

¹⁶⁹ Ukjent forfatter, ”Kan civilbefolkningen vernes mot giftgassangrep? – rustningskapitalen i arbeid”, s 13.

rikdom blir bemerket i *Verden Venter*. Vi får for eksempel kjennskap til et lukrativt forretningsforhold mellom en pengeveksler og en som formidlet leiesoldater. Det var kurfyrsten Wilhelm den første av Hessen som leiet ut soldater til utlandet. Dette tjente han svært godt på, og de som døde i tjenesten fikk han ekstra godt betalt for. Visstnok skal kurfyrsten derfor ha vært misfornøyd med at ikke flere døde i kamp, og ba føreren om å ikke spare dem.¹⁷⁰ Pengeveksleren, Mayer Anselm Rothschild, vekslet det soldatutleieren fikk som betaling i fremmed mynt til lokal valuta, mot en ikke beskjeden kursforskjell. Med denne inntekten ble Rothschild søkkrik, og grunnla Europas mektigste finanshus.¹⁷¹

En annen krigsprofitør som kritiseres er Sir Basil Zaharoff. Han har gjort seg meget rik på våpenhandel, og ”*Det er vel ikke den krig i den siste menneskealder som han ikke har tjent på*”, skriver Ole Fredrik Olden. Olden finner det ekstra urimelig at slike som Zaharoff, ”*som tjener seg rike i krigstid*”, anerkjennes av samfunnet, slik som Zaharoff ble da han i England ble opphøyet til adelsstanden.¹⁷²

Oppsummering 1925-1929

På verdensbasis var Norge en av de aller første som legaliserte militærnekting. På 1920-tallet stod antimilitarismen sterkt, og det er viktig i forhold til at fritak fra militærtjenesten ble innført da. Av å lese i Norges Fredsforenings tidsskrift fra 20-tallet synes tre hovedargumenter mot militærtjenesten å stå tydelig frem for meg. Det ene argumentet handler om menneskets samvittighetsfrihet. Fredsbevegelsen var sterk på denne tiden og stilte høylytte krav til at det enkelte individ ikke skulle få krenket sin samvittighet ved å tvinges til å ta livet av andre mennesker. Det andre argumentet er av fredskulturell art og beskjeftiger seg med at den vernepliktige ungdommen tar skade av å bli soldat, han blir militarisert, og mengden av militariserte menn i samfunnet virker negativt for en fredskultur. Dette gjelder både for dem som i fredstid blir opplært i å drepe mennesker, og for de som må lide av krigens traumer og ta med seg dette tilbake til samfunnet. Det tredje hovedargumentet handler om at opprusting, et sterkt militære og et militarisert folk øker risikoen for å gå til krig. Mengden soldater og krigsmateriell var avgjørende for evnen til å vinne en krig, og det er mindre sannsynlig at en stat som er underlegen militært vil gå til krig. Fordi krigsapparatet var avhengige av et stort

¹⁷⁰ Ukjent forfatter, ”Hvordan Rothschild vant sin formue”, i *Verden Venter*, nr. 9, årg. 6 (oktober 1927), s 67. (ss. 66-67)

¹⁷¹ Ukjent forfatter, ”Hvordan Rothschild vant sin formue”, s 67.

¹⁷² Ole Fredrik Olden, ”Den fattige grekergutt”, i *Verden Venter*, nr. 5, årg. 6 (mai 1927), s 39. (ss. 39)

antall soldater forestilte man seg derfor at dersom mange nok nektet militærtjeneste kunne man redusere faren for krig betraktelig. På samme måte argumenterte man for at risikoen for å starte en krig er mindre for et land som har lite krigsmateriell. I dette fredspolitiske perspektivet er det svært viktig å nekte militærtjenesten og redusere mengden krigsmateriell.

Redselen for den neste krigen kommer til uttrykk igjen og igjen i denne perioden. Det man først og fremst frykter er utviklingen av våpen som får en stadig større ødeleggelsesevne, og at disse nye krigsmidlene medfører en endret type krigføring som i større grad rammer sivile. Man er særlig opptatt av at de nye oppfinnelsene fra krigsmateriellindustrien har økt angrepsevnen kraftig, samtidig som forsvarsevnen er kraftig redusert. I denne sammenhengen trekkes gjerne kampflyene og gassbombene frem.

I perioden 1925-29 er redaktøren for *Verden Venter*, Ole Fredrik Olden, og foreningens leder, Carl Bonnevie, blant de mest ivrige talerne for avrusting. Tyngden fra disse to herrenes posisjoner i Norges Fredsforening setter sitt preg på rustningsdebatten i tidsskriftet. De stemmene som taler for militærets forsvarsmetoder er også representert i bladet, men de er få og ikke så høyrøstede som de antimilitaristiske. Vi har sett at argumentasjonen i *Verden Venter* mot for eksempel verneplikten har vært maktkritisk. Ord som ”antimilitarisme” og ”krigsmateriell” er mye brukt.

I tidsskriftet er man også svært opptatt av at militære investeringer virker ødeleggende på økonomien og står i veien for befolkningens behov for mat, skolegang, helsehjelp og andre nødvendige ting. Man er også misfornøyd med at militærets budsjett er enormt i forhold til andre samfunnsinstitusjoner, og at man ikke har en motvekt til det militaristiske forsvaret, i form av for eksempel et fredsdepartement. Militærets ødeleggelser i krigen har dessuten ansvaret for den økonomiske belastningen det er å bygge opp igjen det som ble ødelagt. Dette ser ut til å styrke de antimilitaristiske holdningene.

Det økonomiske perspektivet er også tilstede i den kritikken som rettes mot nasjoner, store selskaper, eller enkeltpersoner som profiterer på krig.

Militærnekting og krigsmateriell 1945-1949

– Antimilitarismens nederlag

Omtrent 72 millioner menneskeliv gikk tapt i løpet av andre verdenskrig. Antallet sivile drepte var nesten dobbelt så høyt som for de militære. De allierte mistet omtrent 61 millioner, og aksemaktene mistet 11 millioner.¹⁷³ Andre verdenskrig gjorde det vanskelig å argumentere for en pasifistisk strategi i møtet med trusselen fra Aksemaktene. De Alliertes militære innsats under andre verdenskrig beskrives som en heltedåd. Samtidig er fiendebildet av Nazistene som en ondskapsfull og farlig militærmakt som forsøker å underlegge seg vår verden entydig. Alliansens militære størrelse og slagkraft var redningen i denne fortvilede situasjonen, og militarismen med dens blanke våpen og kjekke soldater står igjen som det skjønneste heltebilde. Med en slik erfaring, av en forsvarskrig, der militære virkemidler er eneste utvei og utslagsgiver i en kamp mellom det gode og det onde, er det naturlig at synet på militarismen blir ganske annerledes enn slik det kom til uttrykk etter første verdenskrig.

De pasifistiske holdningene blant fredsfolket mildnet allerede under opptakten til andre verdenskrig, og man ser en dreining bort fra nøytralitetsprinsippet mot en klarere opposisjon mot fascismen og nazismen.¹⁷⁴ Denne tendensen tar etter hvert overhånd under andre verdenskrig, og med erfaringene fra den krigen blir vesten grepet av en mer militaristisk formel for fred. Det at man så på den siste krigen som nødvendig og uunngåelig, førte til et brudd i den tradisjonelle forståelsen av pasifismen, og man fikk en oppblomstring av en slags ”militant pasifisme”. Denne militante pasifismen spiret under opptakten til krigen og stod i full blomst umiddelbart etter krigen. Den militante pasifismen hevdet at militær forsvarskrig var forenlig med en pasifistisk ideologi, og dessuten at et militært forsvar var nødvendig.¹⁷⁵ Pasifismens popularitet sank generelt under en bred folkelig oppfatning om at krigens erfaringer hadde bevist at et militært overtak er det eneste som kan sikre oss mot at vi og våre venner i vesten blir okkupert. Mange mente at pasifismen og antimilitarismen beviselig hadde feilet i sitt forsøk på å avverge andre verdenskrig.¹⁷⁶ Denne krigserfaringen fordret dermed en veldig opprustning av militæret i Norge og i resten av verden. Dette står i skarp kontrast til at erfaringene med første verdenskrig førte til at man skar kraftig ned på det militære budsjettet.

¹⁷³ Wikipedia, url: http://no.wikipedia.org/wiki/D%C3%B8dsfall_under_andre_verdenskrig

¹⁷⁴ Gulsett, *Reetablering og strid i etterkrigstidens fredsbevegelse*, s 6.

¹⁷⁵ Gulsett, *Reetablering og strid i etterkrigstidens fredsbevegelse*, s 24-27.

¹⁷⁶ Santi, *100 years of peace making*, s 10.

Stillingen til de vernepliktige ble naturligvis også en helt annen etter den siste verdenskrigen. Soldatenes innsats i andre verdenskrig var en meningsfylt og helt avgjørende heltedåd, men militærnektene kunne ansees som feige og upatriotiske. En slik innstilling gjorde det naturligvis vanskelig å nekte militærtjeneste i tiden etter andre verdenskrig.

Både Norges Fredslag og andre fredsorganisasjoner ble i denne tiden sterkt svekket og mistet en del medlemmer og oppmerksomhet. Rene anti-atomvåpen organisasjoner og kampanjer overtar medlemmer og folks fokus, og motstanden mot atomvåpen virker mer samlende enn det mer generelle fredsarbeidet og motstanden mot militarismen.

Fredslagets tidsskrift, *Verden Venter*, hadde ligget nede i krigsårene, og i 1945 skulle bladet og organisasjonen opp på beina igjen. Ole Fredrik Olden er redaktør for *Verden Venter* i hele perioden 1945-49 også. Overlærer Olav Sætre var leder for Norges Fredslag i hele denne perioden og under krigen. Sætre ble tatt til fange under krigen og sendt til Grini, så til Jørstadmoen, og så på lærernes fangeferd til Kirkenes, men han kom fra det med livet i behold, og med en vedvarende tro på antimilitarismen.¹⁷⁷ I august-september nummeret i 1946 presenteres *Verden Venter* for første gang som Norges fredslag sitt organ på forsiden, før dette kalte organisasjonen seg for Norges *fredsforening*. Følgelig kommer jeg til å omtale organisasjonen som Norges Fredslag, eller Fredslaget, fremover.

Militærnektning 1945-1949

I årene 1945-49 er det 28 artikler i Norges Fredslags medlemsblad som har med militærnektning å gjøre. 8 artikler handler militærnekternes forhold i Norge og verden i årene under og rett etter krigen. 10 tekster retter et kritisk søkelys mot verneplikten, og to av disse er noen små notiser som tar for seg verneplikt for kvinner. 5 tekster inngår i en debatt om heimevernet. 1 tekst tar for seg økonomisk militærnekt. 2 tekster handler om siviltjeneste, og 3 tekster handler om former for frivillig hjelparbeid som sammenlignes med siviltjenesten.

Militærnekternes forhold under og rett etter krigen

Så snart *Verden Venter* kom ut igjen etter krigen skriver redaktør Ole Fredrik Olden en lengre artikkel der han oppsummerer hvordan det hadde gått med militærnektene og andre som propaganderte mot militæret i krigsårene. Olden forteller at når meldingene fra rundt om i

¹⁷⁷ Øyvind Holter, "Striden for fred", var på trykk i *Fredsviljen* i 1985, og ligger på Fredslagets nettsider, URL: <http://fredslaget.no/gammel/index.php?module=text&action=view&page=391> (oppsøkt 17.11.2014)

verden kom inn etter krigen, viste det seg at militærnektene hadde hatt det ganske hardt i de fleste land. Av de krigførende landene var det lettest i England og USA, og tyngst for nektene i Tyskland, ”som ventelig var”¹⁷⁸, skriver han. I Tyskland i mellomkrigstiden var *Deutsche Friedensgesellschaft* den største fredsorganisasjonen der, med sine 30 000 medlemmer. Denne fredsorganisasjonen ble mer radikal i mellomkrigstiden og hadde som en av programpostene sine ubetinget anerkjenning av den enkeltes rett til å nekte all slags krigs- og arbeidstjeneste. Den tyske avdelingen av *Internasjonal Kvinneliga for Fred og Frihet* (IKFF), nevnes også som en av de mest sentrale og aktive i landet, og de fremste lederne her måtte flykte til Sveits før krigen brøt ut. Lederne for militærnektforbundet i Tyskland ble satt i konsentrasjonsleir så fort nazistene kom til makten, men sekretæren klarte visstnok å brenne alle papirer og flykte til Danmark, og senere til Sverige. Olden forteller videre at alle fredslag offisielt var brutt opp da krigen brøt ut, og at de heller ikke maktet å foreta seg noe særlig underjordisk arbeide, blant annet fordi de fleste lederne var borte. Mange militærnektere havnet i konsentrasjonsleirer, og mange ble henrettet. Etter krigen fant man 41 overlevende militærnektere i Buchenwald konsentrasjonsleir. De fleste av disse tilhørte *Den Internasjonale Bibelstudieforening*, og mange av dem skal ha nektet militærtjeneste gjentatte ganger og også ha nektet å være med i våpenproduksjonen som pågikk i konsentrasjonsleiren, forteller Olden.¹⁷⁹

Situasjonen var som nevnt meget lettere i England og USA. I England opprettet man domstoler som skulle forhøre samvittighetsnektene, og man forsøkte å gjøre nektene nyttige i krigstiden uten at det stred mot deres samvittighet. De engelske kirkene ble bedt om å organisere arbeid av ”nasjonal betydning” for nektene, men dette sa kirkene nei til, ”da de ikke ville handle på militærmyndighetenes vegne”¹⁸⁰. Men en god del av samvittighetsnektene valgte å bidra med diverse hjelpearbeid, for eksempel var det noen som desarmerte miner, og Olden legger til at ”Enkelte fant at dette ikke var innsats nok til å tilfredsstille samvetet deres og meldte seg til frontsanitet”¹⁸¹. I USA ble det gjort lignende vedtak, men fritak fra militærtjeneste ble her forbeholdt medlemmer av kirkesamfunn som tradisjonelt var mot krigen – som i praksis begrenser seg til Kvekerne, Mennonittene og Brødremenigheten. Disse tre samfunnene betalte utgiftene til militærnekternes arbeidsleirer, men styrte dem ikke.¹⁸²

Olden spør seg selv om denne militærnektingen egentlig utgjør en forskjell. Han svarer med en viss skuffelse at ”Noen folkerørsle av militærnektertypen så sterk at den kan hindre

¹⁷⁸ Ole Fredrik Olden, ”Militærnektene i mange land” i *Verden Venter*, nr. 1-2, årg. 19 (september-oktober 1945), s 9, (ss. 9-11)

¹⁷⁹ Olden, ”Militærnektene i mange land”, s 9-10.

¹⁸⁰ Olden, ”Militærnektene i mange land”, s 9.

¹⁸¹ Olden, ”Militærnektene i mange land”, s 9.

¹⁸² Olden, ”Militærnektene i mange land”, s 9-10.

*utbrott av en krig, ser ikke ut til å være på trappene nettopp*¹⁸³. Olden mener at årsaken til dette er at militærnekternes organisasjoner ikke har greid å holde stand under krigen, og at organisasjonene dessuten er for små til at de kan klare å paralisere nasjonenes militærstyrker. Men han gleder seg samtidig over at organisasjoner av en viss størrelse i alle fall har vært med på å sikre militærnekternes rettigheter og behandlingen av dem i visse land. Olden skriver avslutningsvis at militærnekternes standhaftighet i sin kamp mot militarismen på lang sikt kan bety noe, og han kaller militærnektene for ”*martyrer for krigsmaskinen*” og forløpere for en ny dag som alle skal ”*ha sin hedersplass i mannættas si søge*”.¹⁸⁴

I en av artiklene i *Verden Venter* fra 1947 gir en av Fredslagetts medlemmer, Aslak Berdal, uttrykk for fortvilelse over at det nå er svært vanskelig å drive fredsarbeid. Han forteller at fredsfolket kan se langt etter statlig støtte, selv om bare en promille av militærbudsjettet ville vært mer enn nok. Og han legger til at dersom den promillen hadde blitt brukt på fredsarbeid, ”*så kanskje det norske folk fekk augo opp for at dei like godt kunne spare dei andre 999 promille av militærutgiftane og*”¹⁸⁵. Men det er ikke bare fra statlig hold fredsfolket møter motstand forteller han videre, for også medmenneskene stiller seg skeptiske:

Dersom ein fortel «mannen i gata» at ein er fredsven, at ein er medlem av eit fredslag, så vert ein helst møtt med undring, eller eit medlidande smil. (...) Det er i grunnen ikkje så rart at folk har lite skjønn på kva fredssaka i grunnen er, og underlege meiningar om fredsfolka. Fredsfolk er eit sjeldsynt folkeferd her i landet, og lite høyrer ein frå dei i pressa og elles. Har folk i det heile noko førestellingar om fredsfolka, så er det den at fredsfolka nektar militærtjeneste, og er difor nærast å rekna for landssvikarar.¹⁸⁶

At de som jobber med fredsarbeid assosieres med militærnekting, og at militærnekting nærmest er å regne for landssvik må ha vært en smertelig anklage å få rettet mot seg i kjølvannet av andre verdenskrig. Berdal legger ut om hvor få som engasjerer seg i fredsarbeid i denne tiden, og om skuffelsen over at Folkeforbundet og mellomstatlige avtaler ikke kunne forhindre andre verdenskrig. Men skrekken for ”*moderniserte atombomber og annan develskap som krigsvitenskapen finn på*”¹⁸⁷ driver han allikevel til å oppfordre alle til å bli med i fredslag eller å starte nye, og å bidra til fredsarbeidet med pengestøtte. Og avslutningsvis ber han inntrengende om at ”*Vi må skjønna at det er vonlaust å verna om freden med krigsvåpen i atomalderen*”¹⁸⁸.

¹⁸³ Olden, ”Militærnektene i mange land”, s 11.

¹⁸⁴ Olden, ”Militærnektene i mange land”, s 11.

¹⁸⁵ Aslak Berdal, ”Fredssak og fredsarbeid” i *Verden Venter*, nr. 7-8, årg. 21 (september-oktober 1947), s 8. (ss. 8-10)

¹⁸⁶ Berdal, ”Fredssak og fredsarbeid”, s 8.

¹⁸⁷ Berdal, ”Fredssak og fredsarbeid”, s 10.

¹⁸⁸ Berdal, ”Fredssak og fredsarbeid”, s 10.

Det er også en rekke kortere notiser og kommentarer som informerer om hvordan det står til med militærnektene i kjølvannet av andre verdenskrig. For eksempel er årsmeldingen for Norges Fredsråd (NFR, fredsforeningenes paraplyorganisasjon i Norge) fra 1947 tatt inn i bladet, under overskriften ”Retten til å nekte militærtjeneste er en menneskerett”. Her opplyses det om at Fredsrådet, på oppfordring fra Folkereisning Mot Krig (FMK, den norske avdelingen av War Resisters International, WRI), har sendt menneskerettighetskommisjonen en henstilling om at retten til å nekte militærtjeneste tas med i menneskerettighetserklæringen som for tiden var under utarbeidelse. Det opplyses også om at Fredsrådet har bedt de andre fredsorganisasjonene i Norden om å gjøre det samme.¹⁸⁹ I en annen notis kan vi lese om at Norges Fredslag og FMK, gikk sammen om å sende en oppfordring til den amerikanske avdelingen av WRI om å ikke godta at omtrent tusen militærnektete fremdeles satt fengslet i USA to år etter krigens opphør. I skrivet står det at de finner det motstridende med sann menneskerett og demokrati å fremdeles holde militærnektete fengslet. I de nordiske landenes regjeringer har man godkjent retten til å nekte militærtjeneste, og USA, opphavsstedet for menneskerettighetserklæringen fra 1948, står i fare for å få svekket den respekten de har i de nordiske landene dersom samvittighetsnektete forblir fengslet.¹⁹⁰ I *Verden Venter* er det er også tatt med informasjon fra ”Friends Inteligencer”, som sier at regjeringen i England skal ha lovet straffefrihet til landets 21 000 desertører om de ville komme hjem igjen til England. Men disse får visst nok ikke rasjoneringskort eller identitetskort, og er med det avskåret fra å få jobb og kan fort ende i smugler- og forbrytergjenger, kan vi lese. Svært få desertører benyttet seg derfor av tilbudet.¹⁹¹

Økonomisk militærnektning og fredsskatt

Det er tre steder vi kan lese om økonomisk militærnektning i Fredslagets tidsskrift i denne perioden, men det er i virkeligheten bare én artikkel om saken som kommer på trykk to steder, i tillegg til en utfyllende kommentar til denne. Artikkelen heter ”Fredsskatt istedenfor rustnings- og forsvarsskatt: Et forslag til fredsforeningene”. Artikkelen ble først publisert i

¹⁸⁹ Ingebjørg Sletten Fosstvedt, ”Retten til å nekte militærtjeneste er en menneskerett”, i *Verden Venter*, nr.1 årg. 22 (januar 1948), s 8. (ss. 8)

¹⁹⁰ Folkereisning Mot Krig, ”Litt av hvert”, i *Verden Venter*, nr. 7-8, årg. 21 (september-oktober 1947), s 19. (ss. 19)

¹⁹¹ Friends Intelligencer, ”Militærånden i Frankrike”, i *Verden Venter*, nr. 8, årg. 23 (september-oktober 1949), s 1. (ss. 1)

Verden Venter på nyåret i 1947, og kom på trykk igjen uten endringer i teksten høsten 1949.¹⁹² Den samme artikkelen var også på trykk i *Dagbladet* samtidig som den første gangen den var i *Verden Venter*. Kommentaren til denne artikkelen kom i det påfølgende nummeret av *Verden Venter*.¹⁹³

I artikkelen ”*Fredsskatt istedenfor rustnings- og forsvarsskatt: Et forslag til fredsforeningene*” argumenteres det for å ta i bruk økonomisk militærnekting som protest mot krig og rustninger. Streik og demonstrasjoner trekkes frem som eksempler på god fredsaktivisme, men fredsskatt er en mer konkret og mindre symbolsk protest, og den er enda mer virkningsfull hevdes det her, for ”*På sivilisasjonens nåværende utviklingstrinn oppfattes ingenting mer konkret enn pengene*”¹⁹⁴. Leserne blir oppfordret til å ”*angripe saken direkte, og protestere mot å betale skatt til rustninger og forsvar*”¹⁹⁵. Forfatteren foreslår å samle landets fredsforeninger til en felles aksjon, og at fredsforeningene stiller seg bak et opprop som oppfordrer skatteyttere til å ikke betale direkte skatt til rustninger og forsvar, og betale det tilsvarende beløpet til et fredsfond som skal administreres av et nasjonalt råd. Ønsket er at man skal kunne velge fritt mellom å betale krigsskatt eller fredsskatt. Denne valgfriheten blir her sammenlignet med trosfriheten i Norge og valgfriheten i forhold til medlemskapet i statskirken og betalingen av kirkeskatten. ”*Vi har trosfrihet i Norge når det gjelder bevarelsen av livet etter døden*” skriver han, og spør: ”*Var det ikke rimelig at vi også fikk trosfrihet når det gjelder livet før døden?*”¹⁹⁶ Forfatteren redegjør deretter for hvordan man kan regne ut hvor mange prosent av statsbudsjettet og formue- og inntektsskatten som går til militærvesenet, og hvor store de tilsvarende summene som kunne gått til et fredsfond eksempelvis kan være. Et slikt fredsfond ville kunne disponere en anselig sum penger, og flere forslag for bruk av disse midlene blir nevnt. Forfatterens håp er at også andre land ville innføre fredsskatt, og at man med utgangspunkt i fredsfondene på sikt kunne legge midlene inn i et internasjonalt samarbeid for å erstatte all nasjonal militærmakt med et internasjonalt fredspoliti, for ”*Da først får vi frihet for frykt og frihet for nød*”.¹⁹⁷

¹⁹² Den eneste forskjellen i artikkelen er at den er signert med J. L. –medlem av Oslo Fredslag i 1947, og J. C. – medlem av Oslo Fredslag i 1949, den siste initialen er altså ikke den samme, men vi kan anta at dette er en trykkfeil.

¹⁹³ Aslak Berdal, ”Fredsvenner og forsvarsskatt” i *Verden Venter*, nr. 8, årg. 23 (september-oktober 1949), s 2 (ss. 2)

¹⁹⁴ J. L., ”Fredsskatt istedenfor rustnings- og forsvarsskatt: Et forslag til fredsforeningene” i *Verden Venter*, nr. 1-2 årg. 21 (januar-februar 1947), s 5. (ss. 5-6)

¹⁹⁵ J. L., ”Fredsskatt istedenfor rustnings- og forsvarsskatt”, s 5.

¹⁹⁶ J. L., ”Fredsskatt istedenfor rustnings- og forsvarsskatt”, s 5.

¹⁹⁷ J. L., ”Fredsskatt istedenfor rustnings- og forsvarsskatt”, s 6.

I kommentaren til denne artikkelen erklærer Aslak Berdal sin fulle støtte til ideen om fredsskatt. Det han imidlertid vil tilføye er at størrelsen på pengesummen som skulle kunne flyttes fra militærbudsjettet til et budsjett som tjener fredssaken burde være mye høyere enn det opprinnelig foreslåtte. For i den nevnte artikkelen foreslås det at 13,5 % av inntekts- og formueskatten til hver enkelt økonomiske militærnektet bør kunne flyttes fra forsvarets budsjett inn i et fredsfond. Tallet 13,5 % er basert på hvor stor andel av den enkeltes skatteoppgjør som går til forsvaret i 1946/47. Berdal argumenterer i sin kommentar for at fredsfolket bør få rette *hele* sin inntekts- og formueskatt til fredsføremål. Dette begrunner han i at den skatten som går til militære formål fra den enkeltes inntektsskatt bare er en liten andel av hele statsskatten som også kommer fra toll, omsetningsskatt med mer. Alle skattemåter må altså inn i regnestykket mener han, og synes altså med det at det kunne passe å skatte all inntekt direkte til fredsføremål for de som ønsker det. Aslak Berdal stiller seg bak forslaget i den opprinnelige artikkelen, som gikk ut på å støtte arbeidet for en verdensregjering i regi av FN, og i tillegg foreslår han å støtte for eksempel Nordisk Institutt for Fredsforskning med midlene fra fredsskatten.¹⁹⁸

Siviltjenesten og frivillig hjelpearbeid

Nordisk Ungdoms Fredssamband arrangerte et fredskurs for ungdom fra de nordiske landene i Bergen 6-7 august 1948. Her ble det blant annet vedtatt å sende et brev til justisdepartementet som også kom på trykk i *Verden Venter*. I dette brevet ber de om at den retten de unge norske guttene har til å ta sivilt arbeid i stede for militærtjeneste, blir gjort bedre kjent. Å opplyse om siviltjenesten er viktig nettopp i denne tiden hevder de, på grunn av mangel på arbeidskraft i jordbruket og i andre viktige næringer. De skriver at ”*Vert denne retten meir ålment kjend, kan fleire som av samvitsgrunnar er motstandarar av militærlivet, få gjera fedrelandt si heilhuga teneste med praktisk arbeid*”.¹⁹⁹ I dette brevet er man nøye med å fremheve at det ikke er arbeids- eller offerviljen det står på, men at en ikke-militær arbeidsinnsats kan gjøre større nytte for nasjonen enn den militære innsatsen gjør.

Vi har sett at det var en del skrivelser om ”frivillig siviltjeneste” i Fredslaget medlemsblad på 20-tallet. Etter andre verdenskrigs opphør på 40-tallet skrives det et par artikler om noe tilsvarende, men man kaller det nå for frivillig hjelpearbeid, hjelpetjeneste eller en ”fredens arbeidshær”. Ole Fredrik Olden var både på 20-tallet og 40-tallet en ivrig deltager i

¹⁹⁸ Berdal, ”Fredsvenner og forsvarsskatt”, s 2.

¹⁹⁹ Det nordiske fredsongdomskurset i Bergen 6-7 august 1948, ”Retten til sivilt arbeid”, i *Verden Venter*, nr. 7, årg. 22 (september 1948), s 10. (ss. 10)

dette arbeidet, og han har skrevet flere av tekstene som omhandler dette i *Verden Venter*. I 1946 skrev Olden om sine opplevelser på en arbeidsleir han deltok på i Finnmark som var organisert av *Fredsvenners hjelpetjeneste til Nord-Norge*. Arbeidet gikk hovedsakelig ut på å grave kjellere og støpe grunnmurer til hus og fjøs for folk som trengte arbeidshjelp, men også å bidra med blant annet sykepleie for folk i bygda, brødbaking og matlaging, og utdeling av amerikanske og engelske klessendinger. Olden forteller at danskenes *Fredsvenners Hjelpearbeide* var først ute med å starte hjelpearbeidet i Nord-Norge, men at tiltaket har en mye eldre tradisjon. Han forteller om diverse tiltak som har blitt satt i gang helt siden 1800-tallet av kvekerne for å hjelpe krigsrammede, og om innsatsen under den første verdenskrigen da de bygget både sykehus og bolighus, og jobbet i spesielle ambulansokolonner ved fronten. Kvekerne var også ved mange fronter under den siste verdenskrigen. Blant de som har meldt seg frivillig på prosjektet han forteller fra i Finnmark, har mange avtjent siviltjeneste under den siste krigen, og en del er tilknyttet kvekerne, men ikke alle er pasifister. Men ”den idé som ligger bak dem alle er den å yte hjelp der det trengs, og særlig å yte hjelp til å bygge opp det som er ødelagt gjennom militære operasjoner” forteller Olden.²⁰⁰

Et annet sted i det samme nummeret av *Verden Venter* skriver Olden mer om det han kaller ”en fredens arbeidshær”, og forklarer at det er viktig å på alle måter se denne som en motsetning til ”de militære ødeleggingsstyrker”²⁰¹. For fredens arbeidshær skal ”bygge opp, mens militærvesenet har til oppgave å ødelegge; ingen fortolkningskunster skal kunne nekte det”²⁰². ”Forsvaret”, skriver han i anførselstegn, må også ta på seg oppgaven med å byge opp om det virkelig skal forsvare noe eller noen. Det er viktig for Olden å presisere at hjelpearbeidet er internasjonalt både når det gjelder sammensetningen av arbeidere og organiseringen av arbeidsgruppene, og at man skal kunne jobbe sammen alle steder i verden. Dette er med på å ”slipe bort de nasjonale kanter”, og er viktig for den personlige utviklingen og evnen til å se ting i perspektiv mener Olden.²⁰³

Verneplikten

Fredsmannen W. B. Curry er en av de mange som satt beveget igjen etter andre verdenskrig og funderte over militarismen, og i en artikkel i *Verden Venter* skriver han at:

²⁰⁰ Ole Fredrik Olden, ”I arbeidsleir i Finnmark”, i *Verden Venter*, nr. 9-10, årg. 20 (julenummer 1946), s 9. (ss. 9)

²⁰¹ Ole Fredrik Olden, ”En fredens Arbeidshær”, i *Verden Venter*, nr. 9-10, årg. 20 (julenummer 1946), s 32. (ss. 32)

²⁰² Olden, ”En fredens Arbeidshær”, s 32.

²⁰³ Olden, ”En fredens Arbeidshær”, s 32.

Det er sannelig litt underli at når vi har vunnet en krig som skulle øydelegge militarismen og har gjort Tyskland militært maktesløs for i det minste en mannsalder, da sku tru at det er nødvendig å opprettholde større militærinnretninger en vi reknet nødvendige **før** vi hadde øydelagt militarismen.²⁰⁴

Krigen som skulle gjøre slutt på alle kriger hadde altså etterlatt seg en verden som rustet kraftig opp til nye kriger. Cury skriver i sin artikkel at ”*Det blir sagt at tvungen militærtjeneste er nødvendig for at vi skal kunne oppfylle våre plikter mot U.N.O.*”²⁰⁵ (FN), og han legger til at han ikke kan tro at dette er oppriktig ment. Det kan ikke være nødvendig med tvungen militærtjeneste i alle FNs medlemsland mener han, for så mange soldater er det ikke bruk for i FNs hær, og spesielt ikke siden de som nylig var våre fiender er avvæpnet og kommer til å holdes avvæpnet en stund til. Skal stormaktene behøve så store styrker må det være for å forsvare seg mot hverandre i en senere tid da FN har brutt sammen. Curry anser nasjonenes allmenne verneplikt som en type opprustning, og denne sprer seg til alle de andre medlemslandene som også kommer til å innføre allmenn verneplikt i fredstid. Dermed har man startet en kapprustning, som burde vært unngått ved hjelp av en avtale om gjensidig begrensning. I tillegg til dette argumentet lister han opp syv andre argumenter mot verneplikten som går på blant annet de økonomiske kostnadene for samfunnet og at rustningslogikken medfører større tilbøyelighet til å gå til krig, og at militærtjenesten og dens ”*opplæring i mordprosessen*” og generelle militarisering har en svært negativ innvirkning på de vernepliktige. Verneplikten er altså en alvorlig byrde på både personlig, nasjonalt og internasjonalt nivå. På toppen av det hele er Curry skeptisk til om de vernepliktige soldatene allikevel *kan* avgjøre en fremtidig krig, nå som atomvåpnene truer, for det er nok heller teknikere og vitenskapsmenn som kommer til å være mest avgjørende i fremtidens kriger skriver han.²⁰⁶

Folkehøyskolestyrer Bjarne Slapgard har skrevet en artikkel i *Verden Venter* der han gir en omtale av *Fredssoga*, av dr. Arne Bergsgaard, som er et lite skrift på 64 sider som ser på fredsarbeid og hindre for fred i et historisk perspektiv. Slapgard roser det lille skriftet, men etterlyser en del temaer som han synes mangler, og tar derfor disse opp i sin artikkel. Et av temaene som han fokuserer spesielt på er verneplikten.²⁰⁷ Slapgard anser en militærstyrke med veldig mange soldater som en farlig opphopning av makt, og den allmenne verneplikten kan i så måte bidra sterkt til å true freden mener han. Slapgard tar Frankrike som eksempel og

²⁰⁴ W. B. Curry, ”Rustningslogikk” i *Verden Venter*, nr. 9-10, årg. 20 (julenummer 1946), s 25. (ss. 25)

²⁰⁵ Curry, ”Rustningslogikk”, s 25.

²⁰⁶ Curry, ”Rustningslogikk”, s 25.

²⁰⁷ Bjarne Slapgard, ”Krigen, freden og litt til”, i *Verden Venter*, nr. 5-6, årg. 22 (mai-juni 1948), 10 (ss. 9-10) (artikkelen er delt på to nummere av tidsskriftet, del 1/2)

forteller at franskmennene etter revolusjonen fikk grunnlovsfestet at de gav avkall på alle kriger som har til mål å gjøre landevinninger. Men allikevel la Frankrike store landområder og mange mennesker under seg i sine kolonier. Dette setter han i sammenheng med at maktapparatet deres vokste seg for stort, og at fristelsen dermed skal ha blitt for stor. Tyskland i 1935 er et annet eksempel han trekker frem, da ble hele folket, menn, kvinner, gamle og barn gjort vernepliktige under Hitlers diktatoriske statssystem, og dette var en avgjørende del av veien mot å starte den andre verdenskrigen hevder han. Slapgard skriver at man i historien har sett at ”så snart eit folk lærde opp mange nok soldatar godt nok, så bar det ut over landegrensene med dei. Det verkar som ein oppdemd bekk eller elv”²⁰⁸.

Slapgard forteller om Krigs- og utenriksministeren Lazare Carnot, og at han fikk konventet til å innføre allmenn verneplikt i Frankrike 23. august 1793. Carnot beskriver hvordan hele folket, menn og kvinner, barn og gamlinger, kan gjøre nytte på hver sin måte i forhold til krigsapparatet. Carnot blir hedret som grunnleggeren av allmenn verneplikt, men han kan umulig ha forstått hva han satt i gang, mener Slapgard. Carnots vei ble brukt i begge verdenskrigene og var avgjørende for omfanget av krigen hevder han. Derfor må folket bevisstgjøres årsaker og virkninger når det gjelder krig og fred, ”elles går dei i blinde i veg og organiserer ny katastrofe”²⁰⁹. Dessuten er et samfunn med helt gjennomført allmenn arbeids- og verneplikt i friksjon med friheten, og det moderne krigsapparatet er svært udemokratisk hevder Slapgard.²¹⁰

I septembernummeret av Verden Venter fra 1948 er det tatt inn en motivering for å gradvis skjære ned verneplikten i Finland. Her står det at det gamle uttrykket ”vil du fred, så rust deg for krig” i årtusener har vist seg å være bedragerisk, for ”Krigsrustningarnas konsekvens är krig. Fred måste vinnas och bevaras med fredliga medel. En med vapen och våld befästad fred sakner den bestående fredens primära förutsättningar.” Det er de mellomfolkelige relasjonene som må styrkes og pleies, ikke militærstyrkene, og som del av en gjensidig tillitserklæring og avstandtagen fra hevn bør nasjonene seg imellom avtale en gradvis nedskjærning av verneplikten i alle land. De enkelte nasjoner bør være våpenløse slik som enkeltmenneskene i en rettsstat. Forfatteren bak denne motiveringen skriver også at ”En på allmän värnplikt grundad krigs- och ordningsvakt förblir alltid en farlig stat i staten på grund av sin antidemokratiska karaktär”, og at ”fordran på blind lydriad icke passar fria medborgare

²⁰⁸ Bjarne Slapgard, ”Krigen, freden og litt til” i *Verden Venter*, nr. 7, årg. 22 (september 1948), s 6. (ss. 5-7) (del 2/2)

²⁰⁹ Slapgard, ”Krigen, freden og litt til”, s 6. (del 2/2)

²¹⁰ Slapgard, ”Krigen, freden og litt til”, s 6. (del 2/2)

i ett demokratisk rättssamhälle”. Militarismen kan derfor ikke unngå å være et hinder for demokratiets åndelige innhold.²¹¹

Som vi har sett preges omtalen av verneplikten i *Verden Venter* av kritiske røster, men vi kan også lese om folk som ønsker å verne om verneplikten, og i den sammenhengen har gått til motangrep på pasifister som vil verneplikten til livs. For eksempel kan man lese om at pasifister ble buet ut og kastet egg på under en demonstrasjon mot verneplikten på New Zealand. Der hadde en lokal gruppe av WRI gått med plakater i prosesjon fra by til by, mens det her og der var interesserte som sluttet seg til. Pressen hadde kommentarer for og imot dette opptoget, og ved et møte foran en kirke måtte politiet gripe inn og beskytte pasifistene, men pasifistene lot seg ikke stoppe og fortsatte sine taler om at den alminnelige vernepliktens løfte om sikkerhet er svært problematisk.²¹²

Som disse eksemplene fra Fredslagetets tidsskrift har vist oss, anses en militærstyrke med et stort antall soldater som en trussel for fredelig omgang med andre land. Samtidig hevder andre stemmer at en slik stor militærstyrke er bortkastet i atombombens tidsalder. I tillegg til de tekstene vi har sett nærmere på nå, er det flere steder hvor det fokuseres på at verneplikten fører ungdommen inn i en tjeneste som har destruktiv virkning på dem, og dette argumenteres det for med fredskulturelle hensyn på lik måte som det vi har sett en del av tidligere.

Verneplikt for kvinner har blitt nevnt i to notiser i tidsskriftet, og det vises det også en sterk motstand mot dette. Kvinnene blir advart mot å lokkes inn i militæret, og at de kanskje kan komme til å bli tvunget inn. Kvinnene oppfordres på det sterkeste til å ikke la seg innrullere, men å heller yte sitt beste i gjenoppbyggingen av ”*vår lemlestedede verden*”, og sette alt inn for å hindre et nytt krigsutbrudd.²¹³

Heimevernet

Det norske heimevernet ble opprettet som en del av det norske forsvaret i 1946. Det første stedet i *Verden Venter* hvor vi kan lese om heimevernet er i Aslak Berdals tekst fra 1947. Her advarer han mot en militarisering av folket, og er på dette fredskulturelle grunnlaget svært negativ til heimevernet. Berdal er skuffet over at ikke flere tar avstand fra krigens midler etter å ha opplevd andre verdenskrigs grusomheter, og skriver at ”*så snart den mest øydeleggjande av*

²¹¹ Forfatter ukjent, ”succesiv nedskärning av värnplikten föreslås i Finland”, i *Verden Venter*, nr. 5-6, årg. 20 (mai-juni 1946), s 6. (ss. 6)

²¹² B. H., ”Kamp for freden på Ny Seeland”, i *Verden Venter*, nr. 9, årg. 23 (julenummer 1949), s 28. (ss. 28)

²¹³ Ukjent forfatter, ”Kvinderne mot militær verneplikt”, i *Verden Venter*, nr. 7-8, årg. 20 (august-september 1946), s 14. (ss. 14)

alle krigar vart til ende, så tok kappvæpninga til att”²¹⁴. Nasjonene ruster altså opp og folket skal med det inn i militærtjenesten, og heimevernet preger en stor del av livet for mange. Problemet med at folket militariseres er at et militant folk ikke helhjertet kan rope ut et varsko til andre mot den voldelige vei, og militariseringen er et hinder for tilretteleggingen av ikke-voldelige løsninger og alternativer til krig mener han. Berdal kommer til slutt med et konstruktivt forslag til forsvar, og presenterer idéen om å opprette en verdensstat som organiserer alle verdens folk under ett demokratisk styre med et felles rettssystem, som skal trygge verdensfreden og avskaffe militarismen.²¹⁵

I 1948 kom essayet ”Heimevernet – nazismens ekte barn i Noreg – må avskipast” på trykk i *Verden Venter*. Denne teksten startet en opphetet debatt om heimevernet og Fredslagets stilling til det. Innspillene til denne debatten kommer inn fra både *Bergens Arbeiderblad* og *Arbeiderbladet* i Oslo, og innspillene blir oppsummert i *Verden Venter*. Etter at denne hissige debatten stilnet kom det ikke mer på trykk om heimevernet i denne perioden. Forfatteren bak ”Heimevernet – nazismens ekte barn i Noreg – må avskipast” er ikke oppgitt, men alt tyder på at det er Conrad Clausen som har skrevet den. Dette fordi den er sitert i *Bergens Arbeiderblad*, som oppgir at ”sitatet er hentet fra en redaksjonsartikkel i «Verden Venter»”²¹⁶, og i den redaksjonen sitter for tiden kun Olden og Clausen. Clausen er den eneste av de to som kan ha skrevet med en slik dialekt, og dessuten er argumentene og stilen lik som i de tekstene Clausen skriver om temaet.

I ”Heimevernet – nazismens ekte barn i Noreg – må avskipast” hevder forfatteren, som jeg går ut ifra at er Clausen, at det under krigen foregikk en åndskamp mellom nazistene som forsøkte å militarisere ungdommen, og lærerne som kjempet imot dette. Han skriver at ”Lærarane såg det slik at ei militarisering av ungdommen vår ville draga han ned på same dyrestadium som Hitler hadde fått sin”²¹⁷. Det skisseres altså en kamp mot militarisering av ungdommen under krigen, som ble utkjempet av lærerne. Heimevernet beskrives her som et barn av nazismen, og han hevder at det å innføre heimevernet i Norge er en fullbyrdelse av det nazistene prøvde på. Det uttrykkes også en bekymring for at alle mennene som tjenestegjør i heimevernet ikke er sivile lenger, og at de dermed ikke vil kunne vernes av sivilretten dersom en ny krig bryter ut. Konklusjonen er at stortinget må avvikle heimevernet, og saken avrundes

²¹⁴ Aslak Berdal, ”Vern om freden”, i *Verden Venter*, nr. 7-8, årg. 21 (september-oktober 1947), s 7. (ss. 7-8)

²¹⁵ Berdal, ”Vern om freden”, s 7-8.

²¹⁶ Ukjent Forfatter, ”Fredssak og heimevern”, i *Bergens Arbeiderblad: Organ for det norske Arbeiderparti*, 22. mai 1948.

²¹⁷ Conrad Clausen, ”Heimevernet – nazismens ekte barn i Norge – må avskipast”, i *Verden Venter*, nr. 2-3 årg. 22 (påskenummer 1948), s 2. (ss. 2)

med å si at: ”Heimevernet – som er ein prøve på å innføre hitlerismen i Noreg – er eit slag i andletet på alle som sette noko inn i striden mot nazismen”²¹⁸.

I det neste nummeret av *Verden Venter* tas et innlegg i *Arbeiderbladet* i Oslo, fra 31. mars 1948, opp til diskusjon av Conrad Clausen. Innlegget i *Arbeiderbladet* har tittelen ”Heimevernet og Norges Fredslag”, og er gjengitt i sin helhet i *Verden Venter*. Dette stykket i *Arbeiderbladet* er skrevet av forhenværende leder av Norges Fredslag, Carl Bonnevie, og handler om Norges Fredslag i forhold til striden om heimevernet. Bonnevie finner det her problematisk at Fredslaget gikk inn for å være imot å ha et heimevern på sitt landsmøte i 1947. Han sier seg forståelsesfull til at sterke meninger mot heimevernet ytres i bladet og foreningen, men finner denne strenge pasifistiske linjen problematisk fordi den utelukker en stor del av medlemsmassen i Fredslaget, på tross av et tidligere vedtak som går inn for å samle alle fredsvenner i Fredslaget, og ikke bare de strengt pasifistiske.²¹⁹ Stillingen til heimevernet skaper dermed en splittelse innad i organisasjonen. Bonnevie mener at:

Som ledd i det mangesidige arbeid for å hindre og unngå ny krig, må forsvarsvilje og forsvarsberedskap så vidt råd er være i orden. Noe militært tomrom må ikke Norge være i den ulvetiden vi nå gjennomlever.²²⁰

Bonnevie ser altså på en oppbygging av militæret som nødvendig for å unngå en ny krig, og ønsker heimevernet velkommen. I tillegg mener han at kampen mot heimevernet må avsluttes, for ellers kommer Fredslaget til å splittes, og samarbeidet om et felles mål om fred kommer til å sprenges.²²¹

Conrad Clausen sier seg sterkt uenig i Bonneviens innlegg om heimevernet. Clausen innleder sitt motsvar med å si at heimevernet og spredningen av våpen og ammunisjon til alle bygder har ført til store meningsforskjeller og enda større forvirring. Han skriver at Norges Fredslag har gått med på forsvar av landegrensene i den grad FN finner det nødvendig, men at målet fremdeles er avmilitarisering til et minimum, slik at hvert folk er herre over militarismen, og militarismen ikke er herre over folket, skriver han. Når det gjelder heimevernet, skriver Clausen at heimevernet gjør ungdommen til militarister, og fordi nazismen er et ideal for militarismen øker risikoen for at ungdommen kan la seg påvirke av nazistiske trekk. Videre gjentar han argumentene fra sitt forrige innlegg i debatten, og legger til at heimevernet i tillegg

²¹⁸ Clausen, ”Heimevernet – nazismens ekte barn i Norge – må avskipast”, s 2.

²¹⁹ Conrad Clausen og Carl Bonnevie, ”Striden om Heimevernet” i *Verden Venter*, nr. 4 årg. 22 (april 1948), s 10-11. (ss. 10-11)

²²⁰ Clausen og Bonnevie, ”Striden om Heimevernet”, s 11.

²²¹ Clausen og Bonnevie, ”Striden om Heimevernet”, s 11.

er farlig i tilfelle av interne stridigheter, fordi det er uvisst hvem som da kommer til å ha kontroll over disse væpnede og militariserde unge mennene. Avslutningsvis henvender Clausen seg til Bonnevie og stiller spørsmål ved om han virkelig vil utsette det norske folket for den blodige skjebnen Heimevernet innebærer, for å velge Heimevernet er å velge undergangen, skriver Clausen.²²²

Det siste stykket i dette ordsiftet i *Verden Venter* overgår alt hittil i sitt angrep på heimevernet. Tittelen på dette siste stykket er ”Fredssak og heimevern”. Den tittelen er tatt fra en sak i *Bergens Arbeiderblad* fra den 22. mai 1948, og adresserer et motsvar til denne. Artikkelen det henvises til i *Bergens Arbeiderblad* er en kritikk av Conrad Clausens ”Heimevernet – nazismens ekte barn i Noreg – må avskipast”. Denne teksten i *Verden Venter* mangler igjen signaturen fra en forfatter, men vi kan igjen ganske sikkert si at det er Conrad Clausen som er forfatteren²²³.

Clausen kaller innlegget i *Bergens Arbeiderblad* for et angrep på redaksjonen i *Verden Venter*, og starter med å gjengi deler av teksten fra *Bergens Arbeiderblad*. Blant annet trekker han frem et sitat som sier at ”en burde kunne forlange av en institusjon som Norges Fredslag at den bruker en saklig og hederlig argumentasjon, og ikke en vettløs propaganda som forgifter den offentlige debatt”²²⁴. Clausen trekker også frem påstanden fra *Bergens Arbeiderblad* om at fremstillingen av lærernes kamp under krigen og opprettelsen av heimevernet er historisk ukorrekt, fordi den på en løgnaktig måte ”framstiller det som om det var militariseringen av vår ungdom som fikk lærerne til å reise seg til motstand”²²⁵. I *Bergens Arbeiderblad* kan vi lese at det var ”spørsmålet om vår skoles uavhengighet overfor naziststyret som var kjernepunktet i lærernes kamp under okkupasjonen, lærerne reiste på det tidspunkt ikke noen kamp mot at ungdommen skulle bære våpen”²²⁶. Tvert om frarådet ikke lærerne ungdommen fra å reise på skauen eller å la seg innrullere i de norske styrkene i England. Videre kan vi lese at det var umulig å vinne kampen mot nazistenes okkupasjon kun med ikkevoldelige midler, og ”uten våre alliertes sterke våpenmakt hadde Norge aldri vært et fritt land”²²⁷. I denne artikkelen blir det også satt frem et krav om å omtale de som tjenestegjør i heimevernet med respekt, for ”Det er i første rekke de ungdommer som våget noe for vår frihet i de årene det kostet noe å gjøre

²²² Clausen og Bonnevie, ”Striden om Heimevernet”, s 11.

²²³ Det er ganske sikkert at Conrad Clausen igjen er forfatteren, fordi dialekten og stilen er den samme, og fordi argumentene delvis gjentas fra Clausens tidligere tekster om temaet. Dessuten er denne teksten et svar på en kritikk som var adressert til Clausen

²²⁴ Conrad Clausen, ”Fredssak og heimevern” i *Verden Venter*, nr. 5-6 årgang 22 (mai-juni 1948), s 3. (ss. 3)

²²⁵ Clausen, ”Fredssak og heimevern”, s 3.

²²⁶ Ukjent Forfatter, ”Fredssak og heimevern” i *Bergens Arbeiderblad: Organ for det norske Arbeiderparti*, 22. mai 1948.

²²⁷ Ukjent Forfatter, ”Fredssak og heimevern” i *Bergens Arbeiderblad*.

det, som deltar i vernet. Det er en blodig hån mot dem å kalle det for «nazismens ekte barn i Noreg»²²⁸. Norges Fredslag har her kommet med ”forløyet og opphissende propaganda”, og med det gjør de fredsarbeidet en stor bjørnetjeneste, kan vi lese i *Bergens Arbeiderblad*.²²⁹

Til denne kritikken svarer Conrad Clausen i *Verden Venter* med å ramse opp noen historiske datoer og hendelser som skal bevise at heimevernet allikevel er nazismens barn i Norge, og at lærerne derfor kjempet mot den. Clausen forteller blant annet at Quisling ble utnevnt til ministerpresident 1. februar 1942, og at han allerede 3. februar underskrev ”lov om Nasjonal Samlings ungdomstjeneste” som skulle gjelde ungdom fra ni til atten år, og formålet med dette var å militarisere og nazifisere norsk ungdom, skriver Clausen. Den 5. februar kom ”lov om Norges Lærersamband”, og med det ble Nasjonal Samlings ungdomstjeneste og Norges Lærersamband knyttet sammen fra første stund. Flere tusen lærere protesterte mot dette, og Clausen hevder at det var en samvittighetssak for lærerne å forhindre en militarisering av ungdommen.²³⁰ Det mest menneskelige går til grunne dersom militarismen slipper til i de avgjørende ungdomsårene skriver Clausen, og ”Hitlers utvalde militaristar skeia ut til å bli verdens største samling brotsmenn”²³¹. Conrad Clausen går så langt som til å si at militarisering kan føre mennesker til å gjøre slike grusomme handlinger som nazistene under Hitler gjorde. Clausen forsøker også å koble nazismen til militarismen ved å fremheve at nazistenes form for militarisme var svært effektiv og velutviklet, og at den på den måten er et forbilde for militarismen. Den som er militarisert tar opp i seg verdier som vi også kjenner igjen i nazismen, og Clausen ser ut til å hevde at militarismen lå til grunn for nazismen.²³²

Krigsmateriell 1945-1949

I denne perioden er det 30 tekster som handler om krigsmateriell. 20 av disse diskuterer rustningsspørsmålet. 10 tekster har atomvåpen som hovedtema.

Rustningsspørsmålet

I en av de første utgivelsene av Fredslagets tidsskrift etter krigen, har Lars Ragnvaldsfjord skrevet en artikkel der han gir et motsvar til de militaristiske holdningene han synes å merke i

²²⁸ Ukjent Forfatter, ”Fredssak og heimevern” i *Bergens Arbeiderblad*.

²²⁹ Ukjent Forfatter, ”Fredssak og heimevern” i *Bergens Arbeiderblad*.

²³⁰ Ukjent Forfatter, ”Fredssak og heimevern” i *Verden Venter*, s 3.

²³¹ Ukjent Forfatter, ”Fredssak og heimevern” i *Verden Venter*, s 3.

²³² Ukjent Forfatter, ”Fredssak og heimevern” i *Verden Venter*, s 3.

samtiden. Han skriver at ”Mange støtter sin påstand om nødvendigheten av et sterkt forsvar ved å henwise til den siste krig, hvor militarismen knekket Hitler og vant krigen”²³³. Og som en følge av dette, har verden blitt ”en krigsrustningsmaskin, hvor folket fra arbeider til vitenskapsmann arbeider i rustningsindustrien under høytrykk for å skaffe sine land de mest djevelske våpen og innretninger”²³⁴. Ragnvaldsfjord skriver at folk tror at opprustingen skal trygge og bevare freden, imens den i virkeligheten representerer en stadig mer skremmende trussel om krig. For ”rustninger avler krig”²³⁵, skriver han, og derfor må militarismen bekjempes og fjernes. Ragnvaldsfjord oppmuntrer sine lesere til å protestere mot militarismen og stå frem med antimilitaristiske holdninger, for:

Vi som er imot krigsrustning har ennu lov til å si vår mening. Vi har ennu lov til å nekte arbeide i rustningsfabrikker og på militæranlegg. Vi har lov til å nekte å ta imot medaljer og utmerkelser for krigsdåd. Vi vil ikke at våre barn og vår ungdom skal få det inntrykk at det som ble gjort, var karslig. Vi vil at de skal forstå at det som ble gjort var gjort for at vi var nødt til å gjøre det.²³⁶

Ragnvaldsfjord kommenterer i tillegg på at vitenskapen har revolusjonert krigføringen. For eksempel har vitenskapsmannen Eddington regnet ut at ”de samlede atomkrefter i et glass vann, om de kunne frigjøres, ville representere flere hundrede hestekrefter i et år”²³⁷. Og Ragnvaldsfjord mener at det ville være en mye bedre idé om vitenskapen bidrog til at atomenergien ble omgjort til for eksempel hestekrefter, istedenfor til atombomber.²³⁸

I en liten notis i *Verden Venter* fra 1948 refereres det til en amerikansk admiral ved navn Nimitz. Denne admiralen argumenterer for at USA bør ruste kraftig opp, fordi:

I tilfelle av krig med Central-Asia, Aust-Asia eller Vest-Europa vil U.S.A. være forholdsvis svak i mannemakt og må derfor se til å framkalle uopprettelig skade ved maksimum bruk av tekniske våpen og sin evne til å fremstille dem i store mengder.²³⁹

Argumentet her for at amerikanerne skal skaffe seg en overlegen mengde våpen, og våpen som gjør uopprettelig skade, er altså at de trenger det for å erstatte en stor mengde soldater.

I Fredslagetts tidsskrift viser de at de er oppmerksomme på slike tanker, og i en annen notis har de tatt inn informasjon om amerikanernes utvikling av kulldioksidgeværer. Overskriften er ”Uteksperimenteringen av framtidens krigsvåpen pågår”, og innledningsvis står det at ”Den menneskelige intelligens er oppfinnsom når det gjelder å skape nye våpen til den

²³³ Lars Ragnvaldsfjord, ”Valget”, i *Verden Venter*, nr. 5-6, årg. 20 (mai-juni 1946), s 8. (ss. 8-9)

²³⁴ Ragnvaldsfjord, ”Valget”, s 8.

²³⁵ Ragnvaldsfjord, ”Valget”, s 8.

²³⁶ Ragnvaldsfjord, ”Valget”, s 8.

²³⁷ Ragnvaldsfjord, ”Valget”, s 8.

²³⁸ Ragnvaldsfjord, ”Valget”, s 8-9.

²³⁹ Ukjent forfatter, ”Atomforskningen”, i *Verden Venter*, nr. 4, årg. 22 (april 1948), s 9. (ss. 9)

krigen man kaldt og kynisk forbereder”²⁴⁰. Vi får opplyst at disse skytevåpnene bruker kulldioksid istedenfor krutt, og er i ferd med å bli masseprodusert. Disse geværene er revolusjonerende både når det gjelder brukervennlighet i felt, og at prisen for skuddene kun utgjør 1% av det tilsvarende mengde kruttskudd koster. Men viktigst av alt er kanskje at disse nye kulldioksidgeværene kan spy ut kuler så lenge magasinet rekker, fordi kulldioksidet som kulene drives frem av har så lav temperatur at den avkjøler geværløpet.²⁴¹

Disse to notisene er kortfattede og informative, og selv om faktaene ikke kommenteres i noen særlig grad, gir de inntrykk av være advarsler om at noe er galt, og at vi må gjøre noe med det før det er for sent.

Fredslaget har bestandig vært opptatt av at fredsrelevante saker skal bli diskutert og at argumenter og motargumenter skal bli vurdert. Derfor ytres stemmene til både de som er for og de som er imot opprusting i Fredslagets tidsskrift. En av artiklene i *Verden Venter* som er positive til opprusting, er inntatt fra *Det Danske Fredsbladet*. Her henvender Arne Jørgensen seg til de han kaller ”fredsvenner”, og vil gjerne fortelle dem ett og annet om ”det militære tomrom”:

Hvis enkelte Fredsvenner stadigvæk er hilde i den Vildfarelse, at meget Militær og Forberedelser til Krig er en Fare for Freden, må de revidere deres Opfattelse, i hvert fald hvis de ønsker at have Sagkundskapen i Ryggen. Det er forlængst fastslaaet af de militære sagkyndige, at militære Tomrum frembyder den allerstørste fare.²⁴²

En nasjon som ikke har rustet militæret klart for krig, befinner seg altså i et militært tomrom, og er med det spesielt utsatt for krigsangrep. Og ”*Norge er i Dag nærmest at betragte som et militært Tomrum*”, skriver Jørgensen.²⁴³ Videre redegjør han kort for opprustingen i Europa, og Tysklands forbud mot å ruste. Intensjonen med denne teksten er å forsøke å få fredsfolket til å forstå at et militært tomrom er en alvorlig trussel mot freden. Jørgensen mener at ”*det er da ganske klart, at jo mere man forbereder Krigen, jo mere sikres Freden*”²⁴⁴.

En lignende kritikk av antimilitaristene kom i sammenheng med at *Nordisk Fredskongress* ble avholdt i Bergen i 1948. I etterkant av denne kom artikler på trykk i flere aviser der kongressen og fredsfolket generelt ble gjenstand for krass kritikk. Denne kritikken og deler av artiklene er gjengitt i *Verden Venter*. Den som skrev disse artiklene signerte med R.

²⁴⁰ Ukjent forfatter, ”Uteksperimenteringen av framtidens krigsvåpen pågår”, i *Verden Venter*, nr. 1-2, årg. 21 (januar-februar 1947), s 6. (ss. 6)

²⁴¹ Ukjent forfatter, ”Uteksperimenteringen av framtidens krigsvåpen pågår”, s 6.

²⁴² Arne Jørgensen, ”Om Tomrum” i *Verden Venter*, nr. 4, årg. 22 (april 1948), s 10. (ss. 10)

²⁴³ Jørgensen, ”Om Tomrum”, s 10.

²⁴⁴ Jørgensen, ”Om Tomrum”, s 10.

H.. Denne personen skrev blant annet i *Stavangeren* at ”fredspropaganda” har til hensikt å redusere et allerede beskjedent forsvar som skal verne landet i tilfelle det blir angrepet.²⁴⁵ Dette er han svært skeptisk til. Han sier at fredsfolkenes arbeid ikke bare er overflødig, dessverre, men at virksomheten er ”heller ikke så ganske harmløs som mange tror”²⁴⁶. Det han sikter til er at ”I førkrigsårene var disse fredsforeningene energiske medaktører i den systematiske nedbrytning av Norges forsvar”²⁴⁷. Dette mener han at fredsforeningene burde stilles til ansvar for, og at de fortjener å bli etterforsket av *Undersøkelseskommissjonen* og *Protokollkomiteen*. Denne skribenten karakteriserer seg selv som en fredsvenn, og mener at en styrking av forsvaret er det beste man kan gjøre for å bevare freden. Dette synet støtter han i at Fridtjof Nansen, som han beskriver som Norges største fredsvenn, som utrettelig arbeidet for større forståelse og fordragelighet mellom nasjonene, selv gav sin fulle støtte til forsvaret. For, ”her hjemme valgte han ikke fredsforeningen, men Norges forsvarsforening, hvis president han var”²⁴⁸.

Til denne kritikken av fredsbevegelsens arbeid svarer Anna Larsen, Aslak Berdal og Olav Sætre tilbake i de bladene der R. H. har ytret sin kritikk. I Norges Fredsforenings tidsskrift har de inntatt svaret som kom fra Olav Sætre, i *Dagen*, sammen med R.H. sin artikkel i *Stavangeren*. I sitt svar starter Sætre med å si at:

artikkelskriveren ikke har fulgt med og satt seg inn i de hovedlinjer fredsfolk i dag følger i sitt fredsarbeid. Det har unngått hans oppmerksomhet at fredsfolk i dag må forme sitt fredsarbeid ut fra den erkjennelse at krigsmidlene har nådd en slik utvikling, krigen har tatt slike former, at dersom den kommer, betyr det vår kulturs undergang. (...) Kommer krigen vil den legge vår kultur i grus tross alle våre forsvars- eller krigsforberedelser.²⁴⁹

Videre beskriver Sætre verden i hans samtid som enhetlig, og han hevder at fremtidens kriger kommer til å være ”totalitære”, og at mange land kommer til å bli tvunget med i krigen og ikke ha mulighet til å være nøytrale. I en totalitær krig blir sivile regnet som delaktige i krigen, eller i muliggjørelsen av den ved at de arbeider i fabrikker, produserer mat, eller bidrar til nasjonens økonomi på andre måter. De sivile kan derfor være strategiske mål for motstanderen. Som følger av dette blir adskillelsen mellom sivile og militære opphevet, og man tillater seg for eksempel å bombe byer og lignende. Fordi fremtidens kriger kommer til å være totalitære og utspille seg mellom mange nasjoner samtidig, er det ”*Kun bevarelsen av freden (som) kan*

²⁴⁵ Olav Sætre og R. H., ”Ein anonym krigar mot fredskongressen”, i *Verden Venter*, nr. 8, årg. 22 (oktober 1948), s 11. (ss. 11-13)

²⁴⁶ Sætre og R. H., ”Ein anonym krigar mot fredskongressen”, s 11.

²⁴⁷ Sætre og R. H., ”Ein anonym krigar mot fredskongressen”, s 11.

²⁴⁸ Sætre og R. H., ”Ein anonym krigar mot fredskongressen”, s 11.

²⁴⁹ Sætre og R. H., ”Ein anonym krigar mot fredskongressen”, s 11-12.

redde menneskeheten fra total ødeleggelse”²⁵⁰, skriver Olav Sætre. Med det utgangspunktet vil han si at ”Aktivt fredsarbeid er derfor positivt forsvarsarbeid”²⁵¹. Videre forteller han at samtidens fredsarbeid hovedsakelig legges på et internasjonalt plan, og at man støtter de tiltakene som forsøker å skape fred og fremme internasjonalt samarbeid økonomisk, humanitært, kulturelt og politisk. Av Fredslagets lover fremkommer det at deres arbeid for fred retter seg mot å få etablert en overnasjonal rettsorden og rettshevd, og når det er etablert er målet at man i fellesskap skal kunne avværne nasjonenes militærvesen. Men veien til dette målet er lang, og i en ”overgang til en internasjonal ordensmakt stiller (Norges Fredslag) seg lojalt til det forsvar som nødvendigjøres av vår tilslutning til De forente nasjoner”, men utover dette vil Fredslaget motarbeide alle rustninger skriver Sætre.²⁵²

Olav Sætre fremholder også at ”Det syn som Norges Fredslag hevder i sine lover, må de kunne være enige i alle unntatt nasister, fasister, krigsprovokatører og krigshissere”²⁵³. Men denne R. H. er av typen som bryter kjetterstaven over Fredsfolkene skriver Sætre, og han gjentar R. H. sitt ønske om at fredsaktivistene, ”disse «energiske medaktører i systematisk nedbryting av Norges forsvar»”²⁵⁴, skulle granskes av Undersøkelseskommissjonen og Protokollkomiteen. Og til dette spør Sætre:

ville ikke konsentrasjonsleirer være mer i stilen, herr R. H.? Og dessuten – vi fredsfolk har adskillige erfaringer fra dem. Det middelet har vært forsøkt mot fredsidealister ikke bare i diktaturstater, men også i såkalte demokratiske.²⁵⁵

Blant Norges Fredslags medlemmer er det en del som har nektet og fortsatt nekter å bære våpen, fordi de ”føler seg forpliktet av Jesu Kristi antimilitære syn”²⁵⁶. Gandhis frihets- og fredskamp er også et spesielt forbilde for fredsfolket, i tillegg til Folke Bernadotte og hans bidrag for freden. Både Jesus, Gandhi og Bernadotte har det til felles at de stod opp for fred og ikke-voldelige løsninger, og at de alle ble drept på grunn av det de stod for, forteller Sætre, og han legger til: ”– Jo, bare reis «kjetterropet» De herr R. H. Vi er i godt selskap”²⁵⁷.

Som vi har sett ble fredsforkjemperne møtt med krasse konfrontasjoner fra folk utenfor fredsbevegelsen. Men forholdet til rustningsspørsmålet skapte også konflikt innad i Norges Fredslag. Skien Fredslag tydeliggjør denne splittelsen i en ordveksling i *Verden Venter* mellom

²⁵⁰ Sætre og R. H., ”Ein anonym krigar mot fredskongressen”, s 12.

²⁵¹ Sætre og R. H., ”Ein anonym krigar mot fredskongressen”, s 12.

²⁵² Sætre og R. H., ”Ein anonym krigar mot fredskongressen”, s 12.

²⁵³ Sætre og R. H., ”Ein anonym krigar mot fredskongressen”, s 12.

²⁵⁴ Sætre og R. H., ”Ein anonym krigar mot fredskongressen”, s 12.

²⁵⁵ Sætre og R. H., ”Ein anonym krigar mot fredskongressen”, s 12.

²⁵⁶ Sætre og R. H., ”Ein anonym krigar mot fredskongressen”, s 12.

²⁵⁷ Sætre og R. H., ”Ein anonym krigar mot fredskongressen”, s 12.

dem og sentrale personer i Norges Fredslag. Skien Fredslag mener at Norge bør bygge opp et sterkere militært forsvar, og at Norges Fredslag bør støtte dette. De hevder at erfaringen fra mellomkrigstiden og den siste verdenskrigen tydeliggjør nødvendigheten av dette. For mens Folkeforbundet bygget på avrusting som et fremtidig mål, sentralmaktene skulle avrustes ved tvang, og Norge med flere rustet frivillig ned, var det andre nasjoner som på samme tid rustet opp.

Arbeidet for avrusting var farlig, og opprustingen var farlig. Vi har gjennom krigen og okkupasjonsårene opplevd realisasjonen av denne dobbelte faresituasjon.²⁵⁸

På grunnlag av disse erfaringene konkluderer Skien Fredslag med at ingen bør avruste, fordi man ikke vil klare å få *alle* land til å avruste. Dessuten har de nordiske landene ingen grunn til å være stolte over at vi ”gikk i første rekke når det gjaldt å fraskrive seg plikt til å delta i felles maktanvendelse mot overfallskrig og krigsforbrytere”²⁵⁹. Skien Fredslag tydeliggjør at de som fredsorganisasjon tar avstand fra antimilitarismen og forsøket på avrusting. Skien Fredslag blottes sin bøyde nakke, og tar selvkritikk for fredsbevegelsens antimilitarisme, og sier at:

Vi og vår kulturverden har vært døden nær, og når vi nu igjen kan reise oss til kamp for fred og rett, gjør vi det i dyp beskjedenhet. Det er de store alliertes våpenmakt og deres utholdenhet som i første rekke har avgjort krigen.²⁶⁰

Skien Fredslag søker en ny retning i fredsarbeidet, og retter seg håpefullt mot FN, som ble etablert i 1945.²⁶¹ Med utgangspunkt i at de anser FN som nøkkelen til beskyttelse fra angrepskrig, og til opprettholdelsen av freden, ønsker Skien Fredslag å ruste opp Norges militærvesen, for på den måten å gjøre seg nyttig for en stor internasjonal militærstyrke i regi av FN. Skien Fredslag skriver at dersom det hadde vært mulig, skulle man gjerne ha erstattet de nasjonale rustningene med et mellomfolkelig ordensvern på ett blunk, men dette er ikke mulig.²⁶² Slike holdninger er sympatiske, men helt utopiske, for:

Som en ønskedrøm kan vi tenke oss at en bølge av hat mot krigsgalskapen skyllet over alle land og knuste de nasjonale rustninger. Men all nøktern dømmekraft og vår smertelige erfaring sier oss at det er et spøkelse som vil reise hodet opp over dette bølgehav. Det er nasismens spøkelse. – når som helst og hvor som helst kan dette på ny kreve makten og riket. Og nasismen er ikke antimilitaristisk. Den rustet der hvor andre avrustet, og hvor står vi da?

²⁵⁸ Skiens Fredslag, ”Oppgaver og retningslinjer for fredsarbeidet”, i *Verden Venter*, nr. 1-2, årg. 20 (januar-februar 1946), s 5. (ss. 5-8)

²⁵⁹ Skiens Fredslag, ”Oppgaver og retningslinjer for fredsarbeidet”, s 5.

²⁶⁰ Skiens Fredslag, ”Oppgaver og retningslinjer for fredsarbeidet”, s 5.

²⁶¹ Skiens Fredslag, ”Oppgaver og retningslinjer for fredsarbeidet”, s 5.

²⁶² Skiens Fredslag, ”Oppgaver og retningslinjer for fredsarbeidet”, s 6.

Skien Fredslag mener at kjernen i det organiserte fredsarbeidet må være å forsøke å samle folket til å støtte FN og Norges militære bidrag dertil. Og det gjelder å smi mens jernet er varmt, og ”*ta vare på den offervilje og forsvarsvilje okkupasjonstiden har skapt*”²⁶³. Skien Fredslag forteller at de har sendt en henvendelse til styret for Norges Fredslag for å få klarhet i om de vil enes om denne strategien for det fremtidige fredsarbeidet.²⁶⁴ Skien Fredslag er skeptiske til om Fredslaget sentralt vil støtte dem, blant annet på fordi redaktøren for medlemsbladet, Ole Fredrik Olden, er pasifist, og fordi formannen, Olav Sætre, i sitt utkast til Fredslagets retningslinjer har formulert at ”*Staten som rustet til krig og tvinger landets ungdom til å øve seg i krigshåndverket, avkristner systematisk folket*”²⁶⁵. Dersom Norges Fredslag ikke skulle komme til å enes med fredslaget i Skien, foreslår de som et alternativ å la de forskjellige fredslagene være mer autonomt innordnet under Norges Fredsråd.²⁶⁶ Det er i alle fall helt utelukket for Skiensfolkene å skulle ta del i et antimilitaristisk rettet fredsarbeid, for:

Etter min oppfatning er det ikke til gagn for vårt land, om vi nu på ny fikk en sterk antimilitær bevegelse med nasjonal avrustning på sitt program. Tvert om. Jeg kan ut fra min beste overbevisning ikke støtte et slikt arbeide, og jeg tror heller ikke det er særlig jordbunn for det etter hva vi alle har opplevd.²⁶⁷

Umiddelbart etter denne ytringen fra Skien Fredslag er det satt inn et svar fra Olav Sætre som strekker seg over de neste sidene i *Verden Venter*. Sætres svar er ikke direkte rettet til det stykket vi nettopp har sett på, men til en artikkel som Skien Fredslag publiserte i *Dagbladet* 8. januar. Artikkelen i *Dagbladet* hadde tittelen ”Fredssak og forsvar”, og er i likhet med den artikkelen de publiserte i *Verden Venter* en henvendelse til Norges Fredslag om å støtte en opprustning av forsvaret, fordi de finner det nødvendig i et samarbeid med FN.²⁶⁸ Olav Sætre starter med å påpeke at han bare taler på vegne av seg selv, for Norges Fredslag hadde ikke rukket å ta stilling til Skien Fredslags henvendelse enda. Sætre mener at den siste krigen viste at ”*nasjonene er bundet sammen i et skjebnefellesskap vi ikke kan løsrive oss fra*”, og at ”*Moderne krig er den totalitære krig*”.²⁶⁹ Derfor er den nøytralitets- og avrustningspolitikken som Fredslaget stod for i mellomkrigstiden et tilbakelagt stadium, forteller Sætre, og han anser det som nødvendig å oppfylle det kravet til militært forsvar som følger med en tilslutning til FN. Men, den militære beredskapen som nå har blitt bygget opp har allerede vokst seg ut av proporsjonene som Fredslaget kunne enes om, og til det sier Sætre at:

²⁶³ Skiens Fredslag, ”Oppgaver og retningslinjer for fredsarbeidet”, s 7.

²⁶⁴ Skiens Fredslag, ”Oppgaver og retningslinjer for fredsarbeidet”, s 7.

²⁶⁵ Skiens Fredslag, ”Oppgaver og retningslinjer for fredsarbeidet”, s 8.

²⁶⁶ Skiens Fredslag, ”Oppgaver og retningslinjer for fredsarbeidet”, s 8.

²⁶⁷ Skiens Fredslag, ”Oppgaver og retningslinjer for fredsarbeidet”, s 8.

²⁶⁸ Olav Sætre, ”Fredssak og forsvar”, i *Verden Venter*, nr. 1-2, årg. 20 (januar-februar 1946), s 8. (ss. 8-9)

²⁶⁹ Sætre, ”Fredssak og forsvar”, s 8.

Militærvesenets ånd og idé er forkastelig, sjøl om det organiseres og iverksettes av F.N. Militærvesenet er Nazistisk i sitt vesen og sin utforming. Der kan være gradsforskjell, men ingen vesensforskjell.²⁷⁰

Sætre mener at man står ovenfor en opprustningsiver som både står i veien for en fredskultur, og som med hensyn til atomvåpnene er et utdatert forsvar. Han skriver at *”En slik militarisering av vårt folk som no pågår, stiller vi som antimilitarister oss steilt imot”*²⁷¹. Med dette vil han si at FNs vei kan være den rette mot en fredelig verden, men at FN ikke er selve målet. Sætre mener at det endelige målet for fredsarbeidet er en ny rettssikret verdensorden, som trygger nasjonenes selvstyret, slik at alle nasjoner kan avruste totalt. Formuleringen av dette målet for fredsarbeidet, har den samme essensen som Sætres forslag til formål for Norges Fredslags retningslinjer og arbeidsoppgaver.²⁷² Med hensyn til dette målet, anser Sætre *”Skien Fredslags forsøk på å kjøre fram i forgrunnen et ordskifte om fredsfolkernes loyalitet overfor det militære forsvar F.N. krever, som lite ønskelig”*²⁷³.

Bjarne Slapgard er blant dem som støtter sentralstyret i Fredslaget sine antimilitaristiske holdninger. I stykket *”Opprustningsfeberen og fredsarbeidet”* kritiserer han iveren etter å ruste opp, og adresserer det argumentet som sier at den lille nasjonen Norge bør ruste opp for å kunne ta del i militære allianser med stormaktene. Dette argumentet faller på sin egen urimelighet mener han, da det å blande seg inn i stormaktenes rustningsprosjekter og konflikter er den sikreste måten å havne i en krig på. For det er stormaktene som har blandet seg selv og de små nasjonene inn i *”ei ulukke som stormaktene i lag har skapt med mistru til kvarandre, med rusting mot kvarandre, med kapprusting til krigen braut ut”*²⁷⁴. Derfor mener han at de små nasjonenes opprustning kan sammenlignes med en boomerang som kommer til å slå tilbake på oss.²⁷⁵

Opprustningsfeberens frie spillerom og følelsen av at folket har blitt mindre fredselskende etter krigen, har også gitt utslag innad i Norges Fredslag forteller Slapgard. Det har oppstått en splittelse ved at Oslo Fredslag har meldt seg ut av Norges Fredslag. Grunnen til det er at Oslo Fredslag er uenige i den pasifistiske linjen som styret følger, og at Oslo Fredslag ønsker å støtte opp om forsvaret og heimevernet og være lojale til den opprustningen som er i gang. Slapgards mening om dette er klar, og han skriver at *”Fleire av oss (som) er medlemmer*

²⁷⁰ Sætre, ”Fredssak og forsvar”, s 8.

²⁷¹ Sætre, ”Fredssak og forsvar”, s 9.

²⁷² Olav Sætre, ”Norges fredsforenings retningslinjer og lover”, i *Verden Venter*, nr. 1-2, årgang 20 (januar-februar 1946), s 10. (ss. 9-12)

²⁷³ Sætre, ”Fredssak og forsvar”, s 9.

²⁷⁴ Bjarne Slapgard, ”Opprustningsfeberen og fredsarbeidet”, i *Verden Venter*, nr. 9-10, årg. 22 (julenummer 1948), s 23. (ss. 20-23)

²⁷⁵ Slapgard, ”Opprustningsfeberen og fredsarbeidet”, s 23.

av Norges Fredslag, tykkjer at Norges Forsvarsforening er det rette laget å melde seg inn i for det heimevernvenlege Oslo Fredslag”.²⁷⁶ Til slutt forteller Slapgard at Norges Fredslag har en lang tradisjon for pasifisme, og minner om hvordan stillingen var i Norges Fredslag i 1895, da Norge og Sverige kapprustet. Den gang som nå ble det splittelse i Fredslaget om rustningsspørsmålet, men det pasifistiske prinsippet seiret, og Kristiania Fredsforening stilte seg da bak foreningens § 1, som kom til lyde slik.²⁷⁷

I erkjennelse av den enkeltes ukrenkelighet og menneskeverd må all krig fordømmes som en forbrytelse og militarismen som et menneskehetens onde.²⁷⁸

Atombomben

Atombomben – ”Dette forferdelige middelet til menneskelig ødeleggelse viser med all ønskelig tydelighet at vårt pasifistiske syn er helt berettiget og riktig.”²⁷⁹ Slik åpner Olav Sætre en kort artikkel der han oppfordrer fredsfolket til å jobbe sammen for å sikre at freden organiseres slik at krig blir umulig. En av de som bidrog i utviklingen av atombombene, Professor Olipant, skal ha uttalt at et hvert industriland kan skaffe seg atomvåpen innen fem år. Til dette sier Sætre at ”Oppfinnelsen brukt i fredens tjeneste, kan komme til å erstatte alle andre kraftkilder og bli til uvurderlig velsignelse for menneskeheten, men kan i krigstilfelle forårsake de forferdeligste ødeleggelser”²⁸⁰. På grunn av atomkraften må en solid fred sikres, for ”Menneskene holder på å sage av den grein de sitter på. Det er intet mindre enn menneskehetens være eller ikke være det står om.”²⁸¹

I Olav Sætres artikkel ”Vil statsmennene bygge varig fred?”, beskriver han en verden der trusselen om en atombombekrig er overhengende. Hemmeligheten om atombomben er foreløpig forbeholdt USA og Storbritannia, og de ønsker å holde den for seg selv. Men ”Churchills overtøying om at De Forente Stater ikke vil misbruke atombomben, er det neppe alle som deler med ham”²⁸², skriver Sætre. Churchill skal ha erklært at deres atomvåpen skal bidra til at USA og deres allierte skal gjøre verden til et tryggere sted. Men dersom vestmaktene statsmenn vil tvinge frem sikkerhet ved hjelp av atomkraften, hvordan forholder de seg da til at russerne snart også kan fremstille atomvåpen, spør Sætre. For når russernes

²⁷⁶ Slapgard, ”Opprustningsfeber og fredsarbeidet”, s 22.

²⁷⁷ Slapgard, ”Opprustningsfeber og fredsarbeidet”, s 22.

²⁷⁸ Slapgard, ”Opprustningsfeber og fredsarbeidet” s 22.

²⁷⁹ Olav Sætre, ”Atombomben”, i *Verden Venter*, nr 1-2, årgang 19 (september-oktober 1945), s 7. (ss 7-8)

²⁸⁰ Sætre, ”Atombomben”, s 7.

²⁸¹ Sætre, ”Atombomben”, s 7

²⁸² Olav Sætre, ”Vil statsmennene bygge varig fred?”, i *Verden Venter*, nr. 3-4, årg. 19 (november-desember 1945), s 1. (ss. 1-2)

atomvåpen blir med i spillet ”er et sikkerhetssystem som bygger kun på engelske og amerikanske atombomber, - en illusjon”²⁸³.

I et stykke i *Verden Venter* fra påskenummeret i 1948, stilles det spørsmål ved om en makt som detonerer en atombombe over sivile kan stille seg til dommer over andres grusomheter. I dette stykket opplyses det om at Japan hadde bedt om kapitulasjon den 22. juli 1945, to uker før den første amerikanske atombomben ble detonert over dem.²⁸⁴ Om dette står det at:

Den kjensgjerning at Japan i røndi hadde overgjeve seg 2 veker før den amerikanske atombomba på ein brøkdell av et sekund drap og brende til døde to tridjepartar av dei 340 000 menneske i Hiroshima, tek mykje av glansen vekk frå krigens slutfase.²⁸⁵

Bruken av atombomber vekker mistro til amerikanerne og deres rettferdighetssans mener forfatteren av denne teksten. Tyskernes sadisme er godt kjent, og man blir stadig påminnet om at millioner av mennesker ble ”torturerte, skotne, brende, eksperimenterte i hel av moderne medisinhmenn. - Vi er snart valne i sjeli av all den gru som vert skildra i bok og blad”, skriver han.²⁸⁶ Derfor er det ingen tvil om at tyskernes handlinger var grusomme. Men, når amerikanerne bruker atombomber på en befolkning i et land som har bedt om kapitulasjon, har da ”same folket rett å vera domar over Hitlers «likvidering»?”²⁸⁷

Oppsummering 1945-1949

I tiden etter andre verdenskrig ble det at Norge hadde rustet ned i mellomkrigstiden sterkt kritisert. Store deler av folket mener på denne tiden at antimilitarismen ikke bare er naiv, men også farlig. Militærnektingen ble sammenlignet med landssvik, og fredsaktivistene ble til dels satt i bås sammen med landssvikerne. Dette gjorde det vanskelig å få støtte til militærnekternes og antimilitaristenes sak i kjølvannet av andre verdenskrig. Kanskje nettopp derfor blir det flere ganger gjentatt i *Verden Venter* at også fredsfolk bidrog på sin måte i krigen, og at de også opplevde store tap og lidelser.

²⁸³ Sætre, ”Vil statsmennene bygge varig fred?”, s 2.

²⁸⁴ Ukjent forfatter, ”Slapp dei allierte atombombene over Japan etter at landet hadde kapitulert?”, i *Verden Venter*, nr. 2-3, årg. 22 (påskenummer 1948), s 16. (ss16)

²⁸⁵ Ukjent forfatter, ”Slapp dei allierte atombombene over Japan etter at landet hadde kapitulert?”, s 16.

²⁸⁶ Ukjent forfatter, ”Slapp dei allierte atombombene over Japan etter at landet hadde kapitulert?”, s 16.

²⁸⁷ Ukjent forfatter, ”Slapp dei allierte atombombene over Japan etter at landet hadde kapitulert?”, s 16.

I denne perioden står naturligvis atombomben sentralt. Atomvåpen nevnes ofte og er et gjentatt argument for både avskaffelse av verneplikten og nedrusting. Flere poengterer også at opprusting øker faren for nye utbrudd av krig, og den neste krigen frykter man at kan bli en atomkrig som truer verdens eksistens.

Hovedvekten av det tekstmaterialet som tar for seg krigsmateriell handler om rustningsspørsmålet. I tidsskriftet tas diskursen opp mellom de som ønsker å ruste opp og trygge freden med militære midler, og de som mener at militarismen i seg selv er svært farlig og et hinder for fred. Denne meningsutvekslingen foregår for det meste mellom Fredslaget og utenforstående, men som vi har sett var det også en uenighet om dette mellom fredslagene i Skien og Oslo, og styret i Fredslaget. Både ledelsen i organisasjonen og tidsskriftet er til dels enige om at Norge bør innfri minimumskravet til en militærstyrke som kan virke i samarbeid med FN, men de fremstår allikevel som tydelige antimilitarister, på tross av den økte motviljen mot deres sak i denne perioden.

Tanken om å organisere en ny rettsstyrt verdensorden, med et verdenspoliti som arbeider i regi av FN, der alle lands militærstyrker på sikt kan oppheves, er en fredspolitisk strategi som alle ser ut til å kunne enes om. Men som vi har sett var det ulike meninger om hva et slikt samarbeid i FN skal innebære av militær rustning.

Argumentene om at militarisering og ”opplæring i mordprosessen” er en trussel mot en fredskultur og fred, gjør seg gjeldende som del av hovedargumentasjonen mot militærtjenesten i denne perioden også. Dessuten hevdes det at en fredstid som er tvunget frem av våpen og vold, mangler den varige fredens primære forutsetninger, som handler om at det er de mellomfolkelige relasjonene som må styrkes og pleies. Det snakkes altså om nødvendigheten av en fredskultur. Når det gjelder siviltjenesten, og ”den frivillige siviltjenesten”, har vi sett at argumentene for å utføre slikt arbeid handler om at man ønsker å hjelpe til med å bygge opp igjen det som krigen har ødelagt. I dette argumentet ligger det innbakt en protest mot militarismens destruktivitet. Fredspolitisk sett har man gått bort fra ideen om at militærnekting kan hemme nasjonens krigsevne i en slik grad at det blir umulig å gå til krig. Men det hevdes også at verneplikten og en stor hær er en farlig form for krigsrusting som øker faren for å gå inn i en væpnet konflikt. Derfor er det både av praktiske og prinsipielle grunner fortsatt viktig å nekte militærtjeneste. I tidsskriftet har leseren også blitt gjort oppmerksom på økonomisk militærnekting.

Militærneking og krigsmateriell 2006-2013

– Norge som krigførende våpeneksportør

Norge omtales ofte som en fredsnasjon. Nordmenn flest synes også stolte av vår fredstradisjon, hvilke blant annet har resultert i at Norge ikke har bidratt til angrep på andre stater siden tyttebærkrigen i 1788. Men fra og med 1999 har dette endret seg. Norge har deltatt på angripende side i flere kriger ute i verden. Samtidig viste erfaringene fra Kosovo krigen at det norske militæret var dårlig forberedt og hadde for dårlig utstyr for denne type krigføring. Da ”Out og Area”-operasjoner ble del av NATOs nye militærdoktrine i 1999, igangsatte også Norge en storstilt modernisering av vårt militærvesen, for bedre å tilpasse oss NATOs internasjonale operasjoner og skarpe oppdrag. Internasjonaliseringen av det norske forsvaret innebærer en oppgradering av krigsmateriellet, eksempelvis av kampflyene, og i tillegg har verneplikten fått en ny rolle. Det har blitt betraktelig færre menn som gjennomfører førstegangstjenesten, og ordningens viktigste oppgave er i dag å fungere som en rekrutteringsbrønn for forsvarets utenlandsoppdrag.²⁸⁸ Det har de siste årene også kommet to lovendringer som endrer rammene for verneplikten dramatisk. Norge er det første landet i Europa som innfører verneplikt for kvinner. Dette ble vedtatt i Stortinget 14. oktober 2014, og trer i kraft 1. januar 2015. I tillegg ble siviltjenesten avskaffet i 2012. Militærnekingene står dermed uten noen alternativt tjenesteløp.

Norges identitet som en fredsnasjon har stått sterkt i det 20. århundret, og i forbindelse med hundreårsmarkeringen for frigjøringen fra Sverige ble denne identiteten hyppig stadfestet av våre politikere. Men Norges militære deltagelse i utenlandsoperasjoner har utfordret denne nasjonale identiteten, og flere stemmer har rettet en kritikk mot dobbeltheten i dette. Halvard Leira har pekt på at den tiltagende repetisjonen av beskrivelsen av Norge som en fredsnasjon gjennom det siste tiåret, hvilke kan markere et behov for bekreftelse på nettopp det, fordi krigsdeltagelsene siden 1999 nettopp har rokket ved denne svært positive opplevelsen av vår identitet.²⁸⁹

²⁸⁸ Lars Hoff, ”Krigen i Kosovo – et tidsskille i norsk forsvarspolitik”, artikkel i Universitetet i Oslo sin nettavis, Uniforum, publisert 6. september 2007, url: <http://www.uniforum.uio.no/nyheter/2007/09/krigen-i-kosovo-et-tidsskille-i-norsk-forsvarspolitik.html> (opp søkt 30.11.2014)

²⁸⁹ Halvard Leira, *Norge – alltid en fredsnasjon?*, Oslo: Den Norske Atlanterhavs Komité, 2006. Er tilgjengelig på nett. (opp søkt 30.11.2014)

Siden inngangen til 2000-tallet har også den norske krigsmaterielleksporten skutt i været. Mens man på 1990 tallet eksporterte krigsmateriell for et hundretallsmiljoner i året, nådde eksporten milliardomsetning hvert år etter at krigen mot terror ble etablert i 2001.

Disse omstendighetene er også relevante i forhold til Norges Fredslags antimilitaristiske holdninger.

I Fredslagets tidsskrift skildres det i perioden 2006-2013 en intens fredsaktivisme på et høyt politisk og faglig nivå innen krigsmateriellfeltet. Dette skyldes spesielt den nyopprettede våpenhandelgruppa i organisasjonen. Dette er også de store rapportenes tid, hvor organisasjonen markerer seg i debatten ved å utgi større fagrapporter om de forhold man har pågående kampanjer om. Organisasjonen vektlegger spesielt det å bidra til folkeopplysning i sin aktivisme.

Norges Fredslags medlemsblad skiftet navn i 1982 til Fredsviljen, og bladet har holdt det navnet siden. I perioden 2006-2013 har de ulike utgivelsene av Fredsviljen hver sine hovedtemaer, som for eksempel ”klima og konflikt”, ”handel og bistand”, ”våpenhandel” og ”vold og kjønn”. I denne perioden har tidsskriftet hatt flere redaktører: Hanne Husaas, Michael Hertzberg, Anders Wengen, Elisabeth Didriksen, og Marthe Kirkevold Flatejord. Dette skiller seg fra de to tidligere periodene vi har sett på, der Ole Fredrik Olden har vært redaktør for begge periodene.

Militærneking 2006-2013

I perioden 2006-2013 er det 21 artikler i *Fredsviljen* som har med militærnekt å gjøre. 6 artikler tar for seg siviltjenesten og sivile fredsstyrker, 6 diskuterer verneplikt for kvinner, og 9 ser på økonomisk militærneking.

Siviltjenesten og sivile fredsstyrker

I en artikkel i *Fredsviljen* fra 2008 tar daværende gruppeleder i Fredslaget, Alexander Harang, for seg fredsbevegelsens bidrag til militærnekternes rettigheter i Norge. Her gis det først et innblikk i hvordan militærnekingen ble fredspolitisk, ved å beskrive utviklingen av retten til å nekte militærtjeneste mellom 1815 og 1922. Deretter deler Harang noen betraktninger om hvordan militærnekte i hans samtid burde kunne nyttiggjøres i siviltjenesten på en måte som

gir et alternativ til den militaristiske tjenesten man er fritatt for, i form av reelt fredsarbeid.²⁹⁰

Harang skriver som følger:

For det første mener jeg at alle som nekter militæret bør anse seg selv som fredsaktivister. Deres valg er fredsfrøende i seg selv, og deres motivasjon er som oftest likeså. Det som forener oss i fredsbevegelsen er først og fremst at vi kjemper for fremme av ikke-voldelig konflikthåndtering, noe jeg vil anta også inngår i motivasjonen hos de aller fleste sivilarbeidernes militærnekt.²⁹¹

Harang mener altså at sivilarbeiderne er en naturlig del av fredsbevegelsen og at de deler standpunkt i forhold til arbeidet for ikke-voldelig konflikthåndtering. I denne artikkelen henvender man seg direkte til sivilarbeiderne, og oppfordrer til at de selv skal stille krav til hva slags oppgaver de skal utføre. Argumentet er at hvis siviltjenesten konsentreres om voldsforebygging, ikkevoldelig konflikthåndtering og fredsbygging, vil Norges ikkevoldelige forsvarskapasitet øke dramatisk. Dette vil igjen gjøre sivilarbeiderne mer relevant i samfunnet, og dermed høyne deres status i samfunnet. Harang vektlegger viktigheten av at sivilarbeiderne og fredsorganisasjonene står sammen i arbeidet med å motvirke militariseringen av samfunnet og utenrikspolitikken.²⁹²

Hedda B. Langemyr og Trond K. Botnen har skrevet en kronikk om *sivile fredsstyrker* i Fredsviljen i 2008, der de argumenterer for opprettelsen av en slik i Norge. Sivile fredsstyrker er ment å utføre oppgaver verken politi, militære eller bistandsarbeidere utfører. Det kan være oppgaver som å utvikle samarbeids- og dialogstrukturer, behandle post-konflikt traumer, opplæring i konflikthåndtering, re-integrering av flyktninger og stridende etter borgerkrig, menneskerettighetsarbeid og beskyttende tilstedeværelse for menneskerettighetsaktivister, fredsundervisning og kulturelt arbeid, utvikling av kommunale strukturer for kriseforebygging, og informasjons- og nettverksarbeid. Utgangspunktet er at disse oppgavene er spredt ut til ulike bistands- og fredsorganisasjoner, og finansiert over mange ulike typer budsjetter. Bidragsyterne ser sivile fredsstyrker som en god modell for å samle og styrke denne innsatsen på. Dette er også etterspurt fra myndighetenes side, men ikke tilrettelagt for gjennom gjeldende finansieringsordningene påpeker Langemyr og Botnen.²⁹³

Fredslaget foreslår å gi ungdommene i siviltjenesten en grunnleggende skolering i fredsarbeid og gjøre siviltjenesten mer relevant for ikke-militaristiske måter å håndtere

²⁹⁰ Alexander Harang, "Fredsbevegelsens bidrag til militærnekternes rettigheter i Norge" i *Fredsviljen*, nr. 3, årg. 80 (september 2006), s 11 og 13. (ss. 11-13). Denne artikkelen ble også trykket i sivilarbeidernes blad, *Balder*, nr. 3 2006.

²⁹¹ Alexander Harang, "Fredsbevegelsens bidrag til militærnekternes rettigheter i Norge", s 11.

²⁹² Alexander Harang, "Fredsbevegelsens bidrag til militærnekternes rettigheter i Norge", s 12-13

²⁹³ Hedda B. Langemyr og Trond K. Botnen, "Sivile fredsstyrker: et nytt verktøy i kassa?" i *Fredsviljen* nr. 2, årg. 82 (2008), s 8-9. (ss. 8-9)

konflikter på. Som et apropos nevnes det at dersom verneplikt for kvinner blir innført, vil man dermed få en enda større stab i siviltjenesten som også bør anses som en viktig ressurs i relevant fredsarbeid. Når sivilarbeiderne får grunnleggende skoling i fredsarbeid kan siviltjenesten også bli en karrierevei mot deltagelse i en sivil fredsstyrke. Dette minner om den militære verneplikten og profesjonaliseringen innen militæret. Sivilarbeiderne har i svært liten grad fått sysle med fredsrelevant arbeid, men de ”bør gis en grunnutdanning som fredsarbeidere på samme måte som den militære førstegangstjenesten er en grunnutdanning for fremtidige yrkesmilitære”²⁹⁴, skriver Langemyr og Botnen.

Sivile fredsstyrker forstås som et godt freds- og utviklingsfremmende tiltak, og Fredslaget mener at det ikke er urimelig å bruke eksempelvis én promille av militærbudsjettet på å bygge fred med ikke-voldelige midler. Norges Fredslag har i denne sammenhengen offisielt rettet to krav til Stortinget og Regjeringen, der de krever:

1. At Regjeringen får utført en mulighetsstudie om innføring av en sivil fredsstyrke i et samarbeid mellom staten og det norske sivile samfunnet, basert på modeller fra Tyskland og andre europeiske land.
2. At Regjeringen utvikler siviltjenesten til bli en fredsrelevant tjeneste og et første skritt på veien mot en yrkeskarriere som fredsarbeider, slik som den militære førstegangstjenesten kan være starten på en yrkesmilitær karriere.²⁹⁵

Når det gjelder selve opplæringen i fredsarbeid for de sivile fredsstyrkene, ønsker Fredslaget at akademiet for fredsbygging, *Forsete*, skal gi denne utdanningen. Dette kan vi lese om i Eva Walicki sin artikkel i det neste nummeret av *Fredsviljen*. Forsete er et prosjekt som ble startet av Norges Fredslag som del av arbeidet for å virkeliggjøre sivile fredsstyrker i Norge. ”*Skal man ta fredsarbeid på alvor, minst like alvorlig som militær aktivitet, er kvaliteten på treningen til feltarbeidere i konfliktområder utrolig viktig*” skriver Walicki.²⁹⁶, Forsete har som mål å stå klar med et tilbud om kompetansebygging for sivile fredsstyrker når man med tiden innfører en slik ordning i Norge.

Som vi kan se av kampanjen for sivile fredsstyrkers to hovedkrav, retter Norges Fredslag seg direkte mot de maktavhengende politikerne. Kampanjen er altså en konkret del av et fredspolitisk handlingsprogram. Som del i programmet blir de politiske partiene lobbet for å ta stilling for etablering av sivile fredsstyrker, og nedfelle dette i sine partiprogram. Dette lyktes Fredslaget med, hvilke beskrives i to artikler i *Fredsviljen* i 2009. I en av disse vurderer også

²⁹⁴ Langemyr og Botnen, ”Sivile fredsstyrker: et nytt verktøy i kassa?”, s 9

²⁹⁵ Langemyr og Botnen, ”Sivile fredsstyrker: et nytt verktøy i kassa?”, s 9

²⁹⁶ Eva Walicki, ”Forsete: Akademi for fredsbygging” i *Fredsviljen* nr. 3, årg. 82 (2008), s 4-5. (ss. 4-5)

Trond K. Botnen hvordan partiene stiller seg til å få utført en mulighetsstudie om innføring av sivile fredsstyrker, og å reformere siviltjenesten.²⁹⁷

Verneplikt for kvinner

På baksiden av *Fredsviljen*s siste nummer i 2007 oppfordres leserne til å engasjere seg i en debatt om fremtiden til det norske forsvaret og verneplikten. Man blir blant annet påminnet om at forsvarsminister Anne-Grethe Strøm-Erichsen vurderte å gjøre verneplikten obligatorisk for jenter, og leserne blir derfor bedt om å ta stilling til dette spørsmålet og bidra i debatten.²⁹⁸ Følgelig kommer fire interessante artikler i *Fredsviljen* som kan regnes som innlegg i debatten om verneplikt for kvinner, i tillegg til et referat fra Fredslagets årsmøte i 2008 hvor verneplikt for kvinner har blitt diskutert og tatt stilling til.

De første tre av de nevnte tekstene om verneplikt for kvinner kommer som perler på en snor i *Fredsviljen* nummer 1 i 2008. Dette nummeret har ”vold og kjønn” som hovedtema. Først ut er Mariann Ravnanger Nilsen med artikkelen ”Kvinnelig verneplikt”. Her intervjuer hun Ragnhild Mathisen, politisk rådgiver i Forsvarsdepartementet, om hva hun syns om forslaget om å innføre kvinnelig verneplikt. Mathisen er selv svært positiv til å innføre verneplikt for kvinner, og mener at det er et stort behov for flere kvinner inn i militæret generelt. Dette på tross av at færre avtjener førstegangstjeneste og det fagmilitære behovet for flere soldater er synkende. Mathisen sier at det er hennes inntrykk at folk i forsvaret ønsker kvinnelig verneplikt velkommen. Hun legger til at flere kvinner i styrken kan virke positivt på dens interaksjon og forhold til lokalbefolkningen. Det er særlig i militære oppdrag i muslimske land at kvinneandelen blant soldatene ønskes hevet. Dette for å bedre kommunikasjonsmulighetene med kvinner og barn i konfliktområdene, da disse ofte ikke ønsker kontakt med de mannlige soldatene, forteller Mathisen.²⁹⁹

Den neste artikkelen er skrevet av Alexander Harang, og tittelen taler for seg selv: ”Norges Fredslag bør være mot kvinnelig verneplikt”. Årsaken til at Harang mener at Fredslaget bør være imot verneplikt for kvinner er blant annet at:

Verneplikt for kvinner vil i prinsippet fordoble samfunnets voldskompetanse. Siden Norges Fredslag jobber for alternativer til voldskompetanse i vår konfliktløsning må vi forstå dette som

²⁹⁷ Trond K. Botnen, ”Sivile fredsstyrker og siviltjeneste, hva mener partiene?” i *Fredsviljen* nr. 2, årg. 83 (2009), s 6-7. (ss. 6-7)

²⁹⁸ Ukjent Forfatter, ”Debatt!” *Fredsviljen* nr. 4, årg. 81 (desember 2007), baksiden av bladet.

²⁹⁹ Mariann Ravnanger Nilsen, ”Kvinnelig verneplikt” i *Fredsviljen*, nr. 1, årgang 82 (2008), s 12-14. (ss. 12-14)

uønsket. Siden kvinnelig verneplikt vil innebære en ytterligere militarisering av samfunnet vårt er det for meg entydig at vi som fredsorganisasjon bør gå mot innføringen av kjønnsnøytral verneplikt.³⁰⁰

Siden 2007 har det vært frivillig sesjon for jenter i Norge, noe som betyr at Forsvaret allerede var åpnet for de jentene som ønsket å bli soldater. Artikkelen argumenterer derfor for at kjønnsnøytral verneplikt ikke er en likestillingssak, da jentene i praksis allerede blir presentert for det samme tilbudet som guttene, og har lik tilgang til dette. Videre argumenteres det for at verneplikt for kvinner vil medføre at de kvinner som ikke ønsker militærtjeneste i større grad vil bli presset til det. ”Spørsmålet om kvinnelig verneplikt er derfor et spørsmål om militarisme heller enn likestilling”³⁰¹, skriver Harang. Videre hevder han at kjønnsnøytral verneplikt ikke kommer til å føre til at kvinnene kommer til å endre militæret. Utgangspunktet er at man har kjempet i over hundre år for å gi kvinner en rettmessig plass i politikk og næringsliv, kultur og forvaltning, rettsvesen, media og forskning, og denne kampen er fremdeles ikke er vunnet. I lys av dette skriver Harang at:

Det blir svært naivt å skulle tro at kvinnes kamp innad i militæret vil være enklere enn i samfunnet for øvrig. Det er derfor ingen automatikk i at militæret vil feminiseres ved at man får flere militære kvinner. Tvert imot vil militariseringen av kvinner bidra til at færre kvinner vil fremme likestilling – ikke flere.³⁰²

Harang støtter seg i teksten til radikale kvinneaktivister som ikke nøyer seg med at kvinner skal oppnå en formell likestilling på mannssamfunnets premisser, men som ønsker å endre samfunnet i en mer kvinnevennlig retning. De verdiene som kvinner har vært de fremste bærerne av, som går på omsorg og vern av liv, anses dermed som en ressurs som bør få prege samfunnet i større grad enn i dag. Derfor er det ”en målsetning at flere menn skal ta del i freds og omsorgsarbeid, slik at vi i større grad kan bli bærere av såkalt myke verdier”³⁰³. Harang påpeker også at det er Forsvaret som ønsker kvinnelig verneplikt, og ikke kvinnebevegelsen.

Trine Eklund har skrevet det neste innlegget i debatten om kvinnelig verneplikt. Hennes standpunkt er at dersom man får innført et reelt valg mellom militærtjeneste og en alternativ tjeneste for ikke-voldelig konflikthåndtering, er hun positiv til at verneplikten også skal gjelde for kvinner. Forsvarsministeren snakker bare om den militære verneplikten, men ”forsvar” er mer enn militært forsvar påpeker Eklund. I dag har vi også andre forsvarsformer enn det diverse våpensystemer og den militære tankegangen kan bidra med. Eklund trekker frem det Johan Jørgen Holst betegner som ”alternativ sikkerhet”, som handler om å løse konflikter uten

³⁰⁰ Alexander Harang, ”Norges Fredslag bør være mot kvinnelig verneplikt” i *Fredsviljen* nr. 1, årg. 82 (2008), s 16. (ss. 16)

³⁰¹ Harang, ”Norges Fredslag bør være mot kvinnelig verneplikt”, s 16.

³⁰² Harang, ”Norges Fredslag bør være mot kvinnelig verneplikt”, s 16.

³⁰³ Harang, ”Norges Fredslag bør være mot kvinnelig verneplikt”, s 16.

vold, opplæring i demokratiprosesser, megling, tillitsskapende arbeid og kommunikasjon, og sivile tiltak som kan skape fred og forsoning i konfliktområder. Eklund sier man må tenke nytt når det gjelder forsvar, da vi ser ”*at den militære måten feiler og feiler stort i de fleste konfliktområdene*”³⁰⁴. Eklund har heller ikke tiltro til at en økning av andelen kvinner i militæret vil komme til å endre den militære tankegangen. Hun hevder at det vi trenger er en like stor satsning på fredelig konflikthåndtering som på militaristisk konflikthåndtering. Dessuten bør ungdommen få et ”*reelt valg mellom militær opplæring og sivil fredstjeneste hvor tid, status, lønn, og videre utdanning likestilles og sidestilles*”³⁰⁵, mener Eklund. Det finnes mange eksempler på ikkevoldelig håndtering av konflikter rundt om i verden som har vist seg effektivt, og det finnes mye kompetanse på diverse former for fredsundervisning, så hvorfor ikke bruke dette, og organisere det i en sivil fredstjeneste, spør Eklund.³⁰⁶

I det neste nummeret av *Fredsviljen* presenteres de vedtatte resolusjonene fra Fredslagetets Årsmøte. En av disse slår fast at verneplikt for kvinner ikke bør innføres. Dette begrunnes med at ”*Siden kvinnelig verneplikt vil innebære en ytterligere militarisering av samfunnet vårt går vi derfor som fredsorganisasjon imot innføringen av kjønnsnøytral verneplikt*”³⁰⁷. Forsvarets langtidsplan ble også vurdert av Årsmøte, og som svar til denne sier møtet nei til verneplikt for kvinner, og foreslår å opprette sivile fredsstyrker i Norge, samt at det bør være fritt valg mellom militær og sivil førstegangstjeneste.³⁰⁸

Den siste teksten som handler om kvinnelig verneplikt er også skrevet av Trine Eklund. Denne teksten er et referat fra en konferanse vedrørende ”Gender and military operations”, organisert av Norwegian Defence University College. Temaet for denne konferansen var FNs tre resolusjoner 1325, 1820, og 1888, som kort oppsummert handler om kvinners rettigheter til innflytelse i fredsbygging og konflikt, og hva disse resolusjonene har betydd for kvinner i militæret. Eklund forteller at konferansen i hovedsak handlet om at det militære ønsker seg flere kvinner i tjeneste, og at ”*kvinner er like gode som menn – underforstått at kvinner i dag når opp til menns nivå hva angår krigsdeltagelse*”³⁰⁹. Eklund ser med skepsis på militærets interesse for å få flere kvinner i deres tjeneste, og påpeker at det militære kompleks inntil nå har ligget etter de andre samfunnsinstitusjonene når det gjelder engasjement for likestilling. Eklund tror den nye interessen for kvinnelige soldater og argumentet om likestilling har havnet i fokus som følger av ISAFs erfaringer i Afghanistan. Dette mener hun fordi det først var i

³⁰⁴ Trine Eklund, ”Verneplikt for alle – med valgmulighet” i *Fredsviljen*, nr. 1, årg. 82 (2008), 17. (ss. 17)

³⁰⁵ Eklund, ”Verneplikt for alle – med valgmulighet”, 17.

³⁰⁶ Eklund, ”Verneplikt for alle – med valgmulighet”, 17.

³⁰⁷ Ukjent Forfatter, ”Årsmøterapport 2008” i *Fredsviljen* nr. 2, årg. 82 (2008), s 6-7. (ss. 6-7)

³⁰⁸ Ukjent Forfatter, ”Årsmøterapport 2008”, s 6-7.

³⁰⁹ Trine Eklund, ”FN resolusjon 1325 og kvinner i militære”, i *Fredsviljen*, nr. 1, årg. 84 (2010), s 14. (ss. 14)

2007 at NATO begynte å støtte seg til FNs resolusjon 1325 om å styrke kvinners rettigheter og deltagelse i blant annet fredsforhandlinger og forhandlinger generelt, etter at man fikk erfare menns manglende evne til å kommunisere med kvinner i denne delen av verden.³¹⁰

Økonomisk militærneking og fredsskatt

Militærtjenesten avskaffes i land etter land. Militærneking hører snart fortiden til. Derimot trengs det astronomiske pengesummer til å finansiere høyteknologiske våpen, våpensystemer og spesialstyrker til å håndtere dem. Med andre ord: det er skattepengene våre som nå blir utskrevet til militæret.³¹¹

Dette skriver Bjørg Berg i artikkelen "Roten" i *Fredsviljen* i 2006, der hun presenterer skattebetalernes penger som roten som må rives opp for å få stanset volds- og våpenkulturens ødeleggelser. I snitt bidrar de norske skattebetalerne i følge Berg til militær virksomhet med 15 000 kroner årlig. Bjørg Berg spør seg dermed: "Men hvor mye penger anvendes til sivil fredstjeneste, konflikthåndtering, forebygging, forsoning og så videre?"³¹². Hennes svar på spørsmålet er som forventet at det satses skremmende lite på fredsfronten. Berg vil ikke stilltiende finne seg i at verden stadig blir mer militarisert, spesielt ikke på hennes egen regning. Når det gjelder arbeidet med å snu denne destruktive utviklingen, nevner hun *Conscience and Peace Tax International (CPTI)*, som er en politisk og religiøst uavhengig internasjonal organisasjon for samvittighetsfrihet og fredsskatt. CPTI har rådgivende status i FN og arbeider i mange land for å få lovfestet retten for ikkevoldstilhengere til å få overført den delen av skatten som går til militær virksomhet til et fond for ikke-militær sikkerhet. Mange vil si at en slik direkte øremerking av skattepengene er urimelig fordi hver enkelt ikke bør kunne disponere skatten sin etter ens individuelle interesser. Men Berg fremsetter at en lov om økonomisk militærneking "kan ikke skape presedens for andre som vil omfordele skatt, fordi en slik lov er en direkte videreføring av militærnekerloven, en videreføring tilpasset atomalderen"³¹³.

Bjørg Berg har også en annen artikkel på trykk i *Fredsviljen* i 2006, hvor hun opplyser om innbyggerinitiativet. Dette kaller hun kaller en gave til fredsbevegelsen. Innbyggerinitiativet ble vedtatt i 2003 og innebærer at kommune/bystyre er pålagt å behandle en sak som kreves tatt opp av minst 300 av kommunens innbyggere. Berg tror at innbyggerinitiativet kan være én av veiene å gå for å få innført økonomisk militærnekt i Norge.

³¹⁰ Eklund, "FN resolusjon 1325 og kvinner i militære", s 14.

³¹¹ Bjørg Berg, "Roten" i *Fredsviljen* nr. 4, årgang 80 (desember 2006), s 10. (ss. 10-10)

³¹² Berg, "Roten", s 10.

³¹³ Berg, "Roten", s 10.

Björg Berg mener det er viktig å forsøke alle mulige veier til økonomisk militærnekt, for ”så lenge vi uten protest velger å betale for krigsforberedelser, vil våpnenes og voldens kretsløp fortsette”³¹⁴. Evnen til krig er altså et spørsmål om kjøpekraft, og det må også en militærnektekter få anledning til ikke å bidra til.

Arbeidet for å få innført fredsskatt har i hovedsak to typer tilnærminger forteller fredsaktivisten og fredslagsmedlemmet Douglas Draper i *Fredsviljen*. Den ene retter seg direkte mot militærnektekterloven og forsøker å samle støtte til en utvidelse av denne, slik at man også kan nekte å betale skatt til militær virksomhet om dette er del av ens alvorlige overbevisning. Man har ikke oppnådd gjennomslag for dette i noen stat ennå, selv om man har kommet langt i Tyskland og Italia, hvor en har fått opprettet sivile forsvarsstyrker. Den andre tilnærmingen går via enkeltaktivister som nekter å betale den delen av skatten som antas å gå til militære formål. I de fleste tilfeller blir skatten da fratrukket av arbeidsgiveren, eller tvangsinnkrevet av skattemyndighetene fra aksjonistens konto. Dermed blir det som oftest med en prinsipiell protest, ”men noen ganger har enkelte selvstendig næringsdrivende gjort alvor av saken og har pådratt seg mulkt eller fengselsstraff”³¹⁵, forteller Draper. Kampanjen for fredsskatt drives i egne fredsskattorganisasjoner i de fleste land, men i Norge støttes den av Norges Fredslag og de andre organisasjonene i Fredskattalliansen.³¹⁶

Trine Eklund og Douglas Draper har skrevet et stykke i *Fredsviljen* der de forteller om opprettelsen av Fredskattalliansen og Fredslaget temagruppe for fredsskatt. I mai 2007 ble Fredskattalliansen opprettet, hvor seks organisasjoner i tillegg til Fredslaget er samlet. Det var Fredskattgruppa i Fredslaget som tok initiativet til alliansen. Blant medlemmene i Fredskattgruppa er Betty Chapman og Björg Berg, som har arbeidet aktivt med fredsskatt og fredsskattfond nasjonalt og internasjonalt i vel 20 år. Eklund og Draper forteller om hvordan de i Fredskattgruppa jobber med innbyggerinitiativ, og at de har vært i møter med diverse politikere, hvorav noen har vært positive og behjelpelige i forhold til saken. Også dette stykket er gjennomlyst av positivitet, på tross av at man er innstilt på at gjennomslag i saken ligger langt frem i tid.³¹⁷

I stykket ”Ikke for mine penger!” gjennomgår Ivar Evensmo og Trine Eklund argumentene for innførelsen av fredsskatt på vegne av den nyoppstartede Fredskattgruppa i

³¹⁴ Björg Berg, ”Innbyggerinitiativet: En gave til fredsbevegelsen” i *Fredsviljen* nr. 3 årg. 80 (september 2006), s 8 (ss. 8-8)

³¹⁵ Douglas Draper, ”Fredsskatt: rapport fra en internasjonal konferanse” i *Fredsviljen* nr. 4, årg. 80 (desember 2006), s 9. (ss. 9-9)

³¹⁶ Draper, ”Fredsskatt: rapport fra en internasjonal konferanse”, s 9.

³¹⁷ Trine Eklund og Douglas Draper, ”Fredslaget for fredsskatt” i *Fredsviljen* nr. 3, årg. 81 (2007), s 10-11. (ss. 10-11)

Fredslaget. Gruppas mål er å få innført en åpning i militærnekte-loven for økonomisk militærnektning, slik at militærnektene kan betale en del av skatten som normalt vil gå til militær virksomhet til et fredsfond. De forteller at de ser på ordningen med overføring av kirkeskatten som en slags modell og relevant sammenligningsgrunnlag. Eklund og Evensmo mener at det å få mulighet til økonomisk fritak fra militærtjeneste ”handler om grunnleggende menneskerettigheter og religiøse, etiske og moralske prinsipper”, og at ”Bruken av penger ikke er et moralsk nøytralt område”.³¹⁸ Et hovedpoeng som ikke sjeldent blir trukket frem i denne sammenhengen, er at de ”ser ingen prinsipiell forskjell på selv å bære våpen eller å betale for at andre skal gjøre det på våre vegne”.³¹⁹ Derfor anser de det også som en krenkelse av ikkevoldstilhengeres integritet og samvittighetsfrihet, at disse tvinges til å bidra til militær virksomhet gjennom skatteplikten.³²⁰

I juni 2010 lanserte Fredsskattalliansen en rapport om fredsskattsaken, dens historie og bevegelse. Rapporten er skrevet av Alexander Harang, og han har en artikkel i *Fredsviljen* der han forklarer hva saken dreier seg om, og hvordan fredsbevegelsen jobber for å etablere en fredsskattordning i Norge.³²¹ Harang tar hovedsakelig for seg de samme argumentene og hendelsene som vi har sett blitt tatt opp i bladet tidligere, men han gir mer utfyllende beskrivelser og gir en del nye konkrete eksempler. Rapporten om fredsskatt er på mange måter en ”aktivisthåndbok” for Fredsskattgruppa, der de finner nyttig informasjon og godt begrunnede argumenter i sin aktivisme.

Harang presiserer at økonomisk militærnekt ikke handler om å slippe unna en samfunnsplikt, men om å utføre denne på en måte som er i samsvar også med pasifisters samvittighet. Man bør derfor gi militærnektene mulighet til også å nekte økonomisk ved at den andelen av skatten som ellers går til militær virksomhet heller skal overføres til et fond for fredsskapende arbeid.³²² Internasjonalt jobber CPTI for at FN skal anerkjenne retten til militærnekt, og utvide denne rettigheten til også å gjelde økonomisk militærnekt. Denne anerkjennelsen er grunnet i menneskerettighetserklæringens artikkel 18, som tar for seg tanke, samvittighet og trosfrihet.³²³ Når det gjelder begrepene ”økonomisk militærnekt” og ”fredsskatt” ligger skillet mellom disse i at ”økonomisk militærnekt” er det som forkjemperne

³¹⁸ Ivar Evensmo og Trine Eklund, ”Ikke for mine penger!” i *Fredsviljen* nr. 3, årg. 83 (2009), s 26. (ss. 26-26)

³¹⁹ Evensmo og Eklund, ”Ikke for mine penger!”, s 26.

³²⁰ Evensmo og Eklund, ”Ikke for mine penger!”, s 26.

³²¹ Alexander Harang, ”Fredsskatt – Saken historien og bevegelsen” i *Fredsviljen* nr. 2, årg. 84 (2010), s 7. (ss. 7-9) Rapporten det henvises til ligger på Fredslagets sider: <http://fredslaget.no/saker/fredsskatt/2938-brosjyre-om-fredsskatt>

³²² Harang, ”Fredsskatt – Saken historien og bevegelsen”, s 7.

³²³ Harang, ”Fredsskatt – Saken historien og bevegelsen”, s 7.

anser for å være en logisk forlengelse av retten til å nekte militærtjeneste, mens ”fredsskatt” er den ordningen som må etableres som et alternativ for at dette kan bli mulig. En av de viktigste oppgavene til Fredsskattalliansen er å igangsette en kampanje for å foreslå en utvidelse av prinsippet om fritaking for militærtjeneste av overbevisningsgrunner i Stortinget. Forkjemperne for fredsskatt i Norge lar seg gjerne inspirere av innføringen av kirkeskatt, for det er flere hundre tusen medlemmer av trossamfunn i Norge som får omdisponert en del av kirkeskatten sin hvert år til sitt selvvalgte trossamfunn. Beløpet tilsvarer det som samfunnet bruker på Den norske kirke, og tilskuddet gis etter stykkprinsippet, og størrelsen på pengesummen avhenger av hvor mange tilskudds berettigede medlemmer det enkelte trossamfunn har, og de budsjetterte utgiftene til Den norske kirke. I begrunnelsen som ble brukt for å få innført kirkeskatten fremhevet man spesielt at dissenterne burde ha en form for kompensasjon for det offentliges utgifter til statskirken, og at dissenterne dessuten har gammel hevd i særordningen, som kan føres tilbake til dissenterloven av 1845. Overførbarheten til økonomisk militærnekt er påfallende i forhold til at militærnekterne har gammel hevd i militærnekteloven, og at det i begge saker handler om ens alvorlige overbevisning, tanke-, tros- og samvittighetsfrihet, som er verdier som er forankret i både menneskerettighetene og i de fleste demokratiske staters grunnlover.³²⁴

Krigsmateriell 2006-2013

Det er 52 artikler i *Fredsviljen* i denne perioden som handler om krigsmateriell. 34 av disse har med våpenhandel å gjøre. 2 artikler handler om Fredslagetts engasjement i en internasjonal kampanje for begrensning av militært overforbruk. 16 artikler tar for seg krigsmateriell som endrer måten vi kriger på og krigsmateriell som må forbys.

Våpenhandel

Når vi nå skal se på hvordan Norges Fredslags antimilitaristiske holdninger utspiller seg i forhold til våpenhandel, kommer Våpenhandelgruppa i Fredslaget til å stå i fokus. Det er i denne gruppa organisasjonens arbeid for å begrense norsk våpeneksport blir kanalisert, og det er medlemmene av denne gruppa som står bak artiklene om våpenhandel i *Fredsviljen*. Norges Fredslags våpenhandelgruppe ble etablert i april 2006 av Hilde Wallacher, Alexander Harang,

³²⁴ Harang, ”Fredsskatt – Saken historien og bevegelsen”, s 9.

Bjørn Såtvedt, Hanne Husaas, og Mats Sollid.³²⁵ Alexander Harang har ledet gruppa helt siden oppstarten. Kort etter at gruppa ble etablert annonserte gruppa i *Fredsviljen* at de gjerne vil utvide gruppen og at de derfor ”søker høyt kvalifiserte medlemmer med kompetanse innen internasjonale relasjoner, juss, strategiske studier, statsvitenskap o.l.”³²⁶.

Våpenhandelgruppa jobber med internasjonalt lovverk, tekniske produksjonsforhold og sikkerhetspolitikken som styrer våpeneksporten både nasjonalt og internasjonalt. Formålet med dette arbeidet er å begrense norsk våpeneksport og dertil krigsprofitering.³²⁷ Våpenhandelgruppa er grunnleggende fredspolitisk, og driver lobbyvirksomhet på Stortinget for å bedre kontrollen av norsk eksport av krigsmateriell. De fokuserer også på å informere det norske folket om problematikken knyttet til norsk krigsmaterielleksport via mediene.³²⁸ I tillegg til gruppens mediarbeid og politiske påvirkningsarbeid, dreier arbeidsoppgavene til gruppa seg om å produsere forskning på våpenhandel og å holde seg faglig oppdatert, holde foredrag, og delta i debatter.³²⁹ Våpenhandelgruppa blir stadig kontaktet av folk som etterspør deres ekspertise på norsk og internasjonal våpenhandel. Det er særlig media, studenter og akademikere som ønsker statistikk og vitenskapelige artikler på feltet som henvender seg.³³⁰ Lederen for gruppa, Alexander Harang, skriver i *Fredsviljen* i 2006 at våpenhandelgruppa er ”Norges mest effektive lobbyister for bedre kontroll med norsk eksport av krigsmateriell”.³³¹ Gruppas arbeid har også vært politisk effektivt, og gruppen utgjorde sannsynligvis det mest relevante kompetansemiljøet på feltet i Norge på denne tiden. Dette viser seg blant annet i at de har blitt referert til en rekke ganger både direkte og indirekte i utenriksdepartementets årlige stortingsmeldinger på feltet, der regelverk og praksis i forhold til norsk eksport av krigsmateriell defineres, og Stortingets behandling av disse meldingene. Med denne gruppen fikk Fredslaget dermed for alvor åpnet dørene for organisasjonen inn til politikken verden og norske massemedier.³³²

Som nevnt over bruker våpenhandelgruppa media aktivt i sitt politiske påvirkningsarbeid og folkeopplysningsarbeid. Bare måneder etter at våpenhandelgruppa startet opp i 2006, kunne lederen for våpenhandelgruppa, Alexander Harang, fortelle at de hadde hatt

³²⁵ Alexander Harang, ”Våpenhandel”, i *Fredsviljen*, årg. 80 (desember 2006), s 4. (ss. 4)

³²⁶ Harang, ”Våpenhandel”, s 4.

³²⁷ Alexander Harang, ”Fredsbesøk på Raufoss Ammunisjonsfabrikk” i *Verden Venter*, årg. 81 (juli 2007), s 6 (ss. 6-8)

³²⁸ Harang, ”Våpenhandel”, s 4.

³²⁹ Alexander Harang, ”Full fres for våpenhandelgruppen” i *Fredsviljen*, nr. 1 årg. 82 (2008), s 5.

³³⁰ Harang, ”Full fres for våpenhandelgruppen” s 5.

³³¹ Alexander Harang, ”På Stortinget”, i *Fredsviljen*, nr. 4, årg. 80 (desember 2006), s 4. (ss. 4-5)

³³² Harang, ”På Stortinget”, s 4.

”Fredslagets største gjennomslag i media i moderne tid”³³³. Denne mediasaken nådde ut til millioner av lesere, lyttere og seere i flere land, og den handlet om at Norge eksporterer krigsmateriell til diktaturer.³³⁴ *Dagbladet* slo opp saken over to sider 21. oktober, og dagen etter hadde de en oppfølgingssak der Fredslagets forslag til løsning på problemet ble lagt frem. Løsningsforslaget dreide seg blant annet om å opprette et parlamentarisk nedsatt eksportkontrollråd, ”slik at stortingsrepresentanter kan hindre Utenriksdepartementet å lisensiere kontroversielle eksporter av krigsmateriell”³³⁵. I de neste månedene lobbet så Fredslagets våpenhandelgruppe Stortinget for at Norge skal slutte å eksportere krigsmateriell til diktaturer og diktatoriske regimer. Fredslaget sørget samtidig for at slik eksport ble problematisert i mediene gjennom en rekke saker, hvilke samlet bidro til et betydelig politisk press i saken.³³⁶

Dette eksempelet viser hvordan Våpenhandelgruppa bruker mediene og lobbyisme som virkemidler for å påvirke politikerne til å endre lovverk og politisk praksis i en mer fredsvennlig retning. Som daværende organisasjonssekretær i Fredslaget, Elin Berstad Mortensen, skriver i en artikkel i *Fredsviljen*, er det politikerne som har ansvaret for våpeneksporten og samtidig myndigheten til å endre eksportpraksisen:

Det er viktig å ha klart for seg at det er politikerne som beslutter å gå til krig – ikke militærvesenet eller krigsprofitørene. Det er også politikerne på Stortinget som beslutter reglene for norsk krigsmaterielleksport.³³⁷

Som del av Våpenhandelgruppas lobby- og mediearbeid var det en viktig strategi å erstatte begrepet ”forsvarsmateriell” med ”krigsmateriell” i debatten om våpenhandelen. I artikkelen ”Krigsmateriell vs. Forsvarsmateriell” forklarer Alexander Harang at:

Veldig mye av fredspolitikken handler om å gi verdi til noen begreper, og å endre innholdet i andre begrep. (...) Det å ta definisjonsmakt har ofte vist seg som fredsfolkets mest effektive middel i den offentlige debatt. Det å kunne definere hva som er et ”offensivt” og et ”defensivt” våpensystem, hva som er ”folkerettsstridig” og ”inhuman krigføring” er opplagt av enorm politisk betydning. Fredsbevegelsens store seire dreier seg ofte om å få gjennomslag for sine definisjoner av nettopp disse begrepene.³³⁸

³³³ Alexander Harang, ”Norge selger krigsmateriell til diktaturer”, i *Fredsviljen*, nr. 4, årg. 80 (desember 2006), s 6. (ss. 6-7)

³³⁴ Harang, ”Norge selger krigsmateriell til diktaturer”, s 6.

³³⁵ Harang, ”Norge selger krigsmateriell til diktaturer”, s 7.

³³⁶ Harang, ”Norge selger krigsmateriell til diktaturer”, s 6.

³³⁷ Elin Berstad Mortensen, ”Erfaringsnotat fra våpeneksportskolen” i *Fredsviljen*, nr. 2, årg. 85 (2011), s 7. (ss. 7-7)

³³⁸ Alexander Harang, ”Krigsmateriell vs. Forsvarsmateriell” i *Fredsviljen*, årgang 80 (desember 2006), s 8. (ss. 8-8)

Slik Harang ser dette er ”forsvarsmateriell” heller midler til krig enn til forsvar, og begrepet forsvarsmateriell dekker dermed over vesentlige realiteter i våpenhandel debatten. Forsvarsmateriellbegrepet distanserer oss fra ansvaret som ligger i håndteringen av krigsmateriellet. Våpenhandelgruppa var alene om å introdusere krigsmateriellbegrepet her i Norge, og har vært konsekvente med å oversette ”forsvarsmateriell” til ”krigsmateriell” i media, politiske dokumenter og lobbymøter, forteller Harang.³³⁹ Derfor ble det også opplevd som en stor seier for Norges Fredslags at begrepet ”krigsmateriell” gradvis ble benyttet av flere stemmer i norsk offentlighet, og at det for mange til slutt erstattet ”forsvarsmateriell” begrepet i den offentlige debatten om våpenhandel i Norge.

Selv om begrepet ”krigsmateriell” er nytt i vår tids sikkerhetspolitiske debatt, er det ikke nytt i Norges Fredslags vokabular. For som vi har sett i kapitlene her som tar for seg periodene etter verdenskrigene, har krigsmateriellbegrepet blitt mye brukt da også. I Fredslagets tidsskrift, da det gikk under navnet *Verden Venter*, rettes det gjentatte ganger kritikk mot handelen med ”krigsmateriell” og produksjonen av ”krigsmateriell”.

I Våpenhandelgruppas arbeid med å begrense norsk produksjon av diverse former for krigsmateriell, retter de også kritikk mot statlig subsidiering av våpenindustrien. Dette var temaet for en demonstrasjon Fredslaget arrangerte i samarbeid med Changemaker utenfor Stortinget i anledning av Stortingsvalget i 2009. Knut Hjelleset, som da var medlem av våpenhandelgruppa i Fredslaget, rapporterte fra demonstrasjonen i en artikkel i *Fredsviljen*. Hjelleset forteller at den norske stat subsidierer våpenindustrien både direkte og indirekte, og at dette er en sentral årsak til at norsk næringsliv blir mer og mer krigsorientert.³⁴⁰ En effekt av det nære samarbeidet mellom staten og våpenindustrien er at norsk våpeneksport øker. Dette er fordi staten krever at våpenindustrien skal dekke inn deler av utgiftene til våpenutviklingen som staten selv har subsidiert gjennom inntekter fra eksport av disse våpnene. Internasjonale handelsavtaler søker å hindre at stater subsidierer egen industri, men våpenindustrien er som oftest unntatt fra akkurat dette. Handelsavtaler har også en tendens til å holde militær sektor som helhet utenfor avtaleverket. Eksempelvis har EØS-avtalen et eksplisitt unntak for all forskning, utvikling, produksjon og eksport av krigsmateriell. ”*Militæret vil ha siste skrik innen våpen, og våpenindustrien vil gjerne selge disse, mens den enkleste måten for staten å få stappet subsidier inn i nasjonal industri er nettopp gjennom utvikling av krigsmateriell*” – dermed får vi en svært fredsfiendtlig runddans, skriver Hjelleset.³⁴¹

³³⁹ Harang, ”Krigsmateriell vs. Forsvarsmateriell”, s 8.

³⁴⁰ Knut Hjelleset, ”Fredslaget angriper våpensubsidiene” i *Fredsviljen*, nr. 3, årg. 83 (2009), s 17. (ss. 17-19)

³⁴¹ Hjelleset, ”Fredslaget angriper våpensubsidiene”, s 17.

I *Fredsviljen* kan vi også lese krass kritikk av de som får importere norsk krigsmateriell. Her er det også mye å ta av. I 2011 ble det eksempelvis eksportert norskprodusert krigsmateriell til hele 51 stater, hvorav mer enn ti av disse mottagerstatene beskrives som autoritære regimer og diktaturer.³⁴² Hanna Eline Ander, kampanjeleder i Fredslaget, har skrevet flere artikler som problematiserer dette. Ander forteller at stortingsmeldingen om norsk eksportkontroll for 2012 gav uttrykk for at eksportpraksisen til autoritære regimer og stater som bryter menneskerettighetene var strammet inn. Dette hang igjen sammen med eksportkontrollskandalen fra 2011, da det ble klart at Norge hadde solgt krigsmateriell til Gaddafi, bare måneder før Norge selv gikk til krig mot Libya.³⁴³ På tross av den tilsynelatende velviljen til å skjerpe inn praksisen for hvem Norge skal eksportere krigsmateriell til, kom ikke innstramningene slik ledende politikere hadde lovet. Norge fortsatte å eksportere krigsmateriell til undertrykkende og autoritære regimer, og inntekten fra denne eksporten fortsatte å øke. Også typer krigsmateriell som eksporteres problematiseres i forhold til 2012 eksporten. Ander påpeker at Norge har eksportert mer A-materiell (det vil si hele våpen og ammunisjon), og mindre B-materiell (øvrige militær teknologi). At Norge øker salget av A-materiell i forhold til B-materiell ”betyr at Norge [...] tjente mer penger på det farligste og mest dødelige krigsmateriellet”³⁴⁴, påpeker Ander.

Samtidig påminner Ander om at det er helt uholdbart å forsyne de undertrykkende regimene under den arabiske våren med norske våpen som kan bli brukt i undertrykkingen av folket. Hun skriver at ”Et hvert salg av krigsmateriell til autoritære regimer er et uttrykk for at Norge står på feil side, og dette burde Norge holde seg for god for”³⁴⁵.

Norges salg av krigsmateriell til våre allierte i NATO kritiseres også i *Fredsviljen*. Mariann Ravnanger Nilsen skriver i *Fredsviljen* at Norge var verdens 11. største våpeneksportør i 2006, og at 80% av denne eksporten gikk til NATO-land.³⁴⁶ Det store problemet med dette er at vi ikke stiller krav om begrensninger for hvem disse NATO-landene selger våpnene videre til. Det er en rekke land Norge ikke tillater krigsmaterielleksport til som åpent mottar tilsvarende krigsmateriell fra våre allierte. Fredslaget er derfor forkjempere for å få innført et krav om sluttbrukererklæring og reeksportgaranti ved norsk krigsmaterielleksport. En sluttbrukererklæring innebærer at kjøperen undertegner et dokument der det garanteres for at krigsmateriellet ikke selges videre uten godkjenning fra produksjonslandet. En slik avtale,

³⁴² Hannah Eline Ander, ”Norsk våpeneksport til diktaturer fortsetter”, i *Fredsviljen*, nr. 1, årg. 87 (2013), s 15. (ss. 15-17)

³⁴³ Ander, ”Norsk våpeneksport til diktaturer fortsetter”, s 15.

³⁴⁴ Ander, ”Norsk våpeneksport til diktaturer fortsetter”, s 15.

³⁴⁵ Ander, ”Norsk våpeneksport til diktaturer fortsetter”, s 15.

³⁴⁶ Mariann Ravnanger Nilsen, ”Ammo på avveie” i *Fredsviljen*, nr. 1, årg. 82 (2008), s 7. (ss. 6-7)

med etterfølgende kontroll av at garantien overholdes, foreslås som tiltak for at norske våpen ikke skal ende opp i våpenleveranser fra allierte som Norge selv ikke ville ha tillat.³⁴⁷ Ravnanger Nilsen påpeker at våpeneksportpraksisen i Norge fremdeles er tuftet på stortingsvedtaket fra 1959, som sier at: ”Hovedsynspunktet bør være at Norge ikke vil tillate salg av våpen og ammunisjon til områder hvor det er krig, eller der krig truer, eller til land der det er borgerkrig”³⁴⁸. Det påpekes som en svakhet i denne formuleringen at den ikke sier noe om videresalg av norske våpen.

Norsk eksport av militær håndvåpenammunisjon var fokuset for Kirkens Nødhjelps fasteaksjon 2008, og til grunn for dette lå en 150 siders rapport som særlig tar for seg Nammos eksport av militær håndvåpenammunisjon, og den norske stats eierskap på 50% av bedriften. Nammo er verdens tredje største produsent av militær håndvåpenammunisjon. Lederen for Våpenhandelgruppa, Alexander Harang, er også forfatter av denne rapporten. Det fremkommer i denne rapporten at NATO-land eksporterer ammunisjon til konfliktrammede land, som for eksempel Angola, Sudan og Kenya (tall fra 2007). NATO-landene Polen, Tsjekkia og Slovakia er blant de verste krigsprofitørene i så måte.³⁴⁹ Nammo produserer militær håndvåpenammunisjon i Norge, Sverige og Finland. I tillegg driver bedriften også lisensiert produksjon i USA, Sveits, Malaysia og Polen, som er land som har andre normer for eksportkontroll enn det Norge har. Ved å produsere ammunisjonen her unngår NAMMO norsk eksportkontrollregelverk.³⁵⁰ Dette er i seg selv en tvilsom praksis, men det faktum at den norske staten eier størsteparten av Nammo gjør det spesielt betenkelig mener Fredslaget. Fredslagets strategi i denne saken var å bruke media aktivt for å legge press på regjeringen og kreve et mer aktivt eierskap i Nammo fra statens side.³⁵¹

Som poengtert ovenfor, behandler Stortinget årlig meldinger fra Utenriksdepartementet om norsk eksport av krigsmateriell foregående år. Harang forteller i en artikkel i *Fredsviljen* at behandlingen av disse stortingsmeldingene og den påfølgende stortingsdebatten om disse, har ”gått fra å være blodfattige og ordknappe til gradvis å bli mer substansielle i innhold”, men ”Når det gjelder politisk debatt om innkjøp av krigsmateriell eksisterer ingen tilsvarende rapportering til Stortinget eller debatt innad i partiene”.³⁵² De større materiellinvesteringene blir riktignok diskutert i Stortinget, men det sentrale er da økonomien i dette, og ikke *hvem* man kjøper fra. Dette står som en motsetning til det fredspolitiske perspektivet i saken, som

³⁴⁷ Ravnanger Nilsen, ”Ammo på avveie”, s 7.

³⁴⁸ Ravnanger Nilsen, ”Ammo på avveie”, s 7.

³⁴⁹ Ravnanger Nilsen, ”Ammo på avveie”, s 7.

³⁵⁰ Ravnanger Nilsen, ”Ammo på avveie”, s 7.

³⁵¹ Ravnanger Nilsen, ”Ammo på avveie”, s 7.

³⁵² Alexander Harang, ”Norsk våpenhandel med Israel”, i *Fredsviljen*, nr. 2, årg. 80 (2006), s18. (ss. 15-18)

anser det å diskutere hvilke militaristiske strukturer vi forholder oss til som det viktigste.³⁵³ Når det gjelder virkningen av norsk militær produksjon og forbruk på det internasjonale våpenmarkedet utgjør dessuten den norske importen av krigsmateriell en vesentlig andel. Den norske staten importerer faktisk mer krigsmateriell enn den eksporterer. Harang argumenterer derfor for at våpenimporten bør anerkjennes som en viktig del av landets innvirkning på den internasjonale handelen med krigsmateriell. Moralske og politiske hensyn bør derfor også tas når det gjelder import av krigsmateriell, på linje med hvordan krigsmaterielleksporten behandles.

Alexander Harang skrev også en rapport for Norsk Folkehjelp og Fagforbundet som heter ”*Norsk våpenhandel og militært samarbeid med Israel*” i 2012. Det sentrale i denne rapporten er at Norge driver et utstrakt militært samarbeid med Israel, og på den måten også styrker Israels militærindustri, som igjen er avgjørende for okkupasjonen av Vestbredden og Gazastripen. Selv om Norge ikke tillater krigsmaterielleksport til Israel, styrkes okkupasjonen ved norske våpenleveranser fra utlandet, og import av norsk krigsutstyr fra våre allierte. I tillegg tillater Norge våpenimport fra Israel, selv om våpeneksport til det samme landet altså ikke tillates. Dette er inkonsekvent, og Fredslaget, Folkehjelpa og Fagforbundet krever derfor endring av norsk våpenpolitikk overfor Israel.³⁵⁴

Når det gjelder Norges import av krigsmateriell er det ikke bare handelen med Israel som kritiseres av Fredslaget. Det omstridte innkjøpet av nye kampfly har naturligvis også blitt diskutert i fredsorganisasjonen. Fredslaget har arrangert mange foredrag og debatter om dette, og har inntatt en tydelig posisjon imot kampflyanskaffelsene. I *Fredsviljen* kan vi blant annet lese om en debatt i 2012 mellom tidligere forsvarssjef Sverre Diesen, daglig leder i Norges Fredslag, Alexander Harang, forsvarsminister Espen Barth Eide og Torstein Dahle fra Rødt, om forswarets rolle i dag og i fremtiden. Kampflyet Joint Strike Fighter (JSF) og NATO var viktige stikkord i denne debatten. Norges politikere avgjorde at vi skulle kjøpe 56 eksemplarer av det amerikanskproduserte JSF i 2008, på tross av at dette valget har blitt kritisert for å være alt for kostbart. JSF er dessuten produsert for bombetokt i utenlandsoperasjoner, og er dårlig tilpasset territorialforsvar av Norge. Fredslaget er derfor blant dem som frykter at en investering i JSF fordrer et mer aggressivt militærvesen som er mer orientert om å delta aktivt i NATOs krigføring i andre land.³⁵⁵

³⁵³ Harang, ”Norsk våpenhandel med Israel”, s 18.

³⁵⁴ Ukjent forfatter, ”Norsk våpenhandel og militært samarbeid med Israel”, i *Fredsviljen* nr. 3, årgang 86 (2012), s 12. (ss. 12-12)

³⁵⁵ Ukjent forfatter, ”Fredslaget i forsvarsdebatt”, i *Fredsviljen*, nr. 1, årg. 86 (2012), s 6-7. (ss. 6-7)

Fredsaktivister og menneskerettighetsaktivister rundt om i verden har siden midten av 90-tallet jobbet sammen for å få den legale våpenhandelen under kontroll. Dette har ført frem til forslaget om en Arms Trade Treaty (ATT), som til slutt ble vedtatt i FN i 2013.³⁵⁶ I det første nummeret av *Fredsviljen* i 2009 skriver Alexander Harang at hovedsatsningen til Fredslagets våpenhandelgruppe for inneværende år er å bidra til nettopp etableringen av ATT i FN. Våpenhandelgruppa søkte særlig at Norge skulle ta en aktiv rolle i FN-forhandlingene om ATT. I praksis betyr det at de fikk ATT integrert i stortingsvalgkampen denne høsten, og ved å jevnlig holde oppmerksomheten om ATT prosessen oppe ved innspill på saken i media og debatter.³⁵⁷ Som del av dette arbeidet publiserte også Fredslaget en oppregning over hvor de politiske partiene står i forhold til ATT og norsk våpenhandel, basert på partiprogrammene de gikk til valg på.³⁵⁸ Representanter fra våpenhandelgruppa har også vært tilstede under forhandlingene i FNs hovedkvarter i New York, og samarbeidet tett med norske myndigheter under forhandlingene.

En ATT skal stille noen krav til en våpenhandel for at den skal kunne forstås som ansvarlig, og dermed legitim. En slik avtale bygger dermed på at våpenhandel *kan* være legitim, og at det bare er den våpenhandelen som strider imot bestemte kriterier som ikke skal tillates. Dette skaper et paradoks for Norges Fredslag, fordi Fredslaget er motstandere av norsk våpeneksport i sin helhet. En ATT kan dermed anses å legitimere en norsk våpeneksport som Fredslaget er motstandere av. I forhold til dette sier Harang at ”*Pragmatismen som løser dette paradokset handler om det umiddelbare og livsnødvendige i å regulere dagens legale våpenhandel langt bedre enn tilfellet er i dag*”³⁵⁹. Derfor velger Fredslaget også å forholde seg til norsk våpeneksport og ATT som to separate saker. På den måten kan de fremdeles stå fast ved at norsk våpeneksport bør innstilles, samtidig som de jobber for å regulere den internasjonale våpenhandelen. Fredslaget er forkjempere for en sterk ATT som skal regulere våpenhandelen i henhold til menneskerettighetene og internasjonal humanitærrett. I tillegg kjemper Fredslaget for at man skal kunne stille krav til at våpenhandelen ikke skal ha negativ effekt på bærekraftig utvikling og fredelig sameksistens i mottakerlandet.³⁶⁰

³⁵⁶ Alexander Harang, ”håndvåpenkonferanse i FN avsporer: -hvor går veien videre?” i *Fredsviljen*, nr. 3, årg. 80 (september 2006), s 5. (ss. 4-5)

³⁵⁷ Alexander Harang, ”Regulering av internasjonal våpenhandel: «Arms Trade Treaty»”, i *Fredsviljen*, nr. 1, årg. 83 (2009), s 7. (ss. 6-7)

³⁵⁸ Alexander Harang, ”Hva sier partiprogrammene om våpenhandelen?”, i *Fredsviljen* nr. 2, årgang 83 (2009), s 15-16.

³⁵⁹ Harang, ”Regulering av internasjonal våpenhandel: «Arms Trade Treaty»”, s 6.

³⁶⁰ Harang, ”Regulering av internasjonal våpenhandel: «Arms Trade Treaty»”, s 6.

Å få på plass ATT er viktig fordi dagens våpenhandel er et alvorlig hinder for utvikling, hevder Fredslaget. ”*Våpenindustriens profittjag legger til rette for menneskerettighetsbrudd, undergraver internasjonal humanitærrett og destabiliserer samfunn, stater og regioner*”³⁶¹, forteller Harang. Våpenhandelen er i aller høyeste grad global, men reguleres foreløpig bare av diverse nasjonale bestemmelser som verken er i overensstemmelse med hverandre, eller har noen reell slagkraft mot et internasjonalt våpenhandelsnettverk. Derfor trenger verden å få på plass en internasjonal avtale om våpenhandel.³⁶² I praksis kan en sterk ATT bidra til at man må forsøke å løse konflikter på andre måter enn ved bruk av våpen. I tillegg kan en sterk ATT hindre at land havner i våpenkappløp, som gjør at økonomien går til å dekke våpenutgifter heller enn utviklingsfremmende forbruk som utdanning og helse. Hannah Eline Ander påpeker i en artikkel i *Fredsviljen* at våpenhandelen angår de fleste land i verden, og at utviklingslandene importerer omtrent 80 % av våpnene i den globale handelen. Derfor har også store deler av verdens u-landsgjeld blitt tatt opp for å finansiere oppkjøp av krigsmateriell. Dessuten øker stor tilgang til krigsmateriell også sjansen for at væpnet konflikt bryter ut. Et annet faktum som tilsier at det er nødvendig å opprette et globalt regelverk for våpenhandelen, er at våpenhandelen står for 40 % av den totale korrupsjonen i internasjonal handel, ifølge Transparency International. ”*Dette utgjør et hinder for fred og utvikling*”, oppsummerer Ander.³⁶³

Investering i krigsmateriell som et hinder for utvikling

Militært overforbruk er et skjebnesvangert hinder for utvikling i mange av verdens land. Dette er hovedfokuset i kampanjen Disarmament for development, som er initiert av International Peace Bureau (IPB) i 2011. Som ledd i denne kampanjen har man arrangert en global aksjonsdag, Global Day of Action on Military Spending (GDAMS), for å sette fokus på nødvendigheten av nedrustning for å oppnå global bærekraftig utvikling. Siden oppstarten i 2011 har også Fredslaget vært den mest sentrale norske partneren i denne internasjonale aksjonsdagen, som markeres årlig i mer enn hundre land.³⁶⁴ I anledning GDAMS 15. april 2013, lanserte Fredslaget en årsrapport om verdens militære forbruk, skrevet av Alexander Harang. Rapporten heter ”*Militært forbruk og global våpenflyt 2013: -En analyse av aktuelle våpentrender*”. Denne rapporten er ment å være et nyttig verktøy i fredsarbeidet for

³⁶¹ Harang, ”Regulering av internasjonal våpenhandel: «Arms Trade Treaty»”, s 6.

³⁶² Harang, ”Regulering av internasjonal våpenhandel: «Arms Trade Treaty»”, s 6-7.

³⁶³ Hannah Eline Ander, ”Arms Trade Treaty-forhandlingene”, i *Fredsviljen*, nr. 2, årg. 86 (2012), s 15. (ss. 15-16)

³⁶⁴ Alexander Harang, ”Ny rapport om verdens militære forbruk er lansert”, i *Fredsviljen* nr. 2, årg. 87 (2013), s 10. (ss. 10-13)

nedrustning for utvikling. Rapportens gjennomgår verdens militære forbruk og globale våpenflyt foregående år, og rapportens hovedfunn er at verdens våpenhandel i all hovedsak går fra det våpenproduserende nord, til det våpenimporterende sør. Sør kjøper mer enn 80% av alt krigsmateriellet som omsettes internasjonalt, og det militære forbruket er i kraftig vekst i både Afrika, Latin Amerika, Asia og Midtøsten.³⁶⁵ Denne informasjonen så vi også brukt som argumentasjon for utviklingskriteriet, hvilke innebærer at man ikke skal tillate eksport av krigsmateriell til stater hvor denne importen av krigsmateriell kan undergrave deres egen evne til bærekraftig utvikling. Fredslaget har gjort seg til talsmenn for at dette utviklingskriteriet skal inkluderes i norsk eksportkontroll, i EUs regelverk og i ATT på FN nivå.

Krigsmateriellet som endrer måten vi kriger på, og krigsmateriell som må forbys

Krigsmateriellindustrien introduserer stadig nye typer krigsmateriell, hvilke igjen endrer måten vi kriger på. Noen typer krigsmateriell er også å anse som inhumane i seg selv, da de humanitære konsekvensene av våpenenes tiltenkte bruk rett og slett er å forstå som uakseptable. Vi skal nå se på nærmere på hva Norges Fredslag gir uttrykk for i *Fredsviljen* hva angår slike kontroversielle typer krigsmateriell, slik som klasevåpen, miner, rakettskjold, atomvåpen og droner, i perioden 2006 til 2013.

I 2008 ble det som kjent etablert et forbud mot klaseammunisjon av 107 stater. Det at klasebomber etterlater seg små bomber i terrenget, hvilke dreper sivile som stridende, gjør klasevåpen sammenlignbare med landminer. På samme måte som vi fikk landminekonvensjonen i 1997, ble derfor også forbudet klaseammunisjon i 2008 begrunnet ut fra de uakseptable humanitære konsekvensene bruk av denne typen krigsmateriell påfører sivile.³⁶⁶ Michael Hertzberg, daværende redaktør for *Fredsviljen*, skriver i 2008 at forbudet mot klaseammunisjon er en stor seier for fredssaken.³⁶⁷ Redaktøren bemerker også at dette forbudet paradoksalt nok gir våpenindustrien nye kontrakter. Norge, som tok initiativ til denne avtalen, må i likhet med alle de andre som har signert konvensjonen destruere sine klasevåpen. For Norges del gjelder dette våpen til en verdi av om lag en milliard kroner. Forsvarets Forskningsinstitutt regner med at det vil koste 400-500 millioner kroner å erstatte denne forsvarskapasiteten med innkjøp av nytt krigsmateriell. På verdensbasis er det kanskje snakk

³⁶⁵ Harang, "Ny rapport om verdens militære forbruk er lansert", s 10.

³⁶⁶ Eva Holhjem, "Minerydding for fred" i *Fredsviljen*, nr. 3, årg. 85 (2011), s 18. (ss. 18-18)

³⁶⁷ Michael Hertzberg, "Endelig forbud mot klasebomber. - Og våpenindustrien godter seg", i *Fredsviljen*, nr. 3, årg. 82 (2008), s 11. (ss. 10-11)

om at klasevåpen til en verdi av mer enn 100 milliarder kroner skal erstattes. Dermed kan våpenindustrien godte seg skriver Hertzberg.³⁶⁸ Våpenindustrien fulgte naturligvis nøye med i denne forbudsprosessen, og utviklet våpen som tilsvarer de ulovlige klasevåpnene, men som da ikke rammes av forbudet. For eksempel introduserte man klasebomber med selvdestrueringsteknologi som forhindrer at det blir liggende igjen udetonert ammunisjon i området. Selv om konvensjonen dermed er av stor humanitær verdi, kommer man ikke utenom bismaken av at konvensjonen også besørger kjempegevinster for våpenindustrien, skriver Hertzberg.³⁶⁹

I 2012 skriver Alexander Harang, som daglig leder i Norges Fredslag, en firesiders tettekrevet artikkel for *Fredsviljen* om rakettskjoldutbyggingen i Europa og Norges innstilling til dette. Harang har også produsert en rapport om denne rakettskjoldutbyggingen for Fredslaget, og har tidligere publisert på feltet som fredsforsker. I artikkelen i *Fredsviljen* beskriver han et rakettskjold som ”*et system av avskjæringsraketter, radarer og sensorer som er ment å skulle skyte ned fiendtlige innkommende raketter eller deres stridshoder før disse treffer sine mål*”³⁷⁰. Argumentet for å bygge ut rakettskjoldet er at dets raketter bare skal brukes til å forsvare oss mot raketangrep utenfra, og på den måten skal gjøre Europa tryggere. Harang advarer på sin side om at rakettskjoldutbyggingen er en fare for Norge og resten av verden. Til grunn for Harangs kritikk ligger en dyptgående politisk og strategisk analyse, og i denne artikkelen forklarer han svært godt hvordan rakettskjoldet tilspisser konflikten med Russland, bidrar til våpenkappløp, forhindrer nedrustning, øker sannsynligheten for atomkrig og utgjør et enormt ressursløseri. På toppen av det hele er det usikkert om rakettskjoldet i det hele tatt kommer til å virke.³⁷¹ Allikevel gir altså de norske politikerne samlet sin støtte til rakettskjoldet. Espen Barth Eide, som da var forsvarsminister, beskrev utviklingen av rakettskjoldet som ”*å lage et system for passivt å forsvare seg mot et missilangrep*”³⁷². Harang skriver at det i denne situasjonen sårt trengs en sober røst mot rakettskjoldet i norsk politikk. Han gir en fredspolitisk anbefaling om å bidra med informasjon til politikerne våre for å gjøre dem klar over motforestillingene. Harang håper at dette kan bidra til en holdningsendring, og at det skal bli politisk vanskelig, eller i det minste politisk kostbart, for politikerne våre å bidra videre i utviklingen av rakettskjoldet.

³⁶⁸ Hertzberg, ”Endelig forbud mot klasebomber. - Og våpenindustrien godter seg”, s 11.

³⁶⁹ Hertzberg, ”Endelig forbud mot klasebomber. - Og våpenindustrien godter seg”, s 11.

³⁷⁰ Alexander Harang, ”Norge logrer for rakettskjoldutbygging i Europa”, i *Fredsviljen*, nr. 2, årg. 86 (2012), s 27. (ss. 27-30)

³⁷¹ Harang, ”Norge logrer for rakettskjoldutbygging i Europa”, s 29.

³⁷² Harang, ”Norge logrer for rakettskjoldutbygging i Europa”, s 29.

Det er en del artikler i Fredslaget's tidsskrift som handler om atomvåpen i perioden 2006-13. Blant annet rapporterer Ingeborg Breines, som er Co-president i det Internasjonale Fredsbyrå, og medlem i Norges Fredslag, fra den årlige verdenskonferansen mot atomvåpen i Japan. Hun peker blant annet på at det finnes mer enn 27 000 atomvåpen fordelt på omtrent 100 steder rundt om i verden, og at om lag 2000 av disse er i full alarmberedskap. I tillegg til å utgjøre en umiddelbar trussel for menneskeheten, utgjør vedlikehold og modernisering av disse våpnene også en utgift på omtrent 100 milliarder dollar årlig. Som et supplement til dette, utvikles også fly og droner som kan frakte de nye amerikanske atomvåpenhodene B61-12, som skal erstatte B61 bombene som er utstasjonert i Europa. JSF er et slikt bombefly, og det er dette flyet Norge bestemte seg for å erstatte F-16 flyene våre med. At Norges nye kampfly er produsert for også å kunne levere atomvåpen, reiser nye spørsmål om Norge kan komme til å bidra i atomkrig, som ledd i vår NATO forpliktelse.³⁷³

Redaktøren for *Fredsviljen*, Anders Wengen, har en anmeldelse av boken "Nuclear Weapons: at what cost?" som er skrevet av Ben Cramer og utgitt av det Internasjonale Fredsbyrå, i *Fredsviljen* i 2009. Wengen minner oss her om de grusomme ødeleggelsene og menneskelige lidelsene de amerikanske atombombene påførte Hiroshima og Nagasaki. Det avgjørende poenget Wengen vil frem til når han skildrer dette, ligger i spørsmålene: "*Hvordan kunne vi tillate at så mange sivile uskyldige ble drept? Og ikke minst, hvordan kan vi akseptere at slike våpen finnes?*"³⁷⁴ Atomvåpnenes kostnader i menneskelige lidelser, fra en bombe detonerer og gjennom lange tider med kreft, misdannelser og andre senskader, og i tillegg de enorme midlene slike våpen legger beslag på, er uakseptable. Wengen fremholder at "*risikoen ved at slike våpen finnes er så stor at det kun er en løsning som er aktuell – total avskaffelse.*"³⁷⁵

Det krigsmateriellet som Norges Fredslag har vært mest opptatt av i perioden 2006-2013, er droner. Droner er førerløse fartøy, som enten brukes militært eller sivilt. Militære droner kategoriseres som kampdroner eller overvåkningsdroner, og skillet består i at den ene avfyrer våpen, mens den andre samler inn informasjon. Men skillet mellom kamp- og overvåkningsdroner utviskes, fordi man med relativt enkle grep kan utstyre overvåkningsdroner med raketter og ammunisjon.³⁷⁶ Dronene manøvreres av mennesker fra et trygt kontrollrom i hjemlandet, for eksempel i USA, ved hjelp av et dataspillignende

³⁷³ Ingeborg Breines, "Aldri mer Hiroshima, aldri mer Nagasaki, aldri mer Fukushima!", i *Fredsviljen*, nr. 3 årg. 85 (2011), s 16. (ss. 14-16)

³⁷⁴ Anders Wengen, "Hvor mye koster atomvåpen?", i *Fredsviljen*, nr. 2, årg. 83 (2009), s 25. (ss. 25-25)

³⁷⁵ Wengen, "Hvor mye koster atomvåpen?", s 25.

³⁷⁶ Norges Fredslag, "Stans norske bidrag til dronekrig!", flyer innsatt på midtsiden i *Fredsviljen*, nr. 3, årg. 87 (2013), s 14. (ss. 13-16)

fjernstyringsprogram, mens dronene dreper i eksempelvis Pakistan.³⁷⁷ Dronekrigen i Pakistan har allerede vist seg å være ikke-diskriminerende. Siden dronekrigen startet der i 2004, har flere enn 3400 mennesker blitt drept av droner, og minst 175 av disse er barn.³⁷⁸ I tillegg til i Pakistan pågår det også dronekriger i Somalia, Jemen og Palestina.³⁷⁹ USAs dronekrig er størst i Pakistan og Jemen.³⁸⁰

I tillegg til de fjernstyrte dronene, utvikles det for tiden autonome droner. Autonome droner, eller ”drapsroboter”, identifiserer og angriper mål helt uten menneskelig fjernstyring. Slike droner avgjør selv hvem som skal drepes, helt uten at mennesker tar del i vurderingen og avgjørelsen. Det at maskiner tar avgjørelser på om mennesker skal drepes eller ikke, vekker nye grunnleggende etiske problemstillinger. Ett problem er å bestemme hvem som skal stilles til ansvar når en drapsrobot gjør en feil. For som Harang gjør oppmerksom på i en artikkel i *Fredsviljen*, så kan jo ikke roboten stilles for retten, så hvem er da den ansvarlige? ”Er det presidentens ansvar, som sendte roboten ut i krigen, eller er det programmererens, som ikke klarte å skrive et perfekt dataprogram for roboten?”³⁸¹

I april 2013 startet den verdensomspennende ”Campaign to stop killer robots”. Norges Fredslag har tilknyttet denne kampanjen siden starten, og Fredslagets leder, Alexander Harang, er nasjonal talsperson for den internasjonale kampanjen i Norge.³⁸² Målet med ”Campaign to stop killer robots” er å stanse utvikling, produksjon og bruk av drapsroboter. Kampanjen søker i det henseendet å opplyse verdens folk om farene ved drapsrobotene og å legge press på politikerne for å stanse utviklingen av dem. Denne kampanjen oppnådde raskt å få oppmerksomhet internasjonalt, og har allerede satt utviklingen av drapsroboter på agendaen i FN. Bare måneder etter at kampanjen kom i gang, la FNs spesialrapportør for utenomrettslige, summariske og vilkårlige henrettelser, Christof Heyns, frem en ekspertrapport om drapsroboter for FNs menneskerettighetsråd i Genève. Der konkluderer han med at utviklingen må stanses inntil videre, slik at man kan bli enige om noen retningslinjer før det er for sent.³⁸³

Norges Fredslag driver i tillegg sin egen nasjonale dronekampanje: ”Stans dronekrigen og de norske bidragene”. Dette er Fredslagets hovedkampanje for 2013.³⁸⁴ Her inngår kravet

³⁷⁷ Taran Strand, ”Norges Fredslag på dronekonferanse i Washington DC november 2013”, i *Fredsviljen*, nr. 4, årg. 87 (2013), s 8. (ss. 7-9)

³⁷⁸ Hannah Eline Ander, ”Motstand mot dronekrigen – i Jemen og Pakistan”, i *Fredsviljen*, nr. 3, årg. 87 (2013), s 11. (ss. 11-12)

³⁷⁹ Alexander Harang, ”Ny kampanje mot drapsroboter”, i *Fredsviljen*, nr. 3, årg. 87 (2013), s 9. (ss. 9-10)

³⁸⁰ Strand, ”Norges Fredslag på dronekonferanse i Washington DC november 2013”, s 7.

³⁸¹ Harang, ”Ny kampanje mot drapsroboter”, s 9.

³⁸² Harang, ”Ny kampanje mot drapsroboter”, s 9.

³⁸³ Harang, ”Ny kampanje mot drapsroboter”, s 10.

³⁸⁴ Strand, ”Norges Fredslag på dronekonferanse i Washington DC november 2013”, s 7.

om å forby drapsroboter, i tillegg til at det fokuseres spesielt på de norske bidragene til pågående dronekriger og utviklingen av den militære droneteknologien.³⁸⁵ Droneindustrien er internasjonal, og dronene blir sammensatt i ett land av deler som har blitt produsert i diverse andre land. De fleste dronene blir satt sammen i USA og Israel.³⁸⁶ Som Hanna Eline Ander uttrykker i en artikkel om den norske militære droneindustrien, er det bekymringsverdig at ”Flere titalls norske bedrifter leverer teknologi og våpenutrustning til dronekrigen, og (at) stadig flere kommer til”³⁸⁷. Derfor holder Fredslaget oversikt over norske militære dronebedrifter, og legger ut oppdatert informasjon om denne utviklingen på sine nettsider.³⁸⁸

På en flyer Fredslaget har laget til dronekampanjen står det blant annet at Fredslaget er svært kritiske til at ”USA, Storbritannia og Israel dreper terrormistenkte med droner før de får en rettssak”, og at alt for mange uskyldige sivile blir drept i disse droneangrepene.³⁸⁹ USAs bruk av droner er folkerettsstridig, og det er svært kritikkverdig at amerikanske myndigheter kun på bakgrunn av alder regner alle menn som militante, og dermed ikke sivile.³⁹⁰ Et annet punkt Fredslaget retter særlig kritikk mot når det gjelder dronekrig, er at USA dreper med droner i land som del av deres ”krig mot terror”, uten nødvendigvis å ha samtykke for det i vedkommende stat. Fredslaget fremholder dette som folkerettsstridig krigføring, muliggjort ved at utviklingen av dronene ligger langt foran utviklingen av lover og regler for dronekrig.³⁹¹

Et annet grunnleggende faremoment ved dronene som Fredslaget adresserer er at de gjør det lettere for politikere å gå til krig. Dette fordi man i slik krigføring ikke risikerer at egne soldater mister livet i kampene, og fordi dronene foreløpig befinner seg i en juridisk gråsoner som gjør det vanskeligere å stille politikerne til ansvar for sine krigshandlinger.³⁹² For den militære som manøvrerer dronen er det dessuten en mye lavere terskel for å drepe et menneske, enn om han eller hun hadde vært i krigsområdet og tatt avgjørelsen der med nærhet til offeret. I Fredslagets kampanje for å stanse norske bidrag til dronekrig, sier man derfor at ”Det er enklere å drepe med joystick enn med kniv”.³⁹³ I kampanjen for å stoppe drapsrobotene understrekes det tilsvarende at man ved bruk av drapsrobotenes teknologi i krig kommer til å få en radikalt annerledes måte å krige på, hvilke vil endre vårt forhold til våpenbruk helt fundamentalt.

³⁸⁵ Norges Fredslag, ”Stans norske bidrag til dronekrig!”, s 14.

³⁸⁶ Hannah Eline Ander, ”Norsk militær droneindustri”, i *Fredsviljen*, nr. 3, årg. 87 (2013), s 19. (ss. 19-20)

³⁸⁷ Ander, ”Norsk militær droneindustri”, s 19.

³⁸⁸ Ander, ”Norsk militær droneindustri”, s 19.

³⁸⁹ Norges Fredslag, ”Stans norske bidrag til dronekrig!”, s 13.

³⁹⁰ Ander, ”Motstand mot dronekrigen – i Jemen og Pakistan”, s 11.

³⁹¹ Norges Fredslag, ”Stans norske bidrag til dronekrig!”, s 16

³⁹² Norges Fredslag, ”Stans norske bidrag til dronekrig!”, s 13.

³⁹³ Norges Fredslag, ”Stans norske bidrag til dronekrig!”, s 13.

I Fredslagets dronekampanje har man også vært opptatt av å løfte frem stemmene til de som rammes av dronekrigen. Dette har vært viktig blant annet fordi denne vinklingen har vært underrepresentert i norske og vestlige medier. Hannah Eline Ander er en av hovedpersonene i Fredslagets dronekampanje, og i *Fredsviljen* har hun flere artikler som belyser de jemenittiske og pakistanske perspektivene på dronekrigen som utkjempes i deres land.³⁹⁴ I november 2013 arrangerte Fredslaget et stormøte på Fredshuset i Oslo der man tok for seg dronekrigen i Pakistan og Norges forhold til dette. Alexander Harang innledet om den norske politikken på feltet, og om hvordan Norge bidrar til dronekrigen ved at vi utvikler og eksporterer militær droneteknologi. Hovedpersonen på dette møtet var Abrar Ul Haq, som i tillegg til å være en stor popstjerne i Pakistan, representerer Pakistans største parti, PTI.³⁹⁵ Ander forteller i *Fredsviljen* at ”Abrar Ul Haq ble overrasket over å høre om de norske bidragene til dronekrigen, og ba norske myndigheter om å ta avstand til dronekrigen og stanse de norske bidragene”. Et av hovedbudskapene til Ul Haq, var at dronekrigen ikke bidrar til å redusere terrorismen, men at dronekrigen snarere skaper grobunn for at enda flere går over til å bli ekstreme. Dette må sees i sammenheng med behovet for å ta hevn når familiemedlemmer drepes av droner.³⁹⁶

Oppsummering 2006-2013

I undersøkelsen av de antimilitaristiske holdningene til krigsmateriell, har vi sett at det er et spesielt fokus på den globale våpenflyten, og på våpen som endrer måten og krige på og som må forbys. Våpenhandelgruppa står veldig sentralt i tekstmaterialet som handler om krigsmateriell i denne perioden. Dette innebærer at et fåtall personer står bak et stort antall tekster. Disse skribentene har en høy faglig kompetanse på sitt område. Dette vises i en detaljert faktakunnskap, og kjennskapen til de politiske prosessene som må bearbeides som ledd i deres måloppnåelse. Innstillingen er pågående og målrettet i disse artiklene.

I likhet med de to foregående periodene vi har sett på, handler argumentasjonen for å bekjempe de militære rustinger om at de øker sjansen for å gå til krig. Å profitere på salg av krigsmateriell til parter som er i konflikt, eller er i et rustningskappløp, er naturligvis spesielt ødeleggende, både på grunn av den destabiliserende effekten, og fordi det kan gjøre konflikten

³⁹⁴ Ander, ”Motstand mot dronekrigen – i Jemen og Pakistan”, s 12.

³⁹⁵ Hannah Eline Ander, ”Vellykket stormøte om Norge og dronekrigen i Pakistan”, i *Fredsviljen*, nr. 4, årg. 87 (2013), s 5. (ss. 5-6)

³⁹⁶ Ander, ”Vellykket stormøte om Norge og dronekrigen i Pakistan”, s 6.

mer blodig og langvarig. Det er også et alvorlig problem at en stats anskaffelser av krigsmateriell hindrer egen sosial og økonomisk utvikling. Vi har også sett at Fredslaget er svært kritiske til en del av mottakerne av norsk krigsmateriell. Eksporten til diktaturer og undertrykkende regimer beskrives som uakseptabel. I tillegg kritiseres våpenhandelen med land i NATO for at den fører til at norske våpen videreselges til mottakere som vi ikke tillater salg til direkte fra Norge. Fredslaget krever derfor innføring av en sluttbrukererklæring som skal forhindre slike videresalg.

Når det gjelder militærneking, skaper avskaffelsen av siviltjenesten og innføringen av verneplikt for kvinner en ny kontekst. Verneplikten for kvinner ble innført i oktober 2014, og trer i kraft fra januar 2015. Siden utgivelsen av *Fredsviljen* ble stoppet ved inngangen til 2014 har vi ingen kommentarer til den endelige avgjørelsen, men i årene før dette ble vedtatt så vi i meningsutvekslingen i tidsskriftet at man var svært skeptiske til verneplikt for kvinner. Hovedargumentet mot en kjønnsnøytral verneplikt er at dette fører til en ytterligere militarisering av folket, og virker negativt på en fredskultur. Man har også vært opptatt av å avkrefte forkjemperne for kjønnsnøytral verneplikts argument om at dette fordrer kvinners likestilling. I *Fredsviljen* har det tvert imot blitt argumentert for at kvinners påvirkningskraft er bedre sikret utenfor militæret, og at de feminine verdiene som kvinner tradisjonelt har vært bærere av har større sjans for å gå til spille innenfor militæret. Vi har også sett en aksept for kjønnsnøytral verneplikt i *Fredsviljen*, men det er med forbehold om at siviltjenesten får et mer relevant innhold i forhold til fredsarbeid og ikke-voldelig konflikthåndtering. Med dette kriteriet for kjønnsnøytral verneplikt ser man for seg at fredskompetansen i landet kunne blitt betraktelig styrket siden veldig mange både menn og kvinner da ville fått en opplæring i fredsarbeid og ikke-voldelig konflikthåndtering.

Avskaffelsen av siviltjenesten i 2012, året for siviltjenestens 90-årsjubile, har ikke blitt kommentert i *Fredsviljen*. Dette kan synes rart med tanke på Fredslagets engasjement i denne perioden for at siviltjenestens arbeidsoppgaver skal være meningsfylt fredsarbeid.

Den prinsipielle motstanden mot å støtte krig økonomisk over skatteseddelen har blitt klarere definert i organisasjonen i denne perioden. Man har opprettet en egen gruppe som arbeider målrettet med fredsskattsaken på et fredspolitisk plan, og i tidsskriftet finner vi flere artikler som opplyser om og taler for saken. Intensjonen med økonomisk militærnekt er å sikre skatteyternes tros, tanke og samvittighetsfrihet, i tillegg til å gjøre et opprør mot de militære investeringene og begrense krigsevnen økonomisk.

Konklusjon

Hovedfunnet i denne oppgaven er at de antimilitaristiske holdningene som analyseres på et idéplan gjennom de tre periodene i Norges Fredslags tidsskrift ikke endres vesentlig mellom de tre periodene. Det som endres er heller å forstå som kontekst og fokus enn fredspolitisk tilnærming. De antimilitaristiske holdningene slik disse kommer til uttrykk i Fredslagets tidsskrift er stort sett konsistente over tid. De synes å tas med videre i organisasjonen. Dette vises i at argumentasjonen imot militærtjenesten og krigsmateriell er nokså lik i alle de tre periodene vi har sett på.

De antimilitaristiske holdningene til militærnekting blir støttet av Fredslaget i alle de tre periodene, selv om dette har møtt ulik grad av motstand. Vi har sett et uavbrutt arbeid for å sikre individets samvittighetsfrihet ved at retten til å nekte militærtjeneste beskyttes og styrkes. Det fokuseres også på det enkelte individs ansvar for egne handlinger, og den moralske forpliktelsen mange føler for å ikke bidra til opprustning og krig ved selv å stille som soldat eller arbeider i rustningsindustrien. Man er også opptatt av at militærtjenesten virker negativt på fredskultur i alle periodene. Et annet fellestrekk er at man har forsøkt å gjøre praksisen i siviltjenesten til relevant fredsarbeid. Man mener at dersom vi skal ha verneplikt, bør den delen av folket som nekter å la seg innrulle i krigstjenesten ha et likeverdig alternativ i form av en slags fredstjeneste, der arbeidet består i å verne landet med fredelige midler. Forslagene til hvordan den praktiske ordningen for dette skal se ut varierer i de tre tidsrommene, men grunntanken er den samme.

De antimilitaristiske holdningene til krigsmateriell er også konsistente i tidsskriftet gjennom de tre periodene. I hver periode er man opptatt av å adressere visse typer krigsmateriell som særlig inhumane. Det er særlig de sivile ofrene i krig man er bekymret for i denne sammenhengen. Det argumenteres også for at tilgang på nye krigsmidler endrer måten man kriger på. Fra giftgass til drapsroboter er debatten lik, ved at den menneskelige dimensjonen hele tiden står i fokus. Man tar også til orde for ned- eller avrustning mer generelt, og argumentene for dette er da ofte at et kraftig opprustet militærvesen gjør det lettere og mer sannsynlig å gå til krig.

Tekstene i tidsskriftet viser også en klar forståelse av at opprustning, og spesielt kapprustning, leder til krig. Videre opplever man at opprustingen bidrar til at krigen blir blodigere og mer langvarig når den først bryter ut. Disse oppfatningene uttrykkes også i alle tre perioder. Det gjentas også et økonomisk argumentet mot opprusting, som sier at en slik prioritering av samfunnets økonomi svekker viktige samfunnsinstitusjoner og undergraver vår

evne til bærekraftig utvikling globalt. Felles for de tre periodene er også troen på at man kan oppnå fred på jorden gjennom å etablere internasjonale avtaler om avrustning, og et internasjonalt rettssystem der mellomstatlige konflikter håndteres ikke-voldelig. Hvilke internasjonale samarbeid man støtter opp om er en del av konteksten som er ulik i de tre periodene.

I tidsskriftets artikler synes oftest arbeidet for av- og nedrustning å forstås som strategisk politikk, mens det å introdusere forbud mot inhumane våpen heller fremstilles som etikk. Prioriteringen av midler bort fra militært forbruk er også benyttet som et større samfunnsøkonomisk innspill.

Videre fremstår retten til å nekte militærtjeneste helt sentralt for å beskytte tros- og samvittighetsfriheten i tekstene. Dette er intellektuelle og emosjonelle argumenter mot militarismen som ser ut til å være grunnleggende for Norges Fredslag gjennom alle de tre periodene jeg har tatt for meg i denne oppgaven.

Konteksten for de antimilitaristiske holdningene er ulik i de tre periodene. De to verdenskrigene er avgjørende for hvordan vi forstår de antimilitaristiske holdningene på 20-tallet og 40-tallet. Erfaringene med første verdenskrig tilsa i stor grad at krigen er umenneskelig og unødvendig. Dermed fikk antimilitarismen god vind i seilene. Dette kan igjen ha vært avgjørende for det gjennomslag for å legalisere militærnekting og opprette siviltjenesten som kom i 1922. Med opprettelsen av siviltjenesten ble militærnektingen oppfattet som mer legitim i folket, og antallet militærnektende økte derfor enda mer. 20-tallet preges av en konfronterende antimilitaristisk holdning. Det er stor enighet om at militarismen må motarbeides, og det som diskuteres er om man bør ruste ned, eller avruste totalt. På 40-tallet er det til sammenligning sterk motstand mot atombomben, men liten motstand mot verneplikten. Konteksten endres radikalt, da andre verdenskrig opplevdes som en langt mer nødvendig krig, og derfor også en mer legitim og rettferdig krig. Krigens vinnere ble ansett som mer heltmodige, mens taperne opplevdes ondere enn ved forrige verdenskrig. Samfunnet er i etterkrigstiden opptatt av å beskytte seg militært, og nedrustningen som foregikk i mellomkrigstiden blir nå fordømt. Man har lov til å nekte militærtjeneste, men sosialt er det ikke fullt ut akseptert på denne tiden. I Fredslagets tidsskrift finner vi ikke noen kritikk av verken krigsprofitører, eller av militære investeringer som er til hinder for sosial og økonomisk utvikling i tiden etter andre verdenskrig. Dette er tema som adresseres både i tidsskriftet i perioden etter første verdenskrig og i dag.

I perioden etter andre verdenskrig er det altså tydelig at det antimilitaristiske ståstedet både blir utfordret av grupperinger innad i Fredslaget og i samfunnet generelt. De

antimilitaristiske holdningene fra denne tiden er stilt i en forsvarsposisjon i de ulike ytringene og diskusjonene i tidsskriftet. Konfrontasjon mot de antimilitaristiske holdningene tydeliggjør at den harde kjernen i redaksjonen for tidsskriftet og styret i organisasjonen har en klar antimilitaristisk holdning, på samme tid som mange andre bidragsytere tar avstand fra antimilitarismen. Det ser med andre ord ut til at de antimilitaristiske holdningene er godt bevart i Fredslaget i denne perioden også, men at det da er betraktelig mindre oppslutning om disse holdningene.

Et element som endrer seg over tid er forestillingene om hvilke fredspolitiske resultat som kan oppnås med militærnekting som middel. Gjennom de tre periodene dreier man seg gradvis bort fra ideen om at militærnekting kan gjøre krig umulig. I den første perioden mente man faktisk at militærnekting, dersom den fikk stor nok oppslutning, kunne gjøre krig umulig. I den andre perioden skriver man fremdeles om denne forestillingen i Fredslagets tidsskrift, men som Olden sier er dette nok ikke mulig å få til. I den siste perioden er en slik tanke om at militærnekting kan gjøre krig umulig helt fraværende. Jeg mener at vi må sette denne observasjonen i sammenheng med forswarets kraftig reduserte rekrutteringsbehov, og utviklingen av våpen som i stor grad erstatter soldatenes rolle i krigen. Dette endrer også antimilitarismens relevans for spørsmål om verneplikt. Dette kan igjen være med på å forklare den markante økningen i interesse for økonomisk militærnekt som kommer til uttrykk i tidsskriftet i perioden 2006-13.

I fredsskattsaken er det ingen vesentlige endringer i argumentasjonen i periodene denne oppgaven tar for seg. Saken har imidlertid vokst fra kun å være en liten notis i den første perioden, til en større sak med egen arbeidsgruppe og faglig tunge rapporter i den siste perioden. I den nevnte lille notisen fra den første perioden går man ikke dypere inn i saken enn at økonomisk militærnekting blir presentert, og man gjengir protesten mot å bidra militært over skatteseddelen. I de to neste periodene er politikken for økonomisk militærnekt mer utviklet, og argumentene for hvorfor man bør ha rett til økonomisk militærnekting blir gjort rede for, i tillegg til at man forklarer hvordan skattepengene fra den økonomiske militærnektingen bør forvaltes i et fredsfond.

Mye arbeid har blitt lagt ned i Fredslaget for å etablere forbud mot visse typer krigsmateriell, slik som giftgass, atomvåpen og droner. Flyvåpen og gassbomber er i denne sammenheng i fokus i *Verden Venter* på 1920-tallet. I kjølvannet av andre verdenskrig er det atombomben man fokuserer mest på. I perioden 2006-13 får de fjernstyrte og de autonome dronene mesteparten av oppmerksomheten i *Fredsviljen*. Våpnenes rekkevidde har økt enormt mellom periodene, og krigsmateriellet erstatter gradvis soldatene på bakken. Denne gradvise

moderniseringen av militærmakten synliggjøres i tidsskriftet blant annet ved at samtidsaktuelle diskusjoner om krigsmateriell presenteres i bladet, og at man undersøker de nye bekymringene som knyttes til krigsmateriellet. Den teknologiske utviklingen av krigsmateriellet har kommet svært langt, særlig hva gjelder ødeleggelsesevne.

At antimilitaristenes tjenestenekt ikke egentlig reduserer militærvesenets kapasitet, synes jeg kommer tydelig frem i dagens rekruttering til forsvaret, der kun 14 % av den totale vernepliktsmassen blir tatt inn i tjeneste. Det som avgjør krigsevnen i dag er i mye større grad krigsmateriellet enn antallet soldater. Dette kan også forklare at Norges Fredslags største arbeidsinnsats i dag settes inn mot norsk våpenproduksjonen og salg, og den internasjonale våpenhandelen. Dette kommer tydelig til uttrykk i mengden av artikler på dette området i tidsskriftet, og i det vi kan lese der om organisasjonens aktivitet opp mot det norske politiske systemet og FN i disse artiklene. I denne sammenhengen er det interessant å merke seg at Fredslaget ikke ville støtte en internasjonal avtale om å forby visse typer våpen etter første verdenskrig. Dette ble begrunnet i at en slik avtale ville legitimere de våpnene avtalen ikke omfatter, og dette fokuset passet derfor ikke inn i organisasjonens arbeid for å bekjempe rustning mer generelt. Til sammenligning er en internasjonal avtale for å regulere våpenhandelen en av de tingene Fredslaget virkelig har lagt ned mye arbeid for å bidra til i den siste perioden. Lederen i Fredslaget forklarte i denne anledningen i *Fredsviljen* at det er problematisk å støtte en slik våpenhandelsavtale fullstendig, fordi den også legitimerer våpenhandelen mellom stater. Da man fra Fredslagets side allikevel anså det tvingende nødvendig å få på plass en internasjonal regulering av våpenhandelen, valgte man å jobbe for avtalen, på tross av dens våpenhandel-legitimerende virkning. Som en følge av denne tenkningen valgte også Fredslaget å jobbe med etableringen av en internasjonal våpenhandelsavtale og arbeidet for å stanse all norsk krigsmaterielleksport som to separerte saker.

I de to første periodene jeg har analysert preges argumentasjonen mot militarismen av meninger og påstander. Dette står i kontrast til argumentasjonen i den siste perioden, der forfatterne i Fredslagets tidsskrift baserer sine argument på forskningsbaserte fakta og inngående kjennskap til den relevante tematikken. Artiklene i *Fredsviljen* 2006-13 bærer preg av at organisasjonen følger godt strukturerte prosjekter med planer som strekker seg over flere år. Dette synliggjøres særlig i temagruppernes arbeid, der gruppe medlemmene er fredspolitisk samkjørt og deler kunnskap. En vesentlig andel av artiklene i tidsskriftet er skrevet av medlemmer fra temagruppene. Dette skiller seg fra sammensetningen av artiklene i tidsskriftet i de to tidligere periodene, hvor tidsskriftet ser ut til å virke mer som et forum for ulike

stemmer som diskuterer fredsproblematikk. Et fellestrekk for sammensetningen av tekster i alle de tre periodene er at ulike meninger om militarismen blir presentert og diskutert i tidsskriftet. Vi ser at de antimilitaristiske holdningene blir utfordret, men at kjernen i organisasjonen beholder en konstant antimilitaristisk holdning gjennom periodene.

Litteraturliste

- Agøy, Nils Ivar. *Kampen mot vernetvangen: militærnekterspørsmålet i Norge 1885-1922*. hovedoppgave i historie. Oslo: Universitetet i Oslo, 1987.
- Ander, Hannah Eline. "Arms Trade Treaty-forhandlingene". *Fredsviljen* 86, nr. 2 (2012): 15-16.
- Ander, Hannah Eline. "Motstand mot dronekrigen – i Jemen og Pakistan". *Fredsviljen* 87, nr. 3 (2013): 11-12.
- Ander, Hannah Eline. "Norsk militær droneindustri". *Fredsviljen* 87, nr. 3 (2013): 19-20.
- Ander, Hannah Eline. "Norsk våpeneksport til diktaturer fortsetter". *Fredsviljen* 87, nr. 1 (2013): 15-17.
- Ander, Hannah Eline. "Vellykket stormøte om Norge og dronekrigen i Pakistan". *Fredsviljen* 87, nr. 4 (2013): 5-6.
- Berdal, Aslak. "Fredsvenner og forsvarsskatt". *Verden Venter* 23, nr. 8 (september-oktober 1949): 2.
- Berdal, Aslak. "Fredssak og fredsarbeid". *Verden Venter* 21, nr. 7-8 (september-oktober 1947): 8-10.
- Berdal, Aslak. "Vern om freden". *Verden Venter* 21, nr. 7-8 (september-oktober 1947): 7-8.
- Berg, Bjørg. "Innbyggerinitiativet: En gave til fredsbevegelsen". *Fredsviljen* 80, nr. 3 (september 2006): 8-8.
- Berg, Bjørg. "Roten". *Fredsviljen* 80, nr. 4 (desember 2006): 10-10.
- Bonnevie, Carl. "Den folkelige fredsbevegelse". *Verden Venter* 7, nr. 7 (september 1928): 51-52.
- Bonnevie, Carl. "Fra Norges Fredsforening". *Verden Venter* 5, nr. 9 (oktober 1926): 77-78.
- Botnen, Trond K. "Sivile fredsstyrker og sivilteneste, hva mener partiene?". *Fredsviljen* 83, nr. 2 (2009): 6-7.
- Braseth, L. O. M.. "Mellomfolkelig hjelpearbeid". *Verden Venter* 7, nr. 10 (desember 1928): 76-77 (del 1/2).
- Braseth, L. O. M.. "Mellomfolkelig hjelpearbeid". *Verden Venter* 8, nr. 1 (januar 1929): 3-4 (del 2/2).

- Breines, Ingeborg. "Aldri mer Hiroshima, aldri mer Nagasaki, aldri mer Fukushima!". *Fredsviljen* 85, nr. 3 (2011): 14-16.
- Brock, Peter. *Twentieth-Century Pacifism: New perspectives in political science*. New York: Van Nostrand, 1970.
- Børde, Bjarne. "Radikal fredspolitik: En diskusjon i «Norges Kvinner»". *Verden Venter* 6, nr. 7 (juli-august 1927): 55.
- Ceresole, Pierre. "Mellemfølgelig hjelpearbeid". *Verden Venter* 7, nr. 1 (januar 1928): 1-2.
- Ceresole, Pierre. "Rydningsarbeid istedetfor krigsforberedelse". *Verden Venter* 4, nr. 1 (januar 1925): 6-6.
- Castberg, Prost T. "Kampen mot militærvesenet". *Verden Venter* 5, nr. 9 (oktober 1926): 77.
- Clausen, Conrad. "Fredssak og heimevern". *Verden Venter* 22, nr. 5-6 (mai-juni 1948): 3-3.
- Clausen, Conrad. "Heimevernet – nazismens ekte barn i Norge – må avskipast". *Verden Venter* 22, nr. 2-3 (påskenummer 1948): 2.
- Clausen, Conrad og Bonnevie, Carl. "Striden om Heimevernet". *Verden Venter* 22, nr. 4 (april 1948): 10-11.
- Curry, W. B. "Rustningslogikk". *Verden Venter* 20, nr. 9-10 (julenummer 1946): 25-25.
- Det nordiske fredsungdomskurset i Bergen 6-7 august 1948. "Retten til sivilt arbeid". *Verden Venter* 22, nr. 7 (september 1948): 10-10.
- Draper, Douglas. "Fredsskatt: rapport fra en internasjonal konferanse". *Fredsviljen* 80, nr. 4 (desember 2006): 9-9.
- Dryer, Oliver. "Er en avvepnet verden mulig?". *Verden Venter* 4, nr. 2 (februar 1925): 14-15.
- Eklund, Trine. "FN resolusjon 1325 og kvinner i militære". *Fredsviljen* 84, nr. 1 (2010): 14.
- Eklund, Trine og Draper, Douglas. "Fredslaget for fredsskatt". *Fredsviljen* 81, nr. 3 (2007): 10-11.
- Eklund, Trine. "Verneplikt for alle – med valgmulighet". *Fredsviljen* 82, nr. 1 (2008): 17.
- Eklund, Øyvind. *Ulike veier til fred: organisert fredsaktivisme i Norge 1953-1963*. Master i historie, utgitt som bok. Oslo: Institutt for arkeologi, konservering og historie, Universitetet i Oslo, 2008.
- Evang, Jens. *Norges Fredsforening 1894-1937*. Hovedoppgave i historie. Oslo: Universitetsforlaget, 1938.
- Evensmo, Ivar og Eklund, Trine. "Ikke for mine penger!". *Fredsviljen* 83, nr. 3 (2009): 26-26.

- Fleischer, Elisabeth. "Radikal fredspolitik: En diskusjon i «Norges Kvinner»". *Verden Venter* 6, nr. 7 (juli-august 1927): 55-55.
- Folkereisning Mot Krig. "Litt av hvert". *Verden Venter* 21, nr. 7-8 (september-oktober 1947): 19-19.
- Fosstvedt, Ingebjørg Sletten. "Retten til å nekte militærtjeneste er en menneskerett". *Verden Venter* 22, nr.1 (januar 1948): 8-8.
- Friends Intelligencer. "Militærånden i Frankrike". *Verden Venter* 23, nr. 8 (september-oktober 1949): 1-1.
- Gjøsteen, V. "Skolen og militærbudgettet". *Verden Venter* 5, nr. 10 (desember 1926): 91-91.
- Grimdal, Olav. "Frå statens arbeidsplass for militærnektarar". *Verden Venter* 7, nr. 10 (desember 1928): 80-81.
- Gulsett, Anette Cecilie. *Reetablering og strid i etterkrigstidens fredsbevegelse: norsk og internasjonal fredsbevegelse 1945-1950*. Masteroppgave i historie. Oslo: Universitetet i Oslo, 2005.
- H. B. "Kamp for freden på Ny Seeland". *Verden Venter* 23, nr. 9 (julenummer 1949): 28-28.
- Harang, Alexander. "Fredsbesøk på Raufoss Ammunisjonsfabrikk". *Fredsviljen* 81 (juli 2007): 6-8.
- Harang, Alexander. "Fredsbevegelsens bidrag til militærnekternes rettigheter i Norge". *Fredsviljen* 80, nr. 3 (september 2006): 11-13.
- Harang, Alexander. "Fredsbevegelsens bidrag til militærnekternes rettigheter i Norge". *Fredsviljen* 80, nr. 3 (september 2006): 11-13.
- Harang, Alexander. *Fredsideologi og bevegelse: NFLs Høstseminar 2010*. <http://fredslaget.no/om-oss/organisasjon/historikk> (oppsøkt 15.07.2012).
- Harang, Alexander. "Fredsskatt – Saken historien og bevegelsen". *Fredsviljen* 84, nr. 2 (2010): 7-9
- Harang, Alexander. "Full fres for våpenhandelsgruppen". *Fredsviljen* 82, nr. 1 (2008): 4-5.
- Harang, Alexander. "Hva sier partiprogrammene om våpenhandelen?". *Fredsviljen* 83, nr. 2 (2009): 15-16.
- Harang, Alexander. "Håndvåpenkonferanse i FN avsporer: -hvor går veien videre?". *Fredsviljen* 80, nr. 3 (september 2006): 4-5.
- Harang, Alexander. "Krigsmateriell vs. Forsvarsmateriell". *Fredsviljen* 80, (desember 2006): 8-8.

- Harang, Alexander. "Lederen tar ordet". *Fredsviljen* 80, nr. 2 (juni 2006): 1-2.
- Harang, Alexander. "Norges Fredslag bør være mot kvinnelig verneplikt". *Fredsviljen* 82, nr. 1 (2008): 16.
- Harang, Alexander. "Norge logrer for rakettskjoldutbygging i Europa". *Fredsviljen* 86, nr. 2 (2012): 27-30.
- Harang, Alexander. "Norge selger krigsmateriell til diktaturer". *Fredsviljen* 80, nr. 4 (desember 2006): 6-7.
- Harang, Alexander. "Norsk våpenhandel med Israel". *Fredsviljen* 80, nr. 2 (2006): 15-18.
- Harang, Alexander. "Ny kampanje mot drapsroboter". *Fredsviljen* 87, nr. 3 (2013): 9-10.
- Harang, Alexander. "Ny rapport om verdens militære forbruk er lansert". *Fredsviljen* 87, nr. 2 (2013): 10-13.
- Harang, Alexander. "På Stortinget". *Fredsviljen* 80, nr. 4 (desember 2006): 4-5.
- Harang, Alexander. "Regulering av internasjonal våpenhandel: «Arms Trade Treaty»". *Fredsviljen* 83, nr. 1 (2009): 6-7.
- Harang, Alexander. "Våpenhandel". *Fredsviljen* 80, (desember 2006): 4.
- Hertzberg, Michael. "Endelig forbud mot klasebomber. - Og våpenindustrien godter seg". *Fredsviljen* 82, nr. 3 (2008): 10-11.
- Hjelleset, Knut. "Fredslaget angriper våpensubsidiene". *Fredsviljen* 83, nr. 3 (2009): 17-19.
- Hjeltnes, Guri. "Er Norge en Fredsnasjon". *Verdens Gang*, 20.06.2005, <http://www.vg.no/nyheter/meninger/er-norge-en-fredsnasjon/a/281311/> (opsøkt 02.12.2014)
- Hoff, Lars. "Krigen i Kosovo – et tidsskille i norsk forsvarspolitik". Uniform: nettavis for Universitetet I Oslo, 06.09.2007, <http://www.uniform.uio.no/nyheter/2007/09/krigen-i-kosovo-et-tidsskille-i-norsk-forsvarspolitik.html> (opsøkt 30.11.2014).
- Holhjem, Eva. "Minerydding for fred". *Fredsviljen* 85, nr. 3 (2011): 18-18.
- Holter, Øyvind. "Striden for fred". Norges Fredslag, <http://fredslaget.no/gammel/index.php?module=text&action=view&page=391> (opsøkt 17.11.2014).
- Internasjonalt Kvinneforbund for Fred og Frihet. "Fra Antikrigskonferansen i Frankfurt a. M.". *Verden Venter* 8, nr. 4 (april 1929): 29-29.
- Jørgensen, Arne. "Om Tomrum". *Verden Venter* 22, nr. 4 (april 1948): 10-10.
- Krigsmotstandernes Internasjonal. "Giftgasskrigen". *Verden Venter* 4, nr. 4 (april 1925): 30-30.

- J. L. ”Fredsskatt istedenfor rustnings- og forsvarsskatt: Et forslag til fredsforeningene”. *Verden Venter* 21, nr. 1-2 (januar-februar 1947): 5-6.
- Lange, Halvard. ”Militærnekteforbund i Norge”. *Verden Venter* 4, nr. 7 (juli 1925): 57-57.
- Langemyr, Hedda B. og Botnen, Trond K. ”Sivile fredsstyrker: et nytt verktøy i kassa?”. *Fredsviljen* 82, nr. 2 (2008): 8-9.
- Leira, Halvard. *Norge – alltid en fredsnasjon?*. Den Norske Atlanterhavskomiteé, 2006, www.atlanterhavskomiteen.no/nettsider/dnak/publikasjoner/kortinfo (oppført 02.12.2014)
- Lund, Wilhelm. ”Avvæbning eller verdenserobring?”. *Verden Venter* 8, nr. 2 (februar 1929): 9-10.
- Magelssen, Wilhelm C. ”Freden”. *Verden Venter* 5, nr. 2 (februar 1926): 11-11.
- Mauritzen, M. ”Nordisk Fredsforbunds kongress”. *Verden Venter* 4, nr. 7 (juli 1925): 59-60.
- Mortensen, Elin Berstad. ”Erfaringsnotat fra våpeneksportskolen”. *Fredsviljen* 85, nr. 2 (2011): 7-7.
- Nilsen, Mariann Ravnanger. ”Kvinnelig verneplikt”. *Fredsviljen* 82, nr. 1 (2008): 12-14.
- Nilsen, Mariann Ravnanger. ”Ammo på avveie”. *Fredsviljen* 82, nr. 1 (2008): 6-7.
- Norges Fredslag. ”Stans norske bidrag til dronekrig!”. *Fredsviljen* 87, nr. 3 (2013): 13-16.
- Norges Høyesterett, *NOR-1996-R-003*. Norges Høyesterett, 30.04.1996, [http://www.codices.coe.int/NXT/gateway.dll/CODICES/full/eur/nor/nor/nor-1996-r-003?fn=document-frame.htm\\$f=templates\\$3.0](http://www.codices.coe.int/NXT/gateway.dll/CODICES/full/eur/nor/nor/nor-1996-r-003?fn=document-frame.htm$f=templates$3.0) (oppført 17.07.12)
- Norges lover. Lov om forandring av §§ 35 og 96 i den militære straffelov av 22. mai 1902, datert 24. mars 1922, § 35 femte og sjette ledd.
- Norges lover. Lov om vernepliktige Civilarbeidere, datert 24. mars 1922, § 1 første og tredje ledd.
- Norges lover. LOV 1902-05-22 nr. 13: Militær straffelov, 4de kapittel, § 35 Ulovligt Fravær, Rømning og anden Unddragelse fra Krigstjeneste, femte ledd. Endret ved lover 24 mars 1922 nr. 3 og 10 juli 1925 nr 2. Fra 1926 utgave av Norges Lover, Paulsen P. L.
- Olden, Ole Fredrik. ”Aarrestads avvepningsforslag”. *Verden Venter* 6, nr. 11 (desember 1927): 84-84.
- Olden, Ole Fredrik. ”Ammunisjon til Tyrkiet”. *Verden Venter* 5, nr. 7 (august 1926): 57-57.
- Olden, Ole Fredrik. ”Den fattige grekergutt”. *Verden Venter* 6, nr. 5 (mai 1927): 39-39.

- Olden, Ole Fredrik. "En fredens Arbeidshær". *Verden Venter* 20, nr. 9-10 (julenummer 1946): 32-32.
- Olden, Ole Fredrik. "En norsk rektor og en svensk major om forsvar og fred". *Verden Venter* 7, nr. 4 (april 1928): 26-27.
- Olden, Ole Fredrik. "Et fredsdepartement". *Verden Venter* 5, nr. 7 (august 1926): 59-60.
- Olden, Ole Fredrik. "I arbeidsleir i Finnmark". *Verden Venter* 20, nr. 9-10 (julenummer 1946): 9-9.
- Olden, Ole Fredrik. "Militærnektene i mange land". *Verden Venter* 19, nr. 1-2 (september-oktober 1945): 9-11.
- Olden, Ole Fredrik. "Samvittighetsnektene". *Verden Venter* 4, nr. 10 (november 1925): 82-83.
- Pharo, Helge. "Den norske fredstradisjonen: et forskningsprosjekt". *Historisk tidsskrift*, bind 84 (Oslo: Universitetsforlaget: 2005): 239-255.
- Ponsby, Arthur. "Det engelske fredsbrev". *Verden Venter* 7, nr. 5 (mai 1928): 37-37.
- Ragnvaldsfjord, Lars. "Valget". *Verden Venter* 20, nr. 5-6 (mai-juni 1946): 8-9.
- Rønning, Mats. *Fredsfaar i gjentatt strid: historien om den folkelige fredsbevegelsen i Norge før 1914*". Masteroppgave i historie. Oslo: Universitetet i Oslo, 2005.
- Santi, Rainer. *100 years of peace making: A history of the international Peace Bureau and other international peace movement organisations and networks*. Göteborg: Pax förlag, 1991.
- Skiens Fredslag. "Oppgaver og retningslinjer for fredsarbeidet". *Verden Venter* 20, nr. 1-2 (januar-februar 1946): 5-8.
- Slapgard, Bjarne. "Krigen, freden og litt til" *Verden Venter* 22, nr. 5-6 (mai-juni 1948): 9-10 (del 1/2).
- Slapgard, Bjarne. "Krigen, freden og litt til" i *Verden Venter* 22, nr.7 (september 1948): 5-7 (del 2/2).
- Slapgard, Bjarne. "Opprustningsfeber og fredsarbeidet" *Verden Venter* 22, nr. 9-10 (julenummer 1948): 20-23.
- Strand, Taran. "Norges Fredslag på dronekonferanse i Washington DC november 2013" *Fredsviljen* 87, nr. 4 (2013): 7-9.
- Sætre, Olav. "Atombomben" *Verden Venter* 19, nr. 1-2 (september-oktober 1945): 7-8.
- Sætre, Olav og H. R.. "Ein anonym krigar mot fredskongressen". *Verden Venter* 22, nr. 8 (oktober 1948): 11-13.

- Sætre, Olav. "Fredssak og forsvar". *Verden Venter* 20, nr. 1-2 (januar-februar 1946): 8-9.
- Sætre, Olav. "Norges fredsforenings retningslinjer og lover". *Verden Venter* 20, nr. 1-2 (januar-februar 1946): 9-12.
- Sætre, Olav. "Vil statsmennene bygge varig fred?". *Verden Venter* 19, nr. 3-4 (november-desember 1945): 1-2.
- Ukjent forfatter. "10 årsdagen for krigens ophør – en fredsdemonstrasjonsdag". *Verden Venter* 7, nr. 8 (oktober 1928): 61-61.
- Ukjent forfatter. "Atomforskningen", i *Verden Venter* 22, nr. 4 (april 1948): 9-9.
- Ukjent forfatter. "Civiltjenestens ordning i de enkelte land". *Verden Venter* 5, nr. 9 (oktober 1926): 79-79.
- Ukjent Forfatter, "Debatt!". *Fredsviljen* 81, nr. 4 (desember 2007): baksiden av bladet.
- Ukjent forfatter. "En krigers ord om fred". *Verden Venter* 7, nr. 2 (februar 1928): 11-11.
- Ukjent forfatter. "Fra andre land: Kanada" *Verden Venter* 5, nr. 7 (august 1926): 62-62.
- Ukjent forfatter. "Fra et moderne krigsmateriellverksted". *Verden Venter* 5, nr. 9 (oktober 1929): 80-80.
- Ukjent forfatter. "Fredsbrev til den engelske førsteminister". *Verden Venter* 5, nr. 1 (januar 1926): 8-8.
- Ukjent forfatter. "Fredslaget i forsvarsdebatt". *Fredsviljen* 86, nr. 1 (2012): 6-7.
- Ukjent Forfatter. "Fredssak og heimevern". *Bergens Arbeiderblad: Organ for det norske Arbeiderparti* 22. mai 1948.
- Ukjent Forfatter. "Fredssak og heimevern". *Verden Venter* 22, nr. 5-6 (mai-juni 1948): 3-3.
- Ukjent forfatter. "Fredsundervisning". *Verden Venter* 4, nr. 4 (april 1925): 33-33.
- Ukjent forfatter. "Gasskrigen forberedes". *Verden Venter* 6, nr. 5 (mai 1927): 35-35.
- Ukjent forfatter. "Giftgassens virkning". *Verden Venter* 6, nr. 10 (November 1927): 80-80.
- Ukjent forfatter. "Hvordan Rothschild vant sin formue". *Verden Venter* 6, nr. 9 (oktober 1927): 66-67.
- Ukjent forfatter. "I. L. P. mot militærbevilgninger". *Verden Venter* 8, nr. 7 (september 1929): 55-55.
- Ukjent forfatter. "Kan civilbefolkningen vernes mot giftgassangrep? – rustningskapitalen i arbeide". *Verden Venter* 8, nr. 2 (februar 1929): 12-13.

- Ukjent forfatter. "Kvinderne mot militær verneplikt". *Verden Venter* 20, nr. 7-8 (august-september 1946): 14-14.
- Ukjent forfatter. "Lov av 24. Mars 1922 om forandringer i den militære straffelov av 22. Mai 1902". *Verden Venter* 4, nr. 2 (februar 1925): 10-10.
- Ukjent forfatter. "Lov av 24. Mars 1922 om vernepliktige civilarbeidere". *Verden Venter* 4, nr. 3 (mars 1925): 27-27.
- Ukjent forfatter. "Militærnekternes internasjonale kongress". *Verden Venter* 4, nr. 9 (oktober 1925): 73-73.
- Ukjent forfatter. "Militærnekting i kampen mot krig". *Verden Venter* 8, nr. 2 (februar 1929): 12-12.
- Ukjent forfatter. "Militærutgifter". *Verden Venter* 4, nr. 7 (juli 1925): 55-55.
- Ukjent forfatter. "Norsk våpenhandel og militært samarbeid med Israel". *Fredsviljen* 86, nr. 3, (2012): 12-12.
- Ukjent forfatter. "Også en krigsprotest" *Verden Venter* 5, nr. 4 (april 1926): 39-40.
- Ukjent forfatter. "Slapp dei allierte atombombene over Japan etter at landet hadde kapitulert?". *Verden Venter* 22, nr. 2-3 (påskenummer 1948): 16-16.
- Ukjent forfatter. "Succesiv nedskärning av värnplikten föreslås i Finland". *Verden Venter* 20, nr. 5-6 (mai-juni 1946): 6-6.
- Ukjent forfatter. "Uteksperimenteringen av framtidens krigsvåpen pågår". *Verden Venter* 21, nr. 1-2 (januar-februar 1947): 6-6.
- Ukjent Forfatter. "Årsmøterapport 2008". *Fredsviljen* 82, nr. 2 (2008): 6-7.
- Universitetet i Oslo. *Den norske fredstradisjonen*. Universitetet I Oslo. 25.01.2012, <http://www.hf.uio.no/iakh/forskning/prosjekter/fosam/delprosjekter/fredstradisjon/> (oppsøkt 16.06.2010).
- Vibe, Christian. "Loven og militærnekte". *Verden Venter* 4, nr. 1 (februar 1925): 18-19.
- Vibe, Christian. "Militærnektelse". *Verden Venter* 5, nr. 3 (mars 1926): 27-27.
- Walicki, Eva. "Forsete: Akademi for fredsbygging". *Fredsviljen* 82, nr. 3 (2008): 4-5.
- Wengen, Anders. "Hvor mye koster atomvåpen?". *Fredsviljen* 83, nr. 2 (2009): 25-25.
- Wikipedia. 07.11.2014. http://no.wikipedia.org/wiki/D%C3%B8dsfall_under_andre_verdenskrig (oppsøkt 18.11.2014).
- Aa.,T. "Norsk Pacifistisk Militærnekteforbund" *Revolt* 12, nr. 6 (oktober, 1925).